

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Obavy z ekonomické krize a realita ekonomické krize

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Antonín Dolák, Ph.D.

Vypracoval:

Artur Korsitzke

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Obavy z ekonomické krize a realita ekonomické krize“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 30. 03. 2010

.....
Podpis

OBSAH

Úvod	2
1. Vliv globalizace	3
1.1 Trh práce	3-5
1.2. Sociální změny	6
1.3. Prohlubování nerovností	7
1.4. Postmoderní společnost	8
1.5. Nová sociální role státu	9-11
1.6 Pracovní a sociální příjmy domácností	12
2. Charakteristika české společnosti	13-22
2.1. Sociální nerovnost	13-20
2.2. Hypotéza životního cyklu	21-22
2.3. Životní spokojenost	23
3. Příčiny krize a důsledky	24-25
3.1. Výchozí impulzy krize – hypoteční krize	26-29
3.2. Výchozí impulzy krize – Velká hospodářská krize 30. let ve světě	30-31
3.3. Výchozí impulzy krize – Velká hospodářská krize 30. let v Československu	32-33
3.4. Výchozí impulsy krize – měnová krize	34
3.5. Výchozí impulsy krize - další příčiny	35
3.6. Důsledky krize – evropské banky během hypoteční krize	36
3.7. Důsledky krize – světová ekonomika během hypoteční krize	37
3.8. Důsledky krize – česká ekonomika během hypoteční krize	38-39
3.9. Důsledky krize – dopady hypoteční krize na vědomí lidí	40-48
3.9.1. Průzkum Agentury GfK	40
3.9.2. Průzkum AV ČR	41-42
3.9.3. Průzkum STEM/MARK	43-44
3.9.4. Průzkum Factum Invenio	45-46
3.9.5. Průzkum obavy z kriminality	47
3.9.6. Průzkum společnosti Ipsos	48
3.10. Životní náklady během hypoteční krize	49
3.11. Nezaměstnanost během hypoteční krize a Velké hospodářské krize 30. let	50-51
3.12. Zadluženost	52-53
3.13. Ekonomika ČR během hypoteční krize	54-55
3.14. Ekonomika ve světě během Velké hospodářské krize 30. let	56-57
3.15. Ekonomika ČSR během Velké hospodářské krize 30. let	58-60
3.16. Ekonomika ČR během měnové krize	61
4. Nedořešené systémové změny transformace	62
5. Protikrizová opatření hypoteční krize ve světě	63
6. Protikrizová opatření vlády ČR během hypoteční krize	64-67
7. Protikrizová opatření vlády ČSR během Velké hospodářské krize 30. let	68-69
8. Protikrizová opatření vlády ČR během Měnové krize	70
9. Vývoj české ekonomiky – obavy z krize	71-72

10.	Ekonomika a morálka	73
11.	Vývoj ekonomiky a hospodaření státu ČR	74-75
12.	Sociální ekonomika	76

Závěr	77-78
Resumé	79-80
Anotace	81
Seznam použité literatury	82-83
Seznam příloh	84-85

Úvod

V nynější ekonomické krizi došlo v tržní ekonomice k nevídané situaci. Stát nahradil ztráty způsobené především negativními lidskými vlastnostmi. Přitom zisk automobilek a bankovních institucí neodčerpal, jak tomu standardně bývá v centrálně plánované ekonomice.

V blízké době mohou nastat komplikace. K této situaci dosud nikdy nedošlo. USA se naprosto odklonily od kapitalismu na liberálním základě. Musely takto učinit, aby dosáhly ekonomického růstu, co nejnižší nezaměstnanosti, cenové stability a rovnováhy, vyrovnané platební bilance ve vztahu k zahraničí.

V ekonomice ČR se od období před transformačním, až do období nynější krize, ukazuje, jak lidé tvoří společenské zájmy na základě historické zkušenosti nebo kulturní tradici. Jde o přímou vazbu na lidské společenské hodnoty a zájmy. Na hodnotách a zájmech spolu vytváří společenská pravidla. S těmito pravidly se lidé identifikují a podle nich pak určují vymežující nástroje a cíle oblastí hospodářské politiky. Důsledkem je nynější stav politiky a hospodářské etiky.

Ta je vymezena a predikována pojetím transformace, krizí měnovou a prvkem společenské morálky a hospodářské morálky. Z ekonomického pohledu je stát subjektem ekonomického systému, který plní funkci moci, schopnosti donutit ostatní subjekty vykonávat aktivity, které by jinak nevykonávaly a naopak jiným aktivitám zabránit. Stát vstupuje na trh za účelem odstranění negativních dopadů a stimulace pozitivních ekonomických vlivů.

Cílem této bakalářské práce je poukázat na důsledky a příčiny ekonomické krize. Nezabývám se jen realitou krize, nýbrž i obavami prostého člověka. V samotném textu používám komparaci mezi dopady a příčinami transformace ekonomiky, měnové krize a hospodářské krize ve 30. letech minulého století. Dopady a příčiny jsou vždy totožné. Na nynější krizi, stejně jako na krizi v 30. letech, měli vliv spíše vnitřní ekonomičtí činitelé a obtíže při exportu. Československo bylo na exportu závislé z 30 %, nyní je Česká republika na exportu závislá z 80 %.

V Československu krize započala před samotným krachem burzy v USA rozpadem Rakousko - Uherska. V České republice je ekonomika ve vleku po krizového stavu transformace - přeměny ekonomického typu. Nynější krize jako krize Československa souvisí s exportem. Vždy má svůj podíl ztráta trhů. Pojítkem mezi krizemi je devalvace měny v obou republikách. Zaznamenal jsem historickou paralelu mezi republikami v tématu zaměstnanosti a dočasného prodloužení zmocnění vlády během krize.

Jiří Hejda, redaktor Českého slova, roku 1935 citoval studii Ohlinovu, vydanou Společenstvím národů. *„Na krizi se hledí jako na zjev čistě hospodářský a nikoliv jako na zjev sociologický. Rozebírají se momenty technické povahy a stranou se ponechává člověk jakožto skutečný subjekt hospodářského dění. Mluvit o současné krizi a ponechati stranou politiku, stát, společnost a rodinu ve všech jejich vztazích k životu, znamená ponechati stranou jedny z nejpodstatnějších momentů o vývoji hospodářství rozhodujících“¹.*

O totéž se chci pokusit ve své práci.

¹ Jiří Hejda, Světová hospodářská krize a nezaměstnanost, str. 9

1. Vliv globalizace

Globalizace představuje už od počátku minulého století fenomén ekonomiky. Jedná se o proces zesvětovení výroby a trhu. Spočívá v rozšíření, sjednocení a splynutí výroby, růstem objemu přímých zahraničních investic. Neustále vzrůstá význam nadnárodních korporací, srůstá trh. Globalizace umožňuje celosvětové rozšíření informačních technologií.

1.1 Trh práce

Trh práce je chápán jako integrující systém. Subsystem ekonomický, právní, sociální a kulturní. Se změnami společnosti v roce 1989 se změnila i základní ekonomická aktivita – „práce“. Ve Velkém sociologickém slovníku je práce definována jako účelová produkce předmětů a služeb, které mají hodnotu pro ostatní členy společnosti jako pravidelné zajišťování statků a situací (Brugger, 1976), jako činnost sloužící k uspokojování potřeb a obživě (F. Dorsch, 1987) a jako činnost, která je jedincem jako práce vnímána (R. E. Hall, 1986)². Práce je základem celého ekonomického systému. V industriální civilizaci je práce chápána (placená práce) jako základ veškerého tvoření. V evropském myšlení je práce tradičním morálním závazkem.

Ve světě narůstají násilnosti při výkonu práce např. u zdravotníků a sociálních pracovníků. Problematikou násilí se ve světě zabývá Institut krizového řízení USA a úvěrových pojišťoven. Tyto instituce mnoho let sledují a analyzují příčiny krizí, úpadků a bankrotů firem. Řádově se ročně jedná o 100 tisíce firem (USA, Německo, Japonsko). V ČR bylo zaregistrováno v roce 2003 na 2 155 úpadků firem.

Zajímavé je, že necelých 30 % firemních krizí je způsobeno náhlou živelnou událostí nebo havárií. Více jak 70 % je zaviněno pomalými, vleklými problémy, které by bylo možné řešit a odstranit. Na grafu 1 jsou uvedeny hlavní příčiny, které vedou ke krizím firem. 38 % jde na vrub násilí, 5 % diskriminaci, 7 % nehod, 9 % chyb zaměstnanců a 12 % managementu. Institut zaznamenává prudký nárůst diskriminace a sexuálního obtěžování.

² Hana Maříková, Miloslav Petrušek, Alena Vodáková (za kolektiv), Velký sociologický slovník, II. Svazek P-Z, Vydalo Karolinum, Vydavatelství Univerzity Karlovy, Žďár nad Sázavou 1996, s. 824

Nová „digitální“ ekonomika kvalitu práce a života podstatně zlepšuje. Hodnoty, mechanismy, smlouvy a instituce budované v minulých obdobích jsou často ve srovnání s rychle se prosazujícími novými trendy značně zastaralé a neodpovídají bezprostředním ani budoucím objektivním potřebám. Tato skutečnost je příčinou rozpadu socialistického bloku. Mezery v sociálním zajištění se započaly rozevírat³.

Trh je nástroj bez rozlišovací schopnosti ušlechtilých a neušlechtilých potřeb. Na základě nabídky a poptávky zprostředkuje prodej potravin, drog i zbraní. Nerozlišuje kdo konkrétní statek a zboží potřebuje více a kdo méně. Je schopen produkovat sociální problémy, které neumí řešit. Globalizace trhu dopadá na liberalizovaný trh a občanskou společnost. Sociální ekonomika tyto dopady optimalizuje a humanizuje⁴. Regulaci prostředí trhu v liberálním nebo keynesiánském zaměření ekonomiky, vytváří stát tvorbou právního prostoru pro fungující ekonomiku. Právním prostorem reguluje a určuje politiku makroekonomické stabilizace. Ovlivňuje přidělování a rozdělování zdrojů na podporu ekonomické efektivity např. daňovou politikou a dotacemi, vytvářením programů, které ovlivňují rozdělení a přerozdělení důchodů mezi obyvatele cestou veřejných rozpočtů a výdajových programů.

O roli státu v ekonomice při přechodu na tržní ekonomiku byly vedeny dlouhé diskuze. Jeden směr tržní ekonomiky je charakterizován jako „Liberální“, kdy stát stanovuje přesná dlouhodobě platná pravidla chování pro tržní subjekty a minimalizuje státní regulaci. Trh sám zabezpečuje optimum svou neviditelnou rukou s předpokladem existence vyrovnávacích mechanismů ekonomiky. Opakem je určitá aplikace „Keynesiánství“, ucelená teorie státních zásahů při makroekonomické regulaci. Tato teorie vznikla z potřeb řešit problémy vývoje tržní ekonomiky, jež se výrazně projevíly při hospodářské krizi na počátku 30. let minulého století. Při nynější ekonomické celosvětové krizi je nutné, aby státní orgány pružně reagovaly na vývoj hospodářství svými opatřeními. Vláda má neustále zasahovat a doladovat chod ekonomiky tam, kde neviditelná ruka trhu selhává. Využití keynesiánských nástrojů na ovlivnění agregátní poptávky se stalo součástí hospodářských politik všech vyspělých zemí. Liberální pojetí bylo realizováno v průběhu 70. a 80. let v USA a Velké Británii. Příkladem keynesiánského pojetí je hospodářský rozvoj Japonska do poloviny 90. let založený na využití úlohy makroekonomické a mikroekonomické hospodářské politiky státu. Současná stabilizační politika ve vyspělých tržních ekonomikách je jejich kombinací.

³ N. Čadová, M. Paleček, J. Červenka, L. Svobodová, J. Vinopal, Jak je v Česku vnímaná práce, Praha 2006, s. 13, 18

⁴ Magdalena Hunčová, Sociální ekonomika, Praha 7-8. 06. 2006, s. 37

Moderní ekonomika nemůže efektivně fungovat bez tržního mechanismu. Tržní mechanismus nemůže fungovat bez sociální ekonomiky. Všechny země Evropské Unie dlouhodobě prosazují model sociálně tržního hospodářství. "

1.2 Sociální změny

Změny životního stylu po transformaci ekonomiky přinesly i změny v chápání a přijímání společenských rizik a negativních jevů. Tento vývoj lze v ČR dokladovat zvyšující se tolerancí k násilí, vzrůstajícímu zájmu o adrenalinové sporty atd. Tyto tendence se projeví i v rámci pracovních činností, např. nárůstem násilí na pracovišti (mnohdy spojené i se zaměstnáváním pracovníků ze zemí s odlišnou kulturou), vandalismem, terorizováním. Do této oblasti spadá i zvyšující se nechuť k dodržování předpisů, k respektování autority, k převzetí odpovědnosti za své činy. U zaměstnavatelů jde také o zneužívání obavy zaměstnanců ze ztráty pracovního místa⁵.

V minulosti je zaznamenána obdoba změny struktury lidské společnosti např. ve vývoji kapitalistické produkce v logickém přerodu nového hospodářského systému. Tehdy se také mluvilo o krizi morálky, manželství, literatury, umění, o změně způsobu tehdejšího života, zejména jeho zrychleného tempa, změně kvality konzumu jako přesunu od nezbytných potřeb ke zbytným a nové rozvrstvení struktury zaměstnanců⁶.

Samotný technický pokrok přinesl další sociální krizi. Neobstáli podnikatelé v plnění své sociální funkce. Motiv zisku povýšil nad větší hodnoty. Technický pokrok zmenšil pracovní příležitosti a vytvořil v 30. letech velký počet nezaměstnaných, což představovalo další zhoršení odbytu. Americký inženýr Knoepel napsal: „*Když motiv zisku je zbožněn, zabíjí slepici, která snáší zlatá vejce*“⁷.

⁵ N. Čadová, M. Paleček, J. Červenka, L. Svobodová, J. Vinopal, 2006, s. 27

⁶ Světová hospodářská krize, Jiří Hejda, s. 35

⁷ Světová hospodářská krize a nezaměstnanost, Antonín Hampl, poslanec, 1932

1.3 Prohlubování nerovností

Globalizace usnadňuje přesun prací do zemí, kde lze dosahovat vyšších zisků v důsledku nižších daní, levnější pracovní síly⁸ a mírnějších norem na ochranu životního prostředí. Dochází k prohlubování majetkové a důchodové nerovnosti. Ve velkých Evropských zemích dochází z důvodu sociálního zákonodárství k vysoké nezaměstnanosti kolem 10 %. Díky drahé pracovní síle dochází k přemístění části výroby do rozvojových zemí. Výhodou je vytváření nových odvětví a pracovišť s požadavky na vyšší kvalifikaci.

Globalizace způsobuje finanční nestabilitu v důsledku četnosti pohybu krátkodobého kapitálu, což vyústilo v celosvětovou hospodářskou krizi v 30. letech. Zahraniční vlastníci bank, automobilního průmyslu, akciových podniků provozujících služby, zisky odčerpávají. Vlády provádějí přísnou rozpočtovou politiku, daňovou pobídku, aby získali důvěru zahraničních investorů a globálních finančních trhů. Jsou nuceny krátit veřejné výdaje ve snaze nezvyšovat deficit státního rozpočtu a prodlužovat recesi s následným poklesem zaměstnanosti a reálného důchodu.

⁸ Např. ocelárna Poldi na Kladně, v r. 1989 měla víc než 20 tis. zaměstnanců, během 3 let ½. V důsledku přílivu malého a středního kapitálu z SRN a Rakouska, jejichž podnikatelé objevili možnost zajistit si kvalifikovanou pracovní sílu za jednu desetinu západního platu a zakládají své pobočky v ČR. Zdroj: Vladimír Rys, Česká sociální reforma, 2003, s. 53

1.4 Postmoderní společnost

Příznačné je stálé plýtvání všemi zdroji, nerovnoměrný vývoj, stupňující se odchylky v příjmech, i v dalších oblastech (přístup ke vzdělání, ke zdravotní péči atd.). Globalizovaná postmoderní společnost začíná narážet na bariéry antropologické a sociálně psychologické. Dochází k devastaci tradičních hodnot. Celospolečenské změny způsobují posun v žebříčku hodnot. V současné lidské společnosti zaznamenáváme ve vyspělých zemích světa⁹ posílení úlohy hmotných statků na úkor statků nehmotných. Dlouhodobé a relativně trvalé hodnoty společnosti jsou nahrazovány pragmatickými hodnotami spojenými s okamžitým užitkem a spotřebou. Zaznamenáváme sociální propad nekvalifikovaných členů společnosti, prohlubování ekonomických a jiných rozdílů mezi bohatými a chudými, světovými i regionálními teritorii¹⁰.

⁹ euroatlantské části světa

¹⁰ Pavel Machonin, Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu, 2004, s. 34

1.5 Nová sociální role státu

Jednou ze základních rolí státu je zmírňovat nerovnost. Globalizace vytváří nové sociální napětí mezi vlastníky kapitálu, vysoce kvalifikovanými pracovníky, méně kvalifikovanými pracovníky a nezaměstnanými. Politickým argumentem pro sociální ochranu je povinnost státu zajišťovat přijatelné životní podmínky všem občanům, protože rozdíly mohou být zdrojem sociálních a národnostních konfliktů.

V rámci transformace ekonomiky ČR na globalizovanou tržní ekonomiku (zejména cenovou liberalizací uskutečněnou k 1. lednu 1991), došlo k vysoké míře devalvace koruny do výše 64 %, včetně růstu spotřebitelských cen o 56 %, aniž by se zvýšily mzdy, což mělo ekonomický a sociální dopad. Ve srovnání s uvedenými krizemi, měla transformace ekonomiky ČR na obyvatele dopad největší. Její důsledky a způsob provedení předurčily ekonomiku, sociální politiku a morálku dneška.

V červenci 1990 vláda zrušila státní subvenci na potraviny, která představovala ročně 27 mld. Kč. Proto bylo nutným krokem učinit kompenzaci důsledků na sociálně slabší vrstvy obyvatelstva. Stát pomohl obyvatelstvu čelit zvýšení cen zákonem č. 206/1990 Sb. a dočasně vyplácel vyrovnávací příspěvek na osobu ve výši 140 Kčs. Přitom od ledna 1992 byla dávka ve výši 220 Kč vyplácena pouze důchodcům a nezaopatřeným dětem. Dalším opatřením od října 1990 se stal tzv. rodičovský příspěvek upravený zákonem č. 382/1990. Od dubna 1992 byl zdvojnásoben na 1200 Kčs pro 320 000 osob¹¹.

Petr Miller roku 1992 předložil Federální vládě zprávu o souboru opatření ve prospěch ohrožených skupin obyvatel. *„Společenská závaznost sociálních důsledků liberalizace cen a dalších projevů ekonomické reformy, vyžaduje ofenzivní přístup státu. Předpokladané snížení reálných příjmů, změny struktury a snížení osobní spotřeby, a především snížení životní úrovně, budou vyvolávat sociální napětí, kterému je nezbytné čelit. K tomuto je třeba vytvořit záchrannou sociální síť a mechanismus přidělování sociálních a mzdových příjmů, růstu životních nákladů, tak aby byla udržena reálná hodnota dávek doplňujících příjem sociálně slabých skupin obyvatelstva, kvůli růstu životních nákladů, a aby nikdo nezaviněně neklesl do situace bídy“*. Obdobný text byl předložen vládě

¹¹ Vzhledem k očekávanému stoupání nezaměstnanosti mělo toto opatření odčerpat z pracovního trhu velký počet potenciálně ohrožených žen, zdroj: Vladimír Rys, Česká sociální reforma 2003, s. 34

již 29. 11. 1990 na základě předcházejícího usnesení o postupu prací k zajištění ekonomické reformy¹².

Vladimír Rys ve své sociologické studii uvádí: „*Ekonomická situace na začátku roku (1992) nebyla nejhorší hlavně z toho důvodu, že ještě nezačala velká privatizace, na druhou stranu uvolnění cenové kontroly mělo značný inflační dopad*“. Začátkem října začala kuponová privatizace, která měla na obyvatelstvo pozitivní psychologický vliv. Podle hlavních ekonomických ukazatelů začal hospodářský vývoj prudce klesat. (Tabulka č. 1: Hlavní ekonomické ukazatele 1990 – 1993)

Vláda zavedla minimální mzdu 1750 Kčs měsíčně. Příspěvek v nezaměstnanosti činil nejméně 60 % posledního platu během prvních šesti měsíců a 50 % během následujících šesti měsíců¹³ (Tabulka č. 2: Výdaje na sociální zabezpečení 1990-1995¹⁴). Tato politika se okamžitě projevila v prudkém růstu počtu uchazečů o zaměstnání, který stoupl během prvního roku 1990 z 39.400 na 221.700. Od roku 1993 v důsledku orientace národní ekonomiky na vývozní politiku, došlo k znehodnocení měny české koruny. Tento rok byly průměrné mzdy oproti roku 1989 nižší o 18 %. Úspory obyvatel byly znehodnoceny. HDP pokleslo oproti roku 1989 o 20 %, průmyslová výroba o 36 %, strojírenství o 57 %, což vedlo k nižší produkci (Tabulka č. 3: Vývoj hlavních makroekonomických indikátorů 1993-1995).

Transformace ekonomiky měla dlouhodobý dopad na sociální strukturu a morálku, včetně rozvrstvení společnosti. Důvodem této skutečnosti je provedení transformace v neznalosti a nerespektování analýz industriálních ekonomik, ignorování analýz prokazujících jak efektivně oddělit a osamostatnit instituci vlastnictví od řízení (managementu) ve velkopodniku v podobě akciové společnosti. Příčinou byl vznik podnikatelského prostředí bez funkčního právního rámce. Docházelo k právně nepostižitelnému a nefunkčnímu přerozdělování státního majetku.

Největší dopad na ekonomiku nemá nynější krize, ani krize 30 let, ale důsledky transformace s dopady a způsobem provedení, které předurčily ekonomiku, sociální politiku a morálku dneška. V dnešní době je sociální systém spolu s neudržitelným zdaněním ve stádiu reformování. V roce 2008 reformace přinesla úsporu 7 miliard korun. Roku 1997 byly výdaje na sociální zabezpečení ve výši 12,1 % HDP, tedy 217 567 mld. Kč, roku 2003

¹² Česká sociální reforma, Vladimír Rys, Karolinum 2003, s. 35

¹³ Vladimír Rys, 2003, Česká sociální reforma, s. 37

¹⁴ Vladimír Rys, 2003, Česká sociální reforma, s. 148, Pramen: Jiří Večerník, Markets and People, Avebury 1996, p. 202, podle statistik výzkumného ústavu MPSV

ve výši 12,91 % HDP, což činí 332 583 mld. Kč, roku 2006 ve výši 13,51 % HDP, vyjádřených v 435.435 mld. Kč¹⁵. Za účelem snížení výdajů sociálního systému dne 20. 10. 2009 ve Sbírce zákonů vyšel zákon č. 362/2009 Sb., kterým se změnilly některé zákony v souvislosti s návrhem zákona o státním rozpočtu ČR na rok 2010, který by měl přinést snížení výdajů sociálního systému o předpokládaných 8,1 mld. Kč¹⁶.

Sociální služby nepůsobí motivačně. Představují vysoké administrativní náklady a vedou na rozdíl od pojetí sociální ekonomiky k pasivitě.

¹⁵ MPSV, 2007, Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení v ČR, s. 9

¹⁶ Artur Korsitzke, Ekonomika ČR, výkonnost České ekonomiky, problémy České ekonomiky, závěrečná práce DPS, prosinec 2009

1.6 Pracovní a sociální příjmy domácností

Pracovní a sociální příjmy českých domácností jsou aktuálním tématem, citlivým tématem. Problémy jsou objektivní, politické („není jen jedna pravda“) a čistě osobní (každý hledá odpověď na svoje postavení). Rozhodující byly příjmy domácností ze závislé činnosti, tvořily téměř 60 % celkových hrubých příjmů. Příjmy z podnikání spolu s ostatními příjmy představovaly poměrně malou část 17,2 %. Méně než čtvrtinu pak tvořily sociální příjmy 22,8 %.

Pod hranicí chudoby se v ČR nacházelo 43,7 % nezaměstnaných, ale jen 6,7 % důchodců, zároveň 13,2 % rodin s dětmi, ale 40,4 % neúplných rodin a 28,7 % rodin s 3 a více dětmi. Z celkového počtu osob v ČR však žilo 9,8 % osob pod hranicí chudoby, což bylo o 54 tisíc osob méně než v roce 2004, zatímco průměr za EU byl 16% osob (Tabulka č. 4: Pracovní a sociální příjmy domácnosti, rok 2008). Na 68 milionů Evropanů (15% unijní populace) žilo na hranici chudoby a na okraji společnosti¹⁷. Rozměry chudoby se v jednotlivých zemích značně liší. Pod hranicí 60 % průměrného příjmu žila necelá desetina Čechů, Švédů, Dánů, Maďarů, ale více než pětina Slováků, Irů, Řeků a Portugalců. To je řeč statistických čísel. První průzkum kvality života¹⁸ v Evropě ve všech 28 zemích (EU-15,10 nových členů, 3 kandidátské země) provedla v roce 2003 Evropská nadace s cílem zlepšit životní a pracovní podmínky posouzením kvality života ve všech 28 zemích¹⁹.

¹⁷ informace ze statistik pro Evropský parlament, březen 2006

¹⁸ (European Quality of Life Survey - „EQLS“)

¹⁹ Martin Potůček, Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu, 2004, s. 37

2. Charakteristika české společnosti

2.1 Sociální nerovnost

Kniha Třídní analýzy a sociální mobilita zachycuje skutečnost, že třída již není schopna říci nic o politických, sociálních nebo kulturních tématech dneška. Podobně jako mizí třídní ideologie, obrací se pravice k tématům spojeným s etnicitou. Levice diskutuje témata spojená se sociální konstrukcí nerovnosti, ekologií, lidskými právy. Mizejí třídní identity, třídní subkultury a organizované komunity podle třídní příslušnosti. Roste role ekonomických fondů, sociálního zabezpečení a státních intervencí do lidského života. Moc přestává být závislá na vztahu k vlastnictví. Zvyšuje se dostupnost vzdělání a profesní specializace pro stále širší okruh populace. Trh se segmentuje a globalizuje.

Masová kultura a konzum, oslabuje důsledky třídního postavení. Boje a názorové střety pramenící z třídního postavení, ustupují do pozadí. Efekt třídního postavení na proměnu třídní struktury, oslabuje. To neznamená zmenšování sociálních rozdílů a nerovností. Podoba těchto nerovností není v procesu specifikace termínů v třídním jazyce, ale v jazyce statusů. Sociologie tříd se musí proměnit v sociologii statusů²⁰.

S tématem úměrně souvisí sociální mobilita. Vypovídá o velikosti sociálních bariér ve společnosti. Signalizuje otevřenost a uzavřenost třídní struktury. Ukazuje cesty jedincům z méně privilegovaných rodin, jimiž získají jiné zaměstnanecké pozice, než u rodičů. Tyto skutečnosti vypovídají o sociální mobilitě. Reprodukci třídní struktury z jedné generace na druhou např. u romského etnika. Vlivu odsouzeného rodiče v přesunu morálky v rámci socializace dítěte.

Sociologický ústav AV ČR provedl v roce 2008 výzkum zaměřený na sociální nerovnosti v souvislosti se stratifikační analýzou. Výzkumníci zkoumali produkci materiálních vztahů (rozdílů a nerovností) s cílem určit hlavní dimenze rozdílů. Sledovali propojení se sociálním uspořádáním. Lidé s nižším vzděláním a (ne výhradně) dělnickou profesí, vyjadřovali obavy nad rozdělováním společnosti na chudé a bohaté. Téměř všichni vnímali narůstání společenských nerovností po roce 1989. „*Po té sametové revoluci... bylo to tak nějak*

²⁰ Tomáš Katrňák, Třídní analýza a sociální mobilita, 1996, s. 100, 101

vyrovnané, ale časem a obzvláště za vlády Klause, došlo k velkým rozdílům...“ (Přemysl)²¹. V rozhovorech se výzkumníci explicitně dotazovali, zda je možno říci, že nerovnosti mezi lidmi jsou přirozené.

Nerovnosti ve společnosti jsou považované za přirozené či nutné. Snaha o jejich vymýcení je utopií. V tomto kontextu byl také zmiňován minulý režim, který selhal: „komunismus byl založen na tom, že si je každý rovný, ale nějak to nefunguje.“ (Blažena)²². Nejčastěji zmiňovanými sociálními kategoriemi při odpovědi na otázku, kdo je v naší společnosti „dole“, byli „nezaměstnaní“, „bezdomovci“, „nízko příjmoví zaměstnanci“, „Romové“, „důchodci“ a „matky s dětmi“. Už samotný výčet naznačuje, že kategorie jsou velmi heterogenní a jen těžko by se mezi nimi dalo najít nějaké jednoduché pojítko. Negativně vnímané a hodnocené z nečlenských pozic jsou - „bezdomovci“, „Romové“ a „nezaměstnaní“. Vypravěči k nim vyjadřovali různou míru sociální distance. Vypravěči vyjadřovali svou distanci na základě svých pozic, normativních východisek. Tyto kategorie jsou nejvíce ohrožené sociálním vyloučením. Veřejnost považuje jejich nízkou společenskou pozici za adekvátní, tedy legitimní²³. V Evropě i v ČR vzrůstá sociální okluse vyjádřená existencí ghet. Gheta žen, gheta sociálně slabších občanů, gheta zdravotně a tělesně postižených²⁴, proti čemuž se dá bojovat jen tvorbou pracovních míst.

Lidé se nejvíce identifikují s kategorií „normálních“ nebo „slušných“ lidí. S ekonomickým statusem úzce souvisí *ekonomická aktivita*. Postmaterialistická orientace je nejsilněji zastoupena mezi studenty a podnikateli. Lidé s částečným pracovním úvazkem, nezaměstnaní, osoby v domácnosti a důchodci nadprůměrně inklinují k materialismu. Hodnotové orientace se liší i podle druhu zaměstnání²⁵.

²¹ Marta Kolářová, Kateřina Vojtíšková, Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti, 2008, s. 46

²² Tamtéž, s. 46

²³ Tamtéž, s. 21

²⁴ Jana Hybášková, Sociální ekonomika 2006, o mezinárodní konferenci „Sociální ekonomiky“ konané 7. a 8. června 2006 v Praze, s. 13

²⁵ Libor Prudký a kol., Inventura hodnot, Výsledek sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky, 2009, s. 221

Bezdomovci

Sociální kategorie „bezdomovci“ je dle výzkumu AV ČR vykreslována ostatními členy společnosti celou řadou negativně vymezujících charakteristik. Její členové nemají domov a práci, zodpovědnost, povinnosti či starosti, chuť pracovat, vstávat, často ani změnit svou situaci, nejsou aktivní, přizpůsobitelní, nepřemýšlí o budoucnosti ani o (pro ostatní) základních lidských potřebách, nebo jsou psychicky nemocní. V kostce, jsou neschopní zajistit pro sebe důstojný, „normální“ život, který právě tyto atributy obsahuje²⁶.

Romové

Zatímco některé kategorie jsou chápány jako nedostatečně podporované, u kategorie „Romové“ je tomu, jak už naznačil vypravěč s přezdívkou „převlečený kokos“, naopak: stát je v tomto případě vnímán jako příliš štědrý. Kategorie „Romové“ má k sociálnímu zabezpečení privilegovaný přístup před „bílymi“, jejich požadavkům se naslouchá. Vypravěč Víť uvedl: *„Když tam přijdou oni, tak dostanou nový byty, dostanou sociální dávky, ze kterých jejich děti neuvidí korunu, to prostě oni prochlastají někde, jako zdá se vám to spravedlivé?“*²⁷ Tato skupina je krizí postižena méně než sociální kategorie „normálních a slušných lidí“.

Romové tvoří sociálně vyloučenou subkulturu. Vytváří vlastní specifické hodnotové vzorce a životní strategie. K vysvětlení lze použít Lewisův „koncept chudoby“. Romové jsou nositeli specifického kulturního vzorce, který vznikl v adaptačním procesu na „dlouhodobou chudobu“, a to jim znemožňuje integrovat se do majoritní společnosti. Jejich kulturní vzorce jsou vhodné jen pro život na okraji a jako takové jsou neustále předávány z generace na generaci. Romové jsou tak sociálně i prostorově vyloučenou enklávou a nikoliv etnicky definovanou skupinou²⁸. Romové jsou jako skupina postižení nezaměstnaností dlouhodobou a opakovanou. V roce 1997 byl podíl dlouhodobě nezaměstnaných v kategorii Romů 50 % a podíl Romů na dlouhodobé nezaměstnanosti 3x vyšší (44 %) než u ostatních uchazečů (14 %). Jednou z hlavních příčin vysoké míry nezaměstnanosti romské populace je především nízká vzdělanost a kvalifikace (80 % populace má jen základní vzdělání, 90 % ekonomicky aktivních vykonává práce pomocných a nekvalifikovaných dělníků).

²⁶ Marta Kolářová, Kateřina Vojtíšková, Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti, 2008, s. 22

²⁷ Tamtéž, s. 29

²⁸ Libor Prudký, Inventura hodnot, 2009, Výsledek sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky, s. 143, 144

Ze sčítání lidu v roce 1980 vyplývá, že 2,9 % dotázaných osob bylo zcela bez vzdělání, 15,8 % navštěvovalo zvláštní školu a 10,1% mělo základní vzdělání nedokončené. Základní vzdělání získalo 40 % dotázaných Romů, 24,3 % jich bylo vyučeno bez maturity (příp. uvedlo střední odborné vzdělání bez maturity), maturitu získalo 4,6 % a vysokoškolský diplom uvedlo 1,7 %. Romské děti propadají 14x častěji než ostatní děti, 5x častěji dostávají dvojku či trojku z chování, 30x častěji ukončují školní docházku v nižším než závěrečném ročníku a 28x častěji jsou převáděny do zvláštních škol.²⁹

Chudoba a dlouhodobá materiální deprivace je pro sociálně vyloučené příslušníky romské komunity charakteristická. Chudoba Romů může být spouštěcím mechanismem dalších nežádoucích procesů. Je zřejmé, že kultura chudoby omezuje přístup ke vzdělávání, podporuje některé prvky sociálně patologického chování a je příčinou špatného zdravotního stavu. Vedle nezaměstnanosti, chudoby a nevzdělanosti je pro romskou komunitu charakteristická tzv. „rezidenční segregace“, což je prostorová koncentrace příslušníků romské komunity v určitých lokalitách. Nejde pouze o etnickou sídelní segregaci, ale také o segregaci sociální. V těchto lokalitách žijí příslušníci romské komunity, kteří zároveň patří k nejnižším vrstvám obyvatel z hlediska socioekonomického.³⁰

„Nezaměstnaní“

Ani „nezaměstnaní“ nejsou všichni stejní, je důležité zejména to, jak dlouho je člověk bez práce. Zda existuje a jaký konkrétně je důvod, proč zaměstnání nechtějí přijmout. Zda si člověk příliš nevybírá a chce opravdu pracovat a také zda si nevydělává „bokem“. Většina vypravěčů nezávisle na svém postavení sdílí přesvědčení, že v Praze mohou všichni najít alespoň nějakou práci, Praha je „*stát ve státě*“, „*v Praze nepracují jen lenoši*“ (vedoucí Ctibor)³¹. Ti, kteří nechtějí pracovat, jsou „*vyžírkové*“, kteří jenom křičí a chtějí dostat všechno zadarmo, jsou schopní krást, a především brát neoprávněně podporu. To je do jisté míry spojuje s předcházející kategorií „Romů“.

S tím souvisí, že vypravěči (minimálně pražští) mají pocit, že se nesetkávají s chudými nezaměstnanými, se kterými by měli pochopení. Aneta či Žofie³² nezaměstnané považují za pasivní, nesnažící se. Obě ze své zkušenosti vědí, že aktivitou lze překonat i velmi těžká období. Lidé dlouhodobě nezaměstnaní si podle vypravěčů mohou za svou situaci sami.

²⁹ Pavel Machonin, Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu s. 89

³⁰ Tamtéž, s. 90

³¹ Marta Kolářová, Kateřina Vojtíšková, Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti, 2008, s. 32

³² Tamtéž, s. 32

Mají buď příliš vysoké nároky, nebo se málo snaží, nechtějí pracovat. Práce nemusí nutně člověka bavit, i když je to vždy lepší. Je hlavně prostředkem obživy, za kterou nesmí být považovány podpora nebo dávky. Kvůli práci by měli být lidé také schopní se přestěhovat, neměli by setrvat na místě, pokud tam není práce. Existují lidé, kteří opravdu práci hledají a nemohou ji najít, ti jsou nějakým způsobem na trhu práce znevýhodněni. Za nejčastější důvod takové diskriminace je považován věk - podle Přemysla: „50letý člověk, ten nemá moc šancí“³³. U žen jsou handicapem hlavně malé děti, ale i věk - Gita: „to je těžké, když jste mladá, tak nic neumíte, pak už je rodina a pak už jste zase stará“³⁴.

Dalším důvodem diskriminace je nedostatek kvalifikace, anebo vzdělání. Vypravěči jsou nespokojeni s okolností, že stát umožňuje některým lidem dlouhodobě oficiálně nepracovat a přitom dostávat podporu, a dokonce přitom pracovat „na černo“ a nakonec mít lepší příjmy než ti, kteří vydělávají na živobytí legálně. Chyba současné společnosti je, že podporuje „příživníky“ (Laura)³⁵.

Vedoucí Přemysl rozlišuje dlouhodobě nezaměstnané od dlouhodobě nepracujících, přičemž rozdíl mezi nimi tkví v tom, že jedni si chtějí najít práci, hledají, snaží se, kdežto druhí dělat nechtějí a nebudou. Vlastní zkušenost s nezaměstnaností má pouze několik vypravěčů, několik dalších zmiňuje zkušenosti ze svého okolí. Čtyřměsíční nezaměstnanost pro Lauru³⁶ neznamenal příjemnou dovolenou. Připadala si zbytečná a méněcenná. Hlavně při jednání s úřednicemi na Úřadu práce. Ty jí dávaly najevo, že jde o její problém. Ony nemají v popisu práce jí pomáhat. To jen dokládá, jak velkou roli má práce pro identitu člověka. Nezaměstnaná Jana se považuje za ty, kteří jsou na tom špatně. Chápe nezaměstnanost jako ubíjející situaci. V Praze ale nevidí problém s nedostatkem možností. Jana: „A měla jsem nepříjemný dojem, když jsem byla nezaměstnaná. To jsem se cítila vcelku zbytečná.“³⁷

³³ Tamtéž, s. 33

³⁴ Tamtéž, s. 33

³⁵ Tamtéž, s. 33

³⁶ Tamtéž, s. 33

³⁷ Tamtéž, s. 33

Normální

Normální se vymezují vůči dříve jmenovaným kategoriím, ale i celebritám, kšeftářům, těm, kteří si vydělávají na černo a přitom berou sociální dávky. V rozhovorech je budován jejich pozitivní obraz. Tento způsob života je de facto obhajován. Mají normální práci poskytující smysl. Nezaměstnanost je pro ně nestandardní. Jsou nezávislí, protože si vydělávají na živobytí své, vlastní rodiny a ještě odvádějí daně státu. „*Abych nestála na vlastních nohou, to by mi vadilo.*” (Nataša)³⁸ Jsou popisováni jako slušní, šikovní, spolehliví, zodpovědní a čestní. Zůstávají, jací byli vždycky, je na ně spolehnoutí, váží si rodiny. Peníze jsou pro ně prostředkem, ne cílem. S normálností není spojená úplná rodina. Rozvod je natolik běžným, že dělnice Jana považuje svou „*funkční rodinu*” spíše za výjimku. Děti, které chodí do školy, čistý a útulný domov, plná lednice a navařeno, jsou atributy domova obyčejných lidí (dělníci Pankrác, Viola)³⁹. Důležité je, že si „na nic nehrají,” nedělají ze sebe něco, co nejsou. Nemají rádi povyšování druhých a nepovyšují se nad ostatní. Nejsou sobečtí a nezávidí. Jsou dělníky, kteří si vydělávají rukama na živobytí a pak chodí do hospody.

Nebo také „*klasický střední proud... mám práci, mám děti, jezdíme i na dovolené*” (Libuše)⁴⁰. Mohou být i bohatí nebo alespoň o hodně bohatší než vypravěči, pokud se chovají úplně normálně. Jsou poctiví, vedou normální život (Zbyšek, Přemysl)⁴¹. Postavení ve společenské hierarchii v rámci normálních, závisí také na náhodě, štěstí nebo smůle, kterou člověk má, a se kterou nemůže vůbec nic udělat. Náhoda může způsobit vzestupy a pády během života, člověk získá lepší zaměstnání, nebo naopak ho ztratí. Onemocní nebo si najde partnera, který je na tom lépe apod.

Příkladem člověka, který si zaslouží pomoc státu, je známá prodavačky Blaženy. Do osudu jejího a jejích dětí zasáhly „vnější okolnosti”, tedy ex přítel. Avšak ona známá měla snahu problém řešit, uplatnit se, sehnat byt. Stát by měl nabídnout bydlení zejména, když jde i o děti, které nesmí jednoduše vzít matce. Spíše „*lidé v nouzi*” než opravdoví členové „*bezdomovců*”, by měli najít pochopení u státních institucí, které se stávají předmětem kritiky za to, že takto nefungují. Dalším může být ztráta práce ze zdravotních důvodů (prodavačky Nataša, Žofie). Pro rozvedené samoživitelky Anetu a Žofii, které se samy starají o živobytí svoje a svých dětí, je práce zásadní i kvůli dluhům, které splácejí na bydlení. Nemoc nebo úraz by u Žofie mohly vést až k tomu, že by přišla o byt a byla by „pod mostem”,

³⁸ Tamtéž, s. 43

³⁹ Tamtéž, s. 43

⁴⁰ Tamtéž, s. 43

⁴¹ Tamtéž, s. 43

protože nemůže spoléhat na záchranné rodinné sítě. Žofie: „*Musím si vydělat na byt, takže by přišla exekuce a byli bysme pod mostem... na to docela často myslím... už si ty práce vážím víc.*“⁴²

Nezávislí, avšak živící stát

„Obyčejní“ pracující lidé jsou považováni několika lidmi za ty, kteří jsou na tom nejhůře, zatímco „ti dole“ se mohou živit či přizívat ze sociálních dávek. Využívat různých výhod. Není si na nich co vzít a bohatí své příjmy „zapřou“ (Iveta)⁴³. Pracující široká střední vrstva se musí hodně snažit, aby uživila sama sebe a byla nezávislá na státu. Podle Emila většina zaměstnanců firem, továren, ale i živnostníků „*vytváří de facto hodnoty, ze kterých žije tenhle stát, a ostatní už, nechci říkat, parazitují.*“⁴⁴ Stát na nich sice závisí, ale nic nenabízí oplátkou, „*o ty obyčejné lidi se nikdo nestará, což je ošklivé*“ (Iveta)⁴⁵, „*stát jim nevytváří prostředí k tomu, aby byli spokojení.*“ (Emil)⁴⁶. Ačkoli pracující vydělávají na ty nahoře, živí stát, politiky, vysoké manažery, nikdo je za tuto práci ani adekvátně neocení. Naopak, někteří politici je označují za lůzu či plebs. Pracující ale mají (alespoň ve svých očích) „*čisté ruce*“. Z rozhovorů vyplývá, že ne všichni se nepovyšují na ostatní a „*na nic si nehrají*“⁴⁷.

Odhlédneme-li od mnohých vyjádření opovržení a zneuznání lidí, kteří nesplňují většinové normy (nezaměstnaní, bezdomovci, Romové, okraj společnosti), můžeme to vidět i ve vztazích (skupin) lidí „normálních“ mezi sebou. Aneta popisuje⁴⁸ svůj vztah se švagrovou ve smyslu povyšování se švagrové-zdravotní sestry nad ní jako dělnicí. Švagrová vyjadřuje své zhnusení nad Anetou nabídnutým pilníčkem na nehty a vůbec její údajně nedostatečnou péči o sebe. Anetin argument, že při práci v továrně není možné mít pěstěné ruce a nehty, zdravotní sestra odráží tím, že její pracovní prostředí je prý ještě náročnější. Aneta zaměřuje svou kritiku proti povyšování egoistické švagrové, proti nedostatečné péči o rodinu a jejího syna.

„Nezávislí“ si vydělávají (poctivou) práci, jsou soběstační a schopní postarat se o sebe a rodinu. Přispívají podle zákonů do společné státní pokladny. Mezi sebou a bezdomovci, Romy, nezaměstnanými budují pevné hranice na základě přístupu ke světu.

⁴² Tamtéž, s. 23

⁴³ Tamtéž, s. 43

⁴⁴ Tamtéž, s. 43

⁴⁵ Tamtéž, s. 43

⁴⁶ Tamtéž, s. 44

⁴⁷ Tamtéž, s. 44

⁴⁸ Tamtéž, s. 44

Většina vypravěčů přitom sdílí pocit, že se jim za to nedostává adekvátní odměny ani symbolické, ani materiální v případě nouze. Například vedoucí (a muži) zmiňovali mnohem více vlivné, profesně úspěšné známé či přátele, svobodnou volbu člověka, cizí jazyky, cestování a sportování. Rozvedené ženy s dětmi a někteří dělníci se umisťují mezi „ty dole“, obávají se nezaměstnanosti, zažili nepříznivé okolnosti⁴⁹.

Vláda ve svých opatřeních nemá žádná opatření ve prospěch „normálních“, „nezávislých, avšak živících stát“ občanů. Ti tuto krizi nezavinili, a přesto musí nést na svých bedrech její důsledky. Reálně jim hrozí, že se svými rodinami propadnou do bída. Poctivě platí po celý život státu daně a pojištění. Nyní zjišťují, že jimi placený stát pro ně v případě jejich životní nouze, není prakticky žádnou oporou. Při pádu do nezaměstnanosti jsou nuceni žít na miniaturní podpoře (5100 Kč měsíčně) a po krátké době podpory přejít na ještě menší sociální dávky (životní minimum jednotlivce je 3126 Kč). Občané zápasí s rostoucími náklady na bydlení v situaci, kdy stát ovládá energetické monopoly, jimž rostou i přes krizi enormně zisky. Jde často o „Normální“, kteří se díky propadu do nezaměstnanosti dostávají do výrazných potíží se splácením spotřebitelských a hypotečních úvěrů a hrozí jim zabavení nemovitostí. Jsou dnes vydáni na pospas nejružnějším lichvářům, které nikdo za jejich vydírání nestíhá⁵⁰.

⁴⁹ Tamtéž, s. 49

⁵⁰ ČMKOS, Ekonomická krize, Pohled ČMKOS, 11. 03.2009, s. 10

2.2 Hypotéza životního cyklu

S tématem třídní struktura a sociální mobilita přímo souvisí tzv.: „Hypotéza životního cyklu“, teorie amerického ekonoma Franca Modigliani pojednávající o snaze lidí zajistit si vyrovnanou spotřebu v průběhu života:

Spotřeba je závislá na věkové struktuře obyvatel. Mladí lidé spotřebovávají více, než kolik vydělávají. Lidé středního věku spoří a důchodci spotřebovávají své úspory. Pracovní život je zahájen ve 20 letech, práce ukončena v 65 letech. Úmrtí v Brně – Město je za období od 2001 do 2005 u mužů 74 let a u žen 79,4 let, tedy v průměru na obyvatele 76,7 let. Roční průměrný čistý příjem v ČR činí 275.904 Kč (22.992 Kč měsíčně⁵¹). Délka práce jako časový úsek do odchodu do penze v 65 letech, od zahájení pracovního života ve 20 letech, činí 45 let. Celkové životní zdroje činí s ročním průměrným měsíčním příjmem 275.904 Kč x 45 let aktivního pracovního života, což ve výdělku v tomto období se rovná 12.415.680 Kč.

Počet let „výdělečného“ života $76,7 - 20$ se rovná 56,7 let. K částce určené k roční spotřebě dojdeme vydělením životního výdělku 12.415.680 Kč od počtu let výdělečného života, tedy $56,7 = \underline{218.974}$ Kč na osobu a rok.

Protože menšina populace v České republice obdrží na výplatu průměrný měsíční plat, zaměníme průměrnou měsíční mzdu za hrubý peněžní příjem domácnosti v průměru na osobu a měsíc ve výši 13.471 Kč, za rok na osobu tedy 161.652 Kč. Při zachování schématu shora, dojdeme k částce 128.295,2 Kč na osobu na rok z životního cyklu. Jak si tedy občan ČR má zajistit dle teorie F. Modigliani vyrovnanou spotřebu v průběhu života, když dle ČSÚ, statistiky rodinných účtů, hrubého peněžní vydání v průměru na domácnost za měsíc na osobu je částka 12.326 Kč⁵², tedy za rok 147.912 Kč. Životní minimum pro jednotlivce činí měsíčně částku 3.126 Kč., tedy na rok 37.512 Kč. Ve vícečetné domácnosti, na jednu osobu, která není nezaopatřeným dítětem, pak činí částku 2.600 Kč, u nezaopatřeného dítěte ve věku od 6 do 15 let částku 1.960 Kč⁵³.

Teorie však nepočítá s ekonomickou krizí a nezaměstnaností. Teorie má vypovídající hodnotu o skutečnosti, jak v určitých oblastech bohatého města Brna mohou spořit skupiny lidí dosahující průměrného čistého měsíčního příjmu České republiky a jak si ekonomicky stojí všechny průměrné domácnosti dosahující průměrného hrubého peněžního příjmu

⁵¹ Údaj platný k roku 2009

⁵² Údaj platný k 3. čtvrtletí 2009

⁵³ Zdroj: MPSV, aktualizace k 15. 1. 2010

domácnosti na osobu. Tato skutečnost by se měla stát předmětem sociotechnických opatření v oblasti sociální péče. Takové zjištění může u některých obyvatel vzbuzovat pochybnosti o dokonalosti společenského zřízení a může vést k závěru o účelnosti stávající sociální a ekonomické politiky.

Ekonomika, zvyklosti, líbivá politika, bezprostředně ovlivňuje vědomí lidí. Na první místo se dostává společenská situace, která nám předkládá problémy určitého druhu, které je nutné řešit. V případě ekonomické životní situace člověka v souvislosti s ekonomickou krizí a jejími důsledky a konflikty, je těžké problémy přehlédnout. Mnoho lidí je však v rámci svého pasivního návyku, včetně návyku spotřebního konzumního života, řeší půjčkami, které nakonec splácejí dalšími půjčkami.

2.3 Životní spokojenost

Výzkum životní spokojenosti, štěstí a subjektivního blaha se potýká se základním problémem: v sociálních vědách neexistuje ani přibližná shoda, co tyto pojmy znamenají a jaké jsou mezi nimi rozdíly. Kvalita života, spokojenost, štěstí a subjektivní či psychologické blaho se obvykle kladou do protikladu k „objektivním“ ekonomickým, materiálním a demografickým faktorům, na zisk orientovaným kritériím. Přesnější definice těchto pojmů stále chybí. Mně osobně je nejbližší pojetí Dany Hamplové. Chápe štěstí jako emocionální kategorii a definuje jako „*subjektivní indikátor pozitivních pocitů*“. Štěstí se chápe jako stav, kdy pocity příjemného převažují nad pocity nepříjemného (štěstí jako hédonismus⁵⁴). Štěstí lze identifikovat i s postoji vůči vlastnímu životu - pokud má člověk pozitivní postoj k vlastnímu životu, můžeme hovořit o spokojeném šťastném člověku (životní spokojenost).⁵⁵ Důležitým faktorem, který ovlivňuje životní spokojenost, je vzdělání.

Vzdělání ovlivňuje životní spokojenost jak přímo, tak nepřímo. Vzdělanější lidé mají v průměru vyšší příjmy, což zvyšuje životní standard a životní spokojenost. Lidé s vyšším vzděláním mívají zaměstnání s vyšší prestiží. Vyšší prestiž zaměstnání zvyšuje životní spokojenost. Vzdělanější lidé mají nižší pravděpodobnost, že ztratí zaměstnání. Vyšší pravděpodobnost, že si v případě jeho ztráty najdou novou práci. Nezaměstnanost životní spokojenost zhoršuje. Vzdělání zvyšuje efektivitu člověka i kontrolu nad vlastním životem, zvyšuje vědomí, že člověk tuto kontrolu má⁵⁶.

Ztráta zaměstnání s sebou obecně ve většině případů nese pokles životní úrovně se všemi negativními efekty. Nezaměstnanost, zejména kumulovaná, má negativní dopad na fungování sociálních vztahů v rodině i komunitě, vede k sociální dezintegraci, materiální deprivaci. Sociální vyloučení se promítá do psychického stavu člověka (ztráta sebedůvěry, deprese a úzkosti) a ústí ve větší riziko výskytu sociálně patologických jevů, jakými jsou např. násilí nebo kriminalita⁵⁷.

⁵⁴ Pozn. autora: Z řec. Hédoné, potěšení, slast. Filosofické učení o slasti jako hlavním motivu lidského jednání, které může mít formu psychologickou – slast, etickou – nejvyšší dobro

⁵⁵ Dana Hamplová, Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory, 2004, s. 12

⁵⁶ Tamtéž, s. 16

⁵⁷ Pavel Machonin, Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu, 2004, s. 26

3. Příčiny a důsledky krize

Je krize především krizí týkající se neoliberálních koncepcí? Neoliberální koncepce ovládly v posledních 30 letech ekonomické myšlení týkající se hospodářského života prakticky ve všech zemích světa. Je projevem této politiky rostoucí disproporce mezi stagnující odměnou zaměstnanců a výrazným růstem kapitálového zisku? Dle názoru Českomoravské konfederace odborových svazů ano. Důsledkem je nízký růst sociálních příjmů navázaných na mzdu, snížení míry solidarity ve společnosti a rychlý ekonomický růst (vzestup nabídky) při pomalém růstu mezd. Proto dochází k narůstání zadluženosti domácností.⁵⁸ Roku 2009 objem mezd poklesl o 2,4 %, počet zaměstnaných o 6,9 %⁵⁹ (tabulka č. 5: Zadluženost domácností - bankovní a nebankovní, poměr k HDP v %).

Hrozba nesplacených úvěrů⁶⁰ způsobuje, že banky jsou citlivější na změny ve vývoji příjmů obyvatelstva a vývoj nezaměstnanosti. Přitom při zvyšování zdanění obyvatelstva a spotřebních daní (jako opatření v Evropě) je omezena koupě schopnost a poptávka obyvatelstva. Daňové břemeno se přesunuje stále více na zaměstnance.

Značná část národohospodářů ve 30. letech a historiků po druhé světové válce, hledala příčinu krize v oblasti peněžního oběhu. Dle anglického ekonoma R. G. Hawtreye, došlo ke krizi tím, že po ukončení úvěrové expanze nastal náhlý cenový pokles. Cesta k překonání krize vedla podle stoupenců monetární teorie přes obnovu úvěrové expanze. Doporučovaným lékem bylo tzv. upevnění rytmu peněžního oběhu a inflacionistické tendence.

Dle J. M. Keynese krizi přivodilo nucené zastavení investic s chybnou deflační politikou a zhroucení podnikatelského zisku. Hlavní příčina tkvěla v selhání samoregulujících sil a také politického rozhodovacího mechanismu koncem 20. let minulého století⁶¹. K. Engliš viděl hlavní příčinu hospodářské krize v chybné deflační politice a zhodnocení zlata, které vedlo k náhlému a všeobecnému poklesu cen⁶². Oproti krizi ve 30. letech, předešlé krize nedosáhly takové hloubky a zhoubného průběhu. Charakteristickým rysem světové hospodářské krize první poloviny 30. let minulého století, ve srovnání s předchozími krizemi,

⁵⁸ ČMKOS, Ekonomická krize, Pohled ČMKOS, 11. 3. 2009, s. 2

⁵⁹ ČSÚ, růst průměrné mzdy byl ovlivněn propouštěním a nižší nemocností

⁶⁰ V počáteční fázi krize v U. S. A. lidé nenacházeli a stále nenacházejí způsob, jak financovat své dluhy, což vede k zabavení domu, které jsou opět na prodej, čímž se situace na trhu s novými domy dále zhoršuje. Banky stavební firmě přitom zaplatily hodnotu, kterou dům neměl, čímž tedy vykazaly další ztrátu, což vedlo až k ztrátě likvidity. Ztráta důvěry v bankovníctví.

⁶¹ Dle předního amerického ekonoma Ch. Kindlebergera. Světový hospodářský systém byl totiž nestabilní, Britové již nebyli schopni působit jako vůdčí stabilizující činitel a Spojené státy nebyly připraveny tuto úlohu převzít.

⁶² pozn. autora: což byla příčina měnové krize

je neobyčejně dlouhá perioda, hloubka a zaznamenané důsledky nepoznaného poklesu průmyslové výroby⁶³, odrážející se v rozsáhlém nevyužití výrobních kapacit, v zhroucení cen zemědělských výrobků, v rozvrácení úvěrového systému, v desítkách miliónů nezaměstnaných, v jen z části pracujících za nižší mzdy a v obrovském zadlužení malovýrobců atd. Následkem je prudké zhoršení sociálního postavení obyvatel.

Tato krize je nerozlučně spojena s druhou světovou válkou⁶⁴. Krize v 30 letech souvisela také s 1. světovou válkou. Jedním z nejdůležitějších důvodů krize je nové rozdělení výroby, kapitálu a obchodu. Souvisí nynější krize s „Válkou proti terorismu“? Tato souvislost je v dnešní době tabu.

⁶³ Průmyslová výroba světa každým rokem klesala, až v roce 1932 dosáhla krizového minima 63% výroby roku 1929.

⁶⁴ Vlastislav Lacina. Velká hospodářská krize v Československu (1929-1934), s. 5

3.1 Výchozí impulzy krize - hypoteční krize

Spouštěcím mechanismem novodobé finanční krize byla krize na americkém trhu druhořadých hypoték. Platební neschopnost části dlužníků a pokles cen nemovitostí, snížily hodnotu seskupených dluhopisů a investiční banky utrpěly obrovské ztráty. Hypoteční krize nejcitelněji zasáhla finanční sektor USA. Jde o důležité odvětví americké ekonomiky. Finanční služby USA představují 15 % hrubé přidané hodnoty (HDP, údaje za rok 2007), 40% zisku korporátního sektoru a 5% zaměstnaných soukromého sektoru. Odhad ztrát amerických finančních společností se pohybuje na úrovni 300 mld. USD, tj. 2 % HDP Spojených států a 20 % základního kapitálu těchto podniků⁶⁵. Celosvětová ekonomika (i přes dobrou situaci zde v České republice) začíná roku 2007 pociťovat dopady chyb ve finančním sektoru, slabosti americké ekonomiky a rekordní výši světových cen komodit. Cena ropy je vysoká a ceny potravin na celém světě rostou. Jde o problém nejen pro bankéře, ale především pro obyčejné lidi!

V americké finanční krizi neselhal volný trh. Z americké krize plynou následující doporučení:

A/ Nenapodobovat schémata typu podpora hypoték skrze státní finanční instituci, která by zajišťovala levné hypotéky pro nízké a střední příjmové rodiny.

B/ Přehodnotit euro-americký model měnové politiky, která centrálně řídí úrokovou míru, a to mnohdy evidentně proti směru, kam by ji zdravě vedl volný trh⁶⁶.

Tomáš Baťa o ekonomické krizi zaujal platné stanovisko i dnes: „*Přelom hospodářské krize? Nevěřím v žádné přelomy samy od sebe. To, čemu jsme si zvykli říkat hospodářská krize, je jiné jméno pro mravní bídu. Mravní bída je příčina, hospodářský úpadek je následek. V naší zemi je mnoho lidí, kteří se domnívají, že hospodářský úpadek lze sanovat penězi. Hrozím se důsledku tohoto omylu. V postavení, v němž se nacházíme, nepotřebujeme žádných geniálních obrátů ani kombinací. Potřebujeme mravní stanoviska k lidem, k práci a veřejnému majetku. Nepodporovat bankrotáře, nedělat dluhy, nevyhazovat hodnoty za nic. Nevydírat pracující, dělat to, co nás pozvedlo z poválečné bídy, pracovat a šetřit a učinit práci a šetření výnosnější, žádoucnější a čestnější než lenošení a mrhání. Máte pravdu, je třeba překonat krizi důvěry. Technickými zásahy, finančními a úvěrovými*

⁶⁵ Kamil Janáček, Hlavní ekonom Komerční banky, Sborník textů 2008, s. 17

⁶⁶ Petr Mach, Ředitel centra pro ekonomiku a politiku, do r. 2007 poradcem prezidenta, Sborník textů 2008, s. 65

*ji však překonat nelze. Důvěra je věc osobní a důvěru lze obnovit jen mravním hlediskem a osobním příkladem.“*⁶⁷

Navenek je krize mimořádná dlouhým souběhem ekonomických, finančních, institucionálních, politických faktorů a globální povahou.

Banky vyměňovaly druhořadé hypotéky investičním bankám za hotovost nebo za aktiva s nízkým rizikem. Investiční banky tyto rizikové úvěry seskupovaly do balíků. Na ně vydávaly dluhopisy, které pak prodávaly na trhu. Následně dluhopisy končily v bilancích jiných bank⁶⁸. Pojišťovny nové emise dluhopisů pojistily za nepřiměřeně nízké pojistné, aby investorům garantovaly návrat zisků. Po vypuknutí hypoteční krize se ukázalo, že ratingové agentury označily za obligace nejvyšší kategorie důvěryhodnosti i takové, kde majitelé domů, resp. příjemci úvěrů, byli lidé bez práce, bez vlastních příjmů a lidé nemajetní. Pojišťovny nemohly svým vlastním kapitálem pokrýt hrozící ztráty na takové ztrátové úvěry a balíky hypotečních cenných papírů. Garance pojišťoven ve skutečnosti nemohly garantovat vůbec nic. Rozsah ztrát byl tak velký, že ho pojišťovny nemohly ničím pokrýt⁶⁹.

Americká centrální banka měla na krizi svůj podíl. Kvůli predikci špatného vývoje amerických akciových trhů a hrozby recese, zahájil FED sérii snižování úrokových sazeb z 6,5 % až na 1 % v průběhu několika málo let. V tomto prostředí levných úvěrů vznikla vysoká poptávka po hypotékách a americké banky nabízely stále více rizikových hypoték. Snižování úrokových sazeb, ke kterým FED přikročil, mělo velmi negativní vliv na nabídku pracovních míst. Nízké sazby provokovaly spotřebu. Proč šetřit, když úroky jsou tak nízké? Je-li současně i inflace, pak reálná hodnota úspor klesá. Proto také nízké sazby stimuluji spotřebu, ale nikoli již úspory⁷⁰. Inflace setrvala na nízkých hodnotách díky růstu produktivity práce, ostřejší konkurenci na trzích, i díky levnému čínskému zboží. V důsledku úvěrové expanze vzrostla inflace. Za účelem rychlejšího zotavení trhů byl FED nucen od roku 2004 zvyšovat úrokové sazby a v roce 2006 se dostal až na 5,25 %⁷¹.

⁶⁷ Výrok Tomáše Bati z roku 1932. Hlavní motto konference z 12. 11. 2009 v Clarion Congress Hotel Ostrava (hotel ATOM) v Ostravě, „Etika podnikání a společnosti 2009“ věnované odkazu Tomáše Bati

⁶⁸ Robert Holman, Sborník textů, 2008, s. 11

⁶⁹ např. vývoj druhé největší světové pojišťovny obligací Ambac. Na podzim 2007 bylo zveřejněno, že Ambac pojistila velké množství obligací spojených s vysoce rizikovými hypotékami. Celková kapitalizace firmy se snížila od té doby 6krát až na 750 mil. USD. Hrozilo, že při dalším snížení ratingu pojišťovny, by mohly být ohroženy municipální¹ obligace v celkové hodnotě více než 1 000 mld. USD. Krizi nakonec zažehnilo oznámení Credit Suisse a Citigroup, že jsou připraveny pomoci Ambac a poskytnou jí navýšení kapitálu o několik mld. USD.¹ emitentem je územně samosprávný celek

⁷⁰ Martin Fassman, Pokračující české reformy a nastupující světová ekonomická krize, 2008, s. 20

⁷¹ Robert Holman, Sborník textů, 2008, s. 12

V americké ekonomice existuje přímý vztah mezi ročním příjmem domácnosti a cenou bytu resp. domu, kde by rodina měla žít. V rámci udržení životní úrovně se vychází z toho, že cena nemovitosti nemůže být tak drahá, aby si ji lidé nemohli koupit, ale naopak, cena nemovitosti musí odpovídat příjmům lidí, resp. té skupině, která poptává bydlení.

Cena bytu (domu kde může žít jedna rodina) by měla převyšovat průměrný roční plat rodiny maximálně 3,2krát. Ceny nemovitostí však byly nadhodnoceny nejméně o 30 %. K rovnováze na trhu by došlo tehdy, pokud by o 1/3 vzrostly příjmy (nereálná varianta). Jelikož však klienti bank nebyli schopni „dosáhnout“ na komerční úrokovou sazbu, banka jim nabídla zvýhodněný úvěr⁷².

Když potom v důsledku úvěrové expanze vzrostla inflace, začal FED od roku 2004 zvyšovat úrokové sazby. Proto méně bonitní dlužníci začali mít problém se splácením hypoték. V tomto prostředí levných úvěrů vznikla vysoká poptávka po hypotékách a americké banky nabízely stále více rizikových hypoték.⁷³ V důsledku dlouhodobého (od 1/2 r. 2006) poklesu prodeje domů, kvůli vysokým cenám domů a hypoték, vzrostl počet neprodaných domů. Tato skutečnost vyvolala tlak na snížení cen, které začaly stagnovat již od roku 2007.⁷⁴

Na konci roku 2007 Citigroup oznámila, že utrpěla rekordní ztráty - největší za bezmála dvě stě let historie banky - 18 mld. USD a to kvůli ztrátám z hypotečních obchodů. Jen za podzim 2007 dosáhla ztráta 9,83 mld. USD. Rok před tím banka, zaznamenala za stejné období zisk 5,1 mld. USD. Ačkoliv vedení banky o rok později, prodejem části akcií získalo kapitál ve výši 14 mld. USD, propustilo zhruba 23 000 svých zaměstnanců.⁷⁵

Citigroup v roce 2009 snížila ztrátu na 1,6 mld. USD z 27,7 mld. USD v roce 2008. Banka splatila 20 mld. USD, které získala z vládního programu pomoci finančnímu sektoru TARP. Zbývajících 25 mld. USD přeměnila na akcie. Ve čtvrtém kvartále dosáhly náklady na splácení dluhu 6,2 mld. USD. Ztráty, které za celý rok Citigroup realizovala, se podepsaly i na hodnotě akcií banky. V roce 2009 se jejich hodnota propadla o 50 procent⁷⁶. Podle odhadů se v USA vynaložilo zhruba 3 000 - 4 000 mld. USD v boji s finanční krizí.

⁷² Podle expertních odhadů je nutno do poloviny roku 2009 refinancovat kolem 1,7 mil. úvěrů. Při průměrné velikosti rodiny jde o zhruba 4 miliony lidí, kteří budou takto ohroženi. Pokud totiž nedostanou nové úvěry (a za jiných podmínek) mají jen jednu možnost - opustit svůj dům.

⁷³ Robert Holman, Člen bankovní rady ČNB a profesor VŠE, Sborník textů 2008, s. 13

⁷⁴ Ing. Martin Fassmann, Pokračující české reformy a nastupující světová ekonomická krize, 2008, s. 10. Prudké snížení ceny vede k problémům v bankovním systému. Ten pro úvěroval byty a domy za jinou cenu. Aktiva bankovního systému nejsou kryta za stavu účetně jiné ceny, než je reálná tržní cena.

⁷⁵ Mediafax.cz. New York 17. 11. 2008

⁷⁶ (Josef Němý, analytik Komerční banky, 19. 1. 2010 15:03, autor: ČT24)

Jedná se o jednu čtvrtinu HDP USA⁷⁷. Odhady Mezinárodního měnového fondu během prvních dnů dubna 2008 již hovořily o tom, že ztráty z globální úvěrové krize mohou dosáhnout až 950 mld. USD.

⁷⁷ Martin Fassmann, Sborník textů, 2008, s. 11

3.2 Výchozí impulzy krize - Velká hospodářská krize 30. let ve světě

Krize z let 1825, 1873, 1892 a 30. let souvisí se zhroucením dlužnických zemí, které ruinovaly úvěrové trhy věřitelů. Ke zhroucení dlužníků dochází buď proto, že věřitelé stáhli krátkodobé úvěry (roku 1893, kdy stáhly anglické banky svoje pohledávky v New Yorku v hodnotě asi půl mld. USD a způsobily tím paniku na Wall Street) nebo, že příliv úvěru se zastavil a výroba dlužnické země na to nebyla připravena. S růstem produktu nedržela tempo spotřeba. Zásoby vzrůstaly a tlačily na ceny. Důsledkem této nadvýroby, která neodpovídala spotřebě, byla katastrofa cen. Oproti roku 1914, kdy došlo po válce k obrovské poptávce, které neodpovídala nabídka, nastává roku 1921 druhý extrém, kdy se ceny začaly hroutit. Hlavní příčinou zhroucení cen a krize z toho plynoucí, byla změna na straně zlata v měnové světové administraci. Šlo o souvislost zlata s úvěrovou politikou bank, kdy zlato podmiňovalo jejich úvěrovou politiku. Velký příliv zlata mělo za následek nezdravé rozšíření úvěru.

Stažením Evropských krátkodobých peněz z Ameriky po burzovním krachu na podzim 1929 došlo k prvnímu podnětu ke krizi. Amerika byla nucena stáhnout své peníze z Evropy, což byl bezprostřední podnět k úvěrové krizi v Německu⁷⁸. Ještě v létě 1929 se zdálo, že Spojené státy procházejí obdobím mimořádné konjunktury. Půjčky účelně vynaložené převážně k investičním účelům dosáhly vrcholné úrovně. Kurzy akcií stále stoupaly. V září dosáhly na newyorské burze nejvyšší cenové hladiny a hospodářská politika dosáhla „přehřátí“.

Na podzim 1929 propukla krize v hospodářsky nejvyspělejších zemích světa. Nejdříve v nejmocnějším státě USA, prožívající poslední dvě desetiletí mimořádně prudký hospodářský vzestup. Hospodářská krize 30. let začala před rokem 1929 v agrárních zemích vyvážejících zemědělské plodiny a suroviny. Jejich ceny v druhé polovině 20. let prudce klesaly.

Od 3. října nastal stálý pokles akcií, který vyústil 24. října 1929 přímo v pád jejich hodnoty. Vzniklou paniku se nepodařilo přes všechno úsilí zastavit. Dne 29. října na tzv. „černý pátek“ došlo k nové, ještě větší panice a dalšímu rekordnímu poklesu kursu akcií. Prudký pokles

⁷⁸ Jirí Hejda, Světová hospodářská krize a nezaměstnanost, s. 17

akcií provázelo náhlé a pronikavé omezení úvěrů. Zároveň došlo během listopadu a prosince k prudkému, zhruba 10 % snížení průmyslové výroby od roku 1920. Dovoz se zmenšil zhruba o šestinu. Náhlé a prudké vypuknutí krize, vyvolalo ve světové ekonomice řetězovou reakci.

Po Spojených státech zachvátila hospodářská krize další vyspělé státy. Nejdříve ty, které byly se Spojenými státy kapitálově a obchodně úzce spojeny: Kanadu, Německo, Anglii, Belgii a Rakousko. Zvláště silně zasáhla krize Německo, které vedle USA bylo druhou zemí prožívající od poloviny 20. let bouřlivý růst⁷⁹. Během roku 1930 zachvátila hospodářská krize celý tržně ekonomický svět. Téměř ve všech zemích docházelo k omezování výroby a obchodu, k prudkému cenovému poklesu zemědělských výrobků a surovin⁸⁰ a narušení kapitálových a úvěrových vztahů.

Teorie brněnského profesora Loevensteina v knize „*Diagnosa a léčení světové krize*“, spočívala v tvrzení, že krize nevzniká z nadvýroby, ale z řady vedlejších příčin: splátkových obchodů, amerického burzovního krachu, psychologických momentů, ztráty východních odbytišť, celních překrad malých hospodářských celků a mezinárodních dluhů⁸¹.

⁷⁹ V letech 1924-29 získalo Německo 6 mld. DM dlouhodobých a 4 mld. DM krátkodobých půjček, které umožnily rozsáhlé investice, V. Lacina, Velká hospodářská krize, s. 73

⁸⁰ V malovýrobním zemědělství se to projevovalo především poklesem cen zemědělských výrobků v průměru o 40 až 50%

⁸¹ O naší a světové krizi, svazek III., Sběrka přednášek pořádaných Českou společností Národohospodářskou, Jiří Hejda, Evžen Štern, Praha 1932, s. 8

3.3 Výchozí impulzy krize – Velká hospodářská krize 30. let v Československu

Československo bylo hospodářsky i technicky nejvyspělejším nástupnickým státem Rakousko-Uherska⁸². Výrobky běžné spotřeby směřovaly na poměrně rozsáhlý trh bývalé monarchie. Podíl zděděné kapacity v hutnictví, kovoprůmyslu a chemickém průmyslu byl nižší. Pro zděděnou průmyslovou výrobní kapacitu byl vnitřní trh nově vzniklé republiky se 14 milióny obyvatel příliš úzký. Představoval jen více než třetinu kapacity vnitřního trhu bývalého Rakousko-Uherska⁸³.

Československý průmysl jako celek nebyl zařízen na export do celní ciziny. Pouze některá odvětví byla exportní. Většina průmyslových odvětví dodávala zboží na území bývalé monarchie a nyní se dostávala do svízelné situace. Musela exportovat do celní ciziny. Ostatní nástupnické státy svoji ekonomiku ohradily vysokými cly na dovážené zboží. Problém vývozu a konkurenční schopnosti československých výrobků na zahraničních trzích se stal ústředním problémem vývoje celého československého hospodářství. (Tabulka č. 6: Zahraniční obchod Československa v letech 1920-1929 v mil. Kč v běžných cenách, Tabulka č. 7: Zahraniční obchod Československa v letech 1928 —1934 v mil. Kč běžných cen)

Plynulý hospodářský vzestup narušila roku 1926 krátká mezikrize, projevující se poklesem průmyslové výroby zhruba o 4 %, sníženou intenzitou železniční dopravy a zmenšením obratu zahraničního obchodu. Mezikrizi se podařilo rychle překonat rozvinutím investiční činnosti, získáním nových odbytišť a také tím, že část československých průmyslových podniků se zapojila do výrobní expanze německého průmyslu jako subdodavatelé.

Československo se od druhé poloviny 20. let stalo významným vývozcem zbraní a válečného materiálu. Výzbroj nakupovaly hlavně Jugoslávie a země sousedící se Sovětským svazem: Rumunsko, Polsko, Lotyšsko, Litva a Estonsko⁸⁴. Samotným burzovním krachem v New Yorku a bezprostředně následujícím stahováním amerického kapitálu, bylo Československo přímo postiženo jen velmi málo. Při narůstání krize v posledních měsících roku 1929 byly uplatněny především vnitřní činitelé a obtíže při exportu. Krize v Československu

⁸² Příkladu mu 26 % obyvatel a 21 % plochy, dle odhadů 60—70 % výrobní kapacity průmyslu, téměř celý porcelánový průmysl, přes 90 % výroby skla a keramiky, 82 % těžby černého uhlí, podíl textilního a obuvnického průmyslu, odhadem asi na 80%, výroby surového cukru na 76%, Vlastislav Lacina, s. 29

⁸³ Vnitřní trh se nevyčerpával spotřebou obyvatelstva, která byla v českých zemích vyšší než v průměru celé monarchie

⁸⁴ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize Československa, 1984, s. 29, 31

byla výsledkem vlastního vývoje československého hospodářství a ne pouhým důsledkem krize ve Spojených státech severoamerických a dalších metropolích⁸⁵.

⁸⁵ Tamtéž, s. 69

3.4 Výchozí impulsy krize - měnová krize

Měnová krize byla důležitým upozorněním na problémy a rizika naší ekonomiky. Dle názoru Václava Klause bylo možné se jí vyhnout a její následky překonat při ochotě ČNB, vlády i politiky partnersky spolupracovat⁸⁶. V předkrizové fázi, v období let 1994⁸⁷, 1995 až do poloviny roku 1996, probíhal v České republice relativně rychlý ekonomický růst, který v roce 1995 dosáhl dokonce hodnoty téměř neuvěřitelných 6,4 % ročního růstu HDP s nezaměstnaností pod 3 % a inflací kolem 10 % ročně⁸⁸ s vyrovnaným státním rozpočtem a od prosince 1990 po celých 6 let stabilního nominálního měnového kursu. Koruna se stala od 2. října 1995 volně směnitelnou měnou. Po celou dobu následujícího roku 1996 koruna posilovala např. vůči německé marce z 18,45 Kč v únoru na 17,63 Kč (za 1 DM).

Klíčovým momentem byl říjen 1995, kdy byly liberalizovány peněžní toky. Koruna začala být široce obchodovanou na mezinárodních trzích a díky tomu se desítky miliard euro ocitly mimo kontrolu ČNB. V této komplikované ekonomické situaci se v červnu 1996 konaly parlamentní volby. Aby ČNB zabrzdila ekonomiku, vyhlásila po volbách výrazná restriktivní opatření. Zvýšila povinné minimální rezervy (z 8,5 na 11,5 %) a spolu s nimi zvýšila i úrokové sazby. Do 9. srpna musely komerční banky stáhnout z oběhu miliardy korun, což nebylo bez následků. Započaly krachovat banky, které tento vývoj nezvládly. Právě v této chvíli byla nastoupena přímá cesta k měnové krizi.

⁸⁶ Václav Klaus, Tři roky od měnové krize: Sborník textů č. 5/2000, s. 17

⁸⁷ Vyrovnaný rozdíl mezi vývozem a dovozem zboží mezi domácí ekonomikou a zahraničím z roku 1994 se o rok později změnil v trvalý schodek ve výši 101,7 mld. Kč.

⁸⁸ výrazně méně než v ostatních transformujících se ekonomikách

3.5 Výchozí impulzy krize - další příčiny

Krize je ozdravným procesem chyb vzniklých a tolerovaných v období růstu. Krize samotná je vyvolána politickým zájmem na stimulování růstu a blahobytu, na široké dostupnosti vlastnického bydlení, které je podporované prezidentem Clintonem i Buschem. Je vyvolána deformováním tržního prostředí zásahy politiků, uvolněnou měnovou politikou, nízkou inflací, nízkými úrokovými sazbami a neregulovanými globálními finančními toky, nezodpovědným investováním a spekulacemi na americkém trhu finančních služeb s motivací spočívající v odměnách vrcholných managerů bank i firem, přímo podporujících jejich orientaci na krátkodobý zisk⁸⁹.

Příčiny lze spatřovat rovněž v psychologii zahrnující povahové rysy člověka: zbožná přání, naivita, neznalost, lhostejnost, nedbalost, chamtivost, arogance atd. Reálnou ekonomiku ovlivňuje vysoká zadluženost spotřebitelů k jejich budoucím příjmům, růst nezaměstnanosti (boj o přežití cestou snižování nákladů a propouštění – restrukturalizace) a také růst zadlužení veřejných financí (finanční rozpočty a vztahy, v nichž je jedním z účastníků stát).

⁸⁹ ČMKOS, Ekonomická krize, Pohled ČMKOS, 11. 03. 2009 s. 4

3.6 Důsledky krize - evropské banky během hypoteční krize

V Evropě se to týká zejména velkých bank - např. švýcarských, které patří mezi globální hráče a jsou zastoupeny v určité míře na všech hlavních světových finančních trzích. Jednou z prvních bank byla proto švýcarská banka UBS, která při zveřejnění výsledků za 1. čtvrtletí 2008 oznámila, že bude nucena odepsat 19 mld. USD v důsledku hypoteční krize. Pokračující ztráty z této krize z roku 2008, dosáhly 37,5 mld. dolarů. Britská Barclays při hodnocení výsledků roku 2008 oznámila, že bude nucena odepsat více než 3 mld. dolarů.

Potíže s likviditou měly i jiné evropské banky a řešení hledaly ve snaze prodávat některá svá aktiva. Bavorská Bayern LB vykázala za rok 2007 ztráty spojené s hypoteční krizí ve výši 4,3 mld. EUR, což jsou zatím údajně největší ztráty mezi německými bankami. Zisk se snížil na pětinu oproti předchozímu roku. V podobné situaci jako tato banka jsou i další německé regionální banky, např. West LB v roce 2008 uvedla ztrátu ve výši 6 mld. EUR. K odprodeji aktiv sáhla např. Deutsche Bank.⁹⁰ Německá regionální banka NordLB, aby vyrovnala hrozící ztráty spojené s vývojem na akciových trzích, se zbavila aktiv a prodala balík 19 % akcií druhé největší německé letecké společnosti Air Berlin.

Tyto příklady dokazují, že proces očišťování evropských bank od špatných úvěrů resp. cenných papírů ztrácejících hodnotu, vede ke změně vlastnické struktury některých významných evropských firem. Banky nepochybně nakoupily do svých portfolií americké cenné papíry. Nesporně tak učinily i některé centrální banky resp. země s velkými devizovými rezervami. To se může týkat zejména Číny, Indie a také Ruska⁹¹.

⁹⁰ Martin Fassmann, Pokračující české reformy a nastupující světová ekonomická krize, 2008, s. 15

⁹¹ Tamtéž, s. 16

3.7 Důsledky krize - světová ekonomika během hypoteční krize

Světová ekonomika v roce 2008 vykazovala dvě rozdílná pololetí. První polovina roku se nesla ve zpomalování ekonomického růstu. Inflační tlaky dosahovaly dlouhodobých maxim kvůli rekordním cenám ropy a všech komodit. Během léta došlo ke zlomu. Ekonomická aktivita USA i západní Evropy, začala prudce klesat přes celou škálu oborů od průmyslu až po služby. Ceny komodit prošly rekordními poklesy, cena ropy se za pět měsíců propadla o 70 % na 4leté minimum 40 dolarů za barel. Inflační rizika naopak rychle vystřídala obavy z deflačních tlaků⁹²

Krize měla svůj dopad na další sektory ekonomiky. Po skončení první čtvrtiny roku 2008 se krize začala projevovat v průmyslu ohlášením výrazného snížení prodejů většiny výrobců automobilů v USA⁹³. Trvale klesající směnný kurz dolaru zdražil všechny dovozy, a přesto nedokázal uchránit tento trh před dovozem ze zahraničí. Rozsah finančních spekulací dosáhl ve světovém měřítku mimořádných rozměrů. Podle odhadů se v roce 2008 snížila hodnota finančních aktiv ve světě o 30 – 40 000 mld. USD, tj. o hodnotu ročního HDP za rok v celé světové ekonomice, nebo HDP v ČR za 200 let.

Spekulace v roce 2008 vyvolaly extrémní růst cen ropy, potravin a dalších surovin, což v některých zemích vedlo až k hladovým bouřím. Prakticky vůbec se nehovoří (zvláště ne v ČR) o tom, že významnou skupinou, již dnes extrémně postiženou krizí, jsou důchodci (zvláště američtí). Ti při pádu akciových trhů reálně ztratili polovinu svých důchodů. Obdobný systém spoření na důchod (opt-out) připravovala „na pomoc českým důchodcům“ i vláda⁹⁴ Miroslava Topolánka.

⁹² Atlantik FT, vývoj ekonomiky a kapitálového trhu v roce 2008, 18. 12. 2008

⁹³ Došlo tak v uvedeném období k celkovému poklesu prodeje nových vozů o 12 %. Je paradoxní, že největší úbytky prodejů zaznamenaly americké automobilky – General Motors a Chrysler o 19 %, Ford o 14 %. V důsledku toho se pak snížil podíl prodejů amerických vozů na trhu na méně než polovinu - na 48,4 %.

⁹⁴ ČMKOS, Ekonomická krize, Pohled ČMKOS, 11. 03. 2009, s. 5

3.8 Důsledky krize - česká ekonomika během hypoteční krize

Data za poslední čtvrtletí roku 2008 ukazovala výrazný dopad recese v západní Evropě. Česká ekonomika zpomalovala. Inflace dosáhla v důsledku souběhu globálních inflačních tlaků (energie, potraviny) a dopadu vládních reforem (poplatky u lékaře, vyšší DPH) 10letých maxim 6,3 %. Na konci roku inflační tlaky výrazně slábly. V roce 2008 inflace poklesla zpět k úrovni 1% a po celý rok 2009 pokračovala v této úrovni. Inflaci výrazně tlumila také posilující koruna, která v létě po prudkém posilování dosáhla historických maxim 22,8 Kč k EURU a 14,5 k USD⁹⁵.

Zemědělství v roce 2009 zažilo nejhlubší propad od vstupu ČR do EU. Podle výsledků se v roce 2009 zemědělská produkce v ČR snížila ve srovnání s rokem 2008 o 18,6 % na 97,38 mld. Kč. Jde o nejslabší výsledek od vstupu ČR do Evropské unie v roce 2004. Hodnota produkce obilovin meziročně klesla o 27,75 % na 19,10 mld. Kč. Výroba mléka se snížila o 29,52 % na 16,13 mld. Kč. Z odvětví odešlo 5 tis. pracovníků, což představuje 3,70 %. Dotace do zemědělství se zvýšily o 16,26%, absolutně o 4,8 mld. Kč; bez tohoto zvýšení by hospodářský výsledek roku 2009 byl v záporných číslech⁹⁶. Druhá polovina roku 2008 byla ve znamení útlumu díky globálnímu vývoji. Po celoročním posilování koruna oslabila přes úroveň 26 Kč za 1 EUR. ČNB v únoru sazby zvýšila na 6leté maximum 3,75 %, ale v druhé polovině roku sazby až na 2,25 % snížila, kvůli slábnutí ekonomické aktivity a inflace⁹⁷.

Dopady americké hypoteční krize na českou ekonomiku byly ještě v roce 2007-2008 okrajové. Redukovaly se na zpřísnění podmínek při poskytování hypotečních úvěrů klientům, resp. na důraz na zvýšení důvěryhodnosti zájemce o úvěr. Zdejší ekonomické prostředí mělo dobré ekonomické výsledky v podobě růstu HDP, zpevnování kurzu koruny, poklesu nezaměstnanosti⁹⁸.

Problematický byl stav veřejných financí s tendencí ke schodku. Středopravá vládní koalice započala v roce 2007 s reformou daňového systému a částečně zdravotnictví. Připravovala změny v penzijní oblasti, ve zdravotnictví a školství s účelem snížit míru společenské

⁹⁵ Pozn. autora: Principem posilování koruny je tento vývoj rovněž počátečním vývojem měnové krize, jež českou ekonomiku postihla od druhé poloviny roku 1996 až do roku 1997.

⁹⁶ www.czso.cz, zemědělství loni zažilo nejhlubší propad od vstupu ČR do EU, 25. 02. 2010

⁹⁷ ČNB v prognóze uvádí v ¼ roku 2010 inflaci ve výši 2%, úrokovou sazbu 1,4%, kurz CZK/EUR 25,5

⁹⁸ Celková zaměstnanost ve 3. čtvrtletí 2008 zvýšila proti stejnému období roku 2007 o 72,6 tis. osob, ale počet nezaměstnaných osob se meziročně snížil o 42,2 tis. Osob, počet dlouhodobě nezaměstnaných se přitom snížil o 25,0 tis. osob, obecná míra nezaměstnanosti 15-64letých meziročně klesla o 0,8 % bodu na 4,3 %.

solidarity zvýhodňováním voličů pravice, bohatších na úkor středních skupin, zaměstnavatelů na úkor zaměstnanců a zdravých, mladých na úkor nemocných a starých⁹⁹.

⁹⁹ Martin Fassmann, Pokračující české reformy a nastupující světová ekonomická krize, 2008, s. 49

3.9 Důsledky krize - dopady hypoteční krize na vědomí lidí

3.9.1 Průzkum Agentury GfK pro Lidové noviny – 21. 11. 2008

Ke dni 21. 11. 2008 Lidové noviny z pozice zadavatele, zveřejnily informaci o výzkumu. Výzkum zpracovala Agentura GfK s tisícem respondentů starších 15 let na území ČR. Podobný nezávislý průzkum provedla agentura STEM/MARK. Předmětem výzkumu byli čeští občané v krizi. Ukázalo se, že Češi se ani tak nebojí o své úspory v bankách, jako spíše o snížení svého blahobytu. 52 % občanů přiznalo, že má větší, či menší obavy o snížení životní úrovně. Nejvíce byly zasaženy z 68 % obyvatelé středně velkých průmyslových měst, z 65 % kvalifikovaní dělníci a část populace v předdůchodovém věku od 45 do 59 let.

Obavy z poklesu životní úrovně nesouvisely se stupněm vzdělání. Obavy vyslovovaly vysokoškolsky vzdělané osoby spolu s osobami se základním vzděláním, přibližně stejně často. 55 % respondentů uvedlo shodně, že jejich úspory nejsou v bankách bezprostředně krizí ohroženy.

Majitelé účtu se svými penězi téměř nehýbali. Pouze 6 % respondentů se odhodlalo k výběru alespoň části vkladů z bankovních účtů. Pokud majitelé účtů z obav rozhodli o výběru peněz, investovali je do nákupu šperků, archivního vína, drahých hodinek a nemovitostí. V říjnu banky potvrdily skutečnost, že vklady na spořicí účtech převyšují výběry. „*Zájem klientů o spořicí účty je v poslední době obrovský*“, řekla mluvčí mBanky Pavla Renčínová.

Nezávislý výzkum agentury STEM/MARK uvedl, že vývoj finanční krize sledují tři čtvrtiny českých občanů. 66 % přitom předpokládá, že jejich domácnost si po ekonomické stránce povede v roce 2009 stejně nebo lépe. Většina respondentů připustila, že hodlají v příštím roce omezit některé výdaje. Šetřit budou domácnosti na energiích (84 %) a to i za situace, kdy hlavní dodavatelé elektřiny na domácím trhu oznámili navýšení cen zhruba o 10 až 15 %. Dle výzkumu domácností jako další úsporu našly v odložení zahraniční dovolené (79 %), nákupu zboží dlouhodobé spotřeby (77 %), či odložení rekonstrukce nemovitostí (64 %). Pouze 40 % respondentů uvedlo, že šetřit hodlají i na jídle. S poměrně značnou důvěrou vzhlíží v otázkách řešení finanční krize lidé k vládě. Za nejsprávnější přístup považují občané úsporné hospodaření ze strany státu¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Lidové noviny, Průzkum: Finanční krize nechává Čechy v klidu

3.9.2 Průzkum AV ČR ev90220 – leden 2009

Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR provedl výzkum ev90220 na téma: „Finanční krize očima české veřejnosti“ v rámci projektu: „*Naše společnost 2009 – kontinuální výzkum veřejného mínění*“. V rámci lednového šetření Centra pro výzkum veřejného mínění bylo roku 2009 položeno několik otázek týkajících se finanční krize.

Lidé byli dotázáni, zda tato krize bezprostředně ovlivní jejich osobní situaci či situaci jejich domácnosti, a pokud ano, jaké konkrétní důsledky očekávají. Také byl zjišťován zájem o finanční krizi, názory na její dopad na Českou republiku a na reakci vlády na vzniklou situaci. To, že finanční krize přímo ovlivní jejich osobu nebo domácnost¹⁰¹, si myslely téměř tři pětiny (58 %) obyvatel, o opaku bylo přesvědčeno 29 %, dalších 13 % neumělo tuto situaci posoudit (Graf č. 2: Názory, zda finanční krize ovlivní osobní situaci obyvatel, popřípadě jejich domácností). Hodnocení, zda finanční krize ovlivní či neovlivní situaci občanů, se projevily v rozdílech deklarované životní úrovně.

V případě ostatních sociodemografických charakteristik byly mezi názory jen menší odlišnosti. Mezi lidmi s dobrou životní úrovní bylo o poznání méně těch, kteří zastávali názor, že je krize rozhodně ovlivní (11 %), a výrazně častěji se přikláněli k tomu, že je spíše neovlivní (42 %). Naopak obyvatelé, kteří hodnotili svou životní úroveň jako špatnou, se v podstatné většině (81 %) domnívali, že je krize ovlivní a přibližně polovina (51 %) o tom byla dokonce přesvědčena rozhodně (Tabulka č. 8: Názory, zda finanční krize ovlivní osobní situaci obyvatel, popřípadě jejich domácnosti).

Respondenti, kteří odpověděli, že budou ovlivněni finanční krizí, jako nejpravděpodobnější bezprostřední dopady uvádějí¹⁰² zejména nezaměstnanost, propouštění a také zdražování a vyšší životní náklady. Další následky byly zastoupeny již znatelně méně: pokles životní úrovně, snížení finančních příjmů, špatná finanční situace a nedostatek peněz (Tabulka č. 9: Očekávané dopady na osobní situaci v důsledku finanční krize).

Další otázkou v šetření bylo, jaký zájem mají občané ČR starší 15 let o světovou finanční krizi. Dvě třetiny (67 %) obyvatel České republiky se podle svých slov zajímali o situaci

¹⁰¹ Znění otázky: „Domníváte se, že finanční krize bezprostředně ovlivní nebo neovlivní Vaši osobní situaci, případně situaci Vaší domácnosti?“ Varianty odpovědí: rozhodně ovlivní, spíše ovlivní, spíše neovlivní, rozhodně neovlivní.

¹⁰² Znění otázky: „Uveďte, jaké konkrétní dopady na Vaši situaci v důsledku finanční krize očekáváte?“

okolo této krize¹⁰³ a zhruba třetina (32 %) projevila nezájem. Ve srovnání s prosincem roku 2008 byl v lednu 2009 zájem o tuto problematiku vyšší o 9 procentních bodů. (Tabulka č. 10: Zájem o situaci okolo světové finanční krize (rozdíly podle vzdělání v %)

103 Znění otázky: „V poslední době se často hovoří o světové finanční krizi. Nakolik se Vy osobně zajímáte o situaci okolo světové finanční krize?“ Varianty odpovědí: velmi se zajímáte, spíše se zajímáte, spíše se nezajímáte, vůbec se nezajímáte.

3.9.3 Průzkum STEM/MARK – 18. 12. 2008

Dle tiskové zprávy v Praze 18. 12. 2008 o průzkumu společnosti STEM/MARK s názvem „80 % domácností se bojí krize“ vyplynulo: „I přes vánoční svátky, které na sebe berou většinu pozornosti, je zřejmé, že druhotné dopady finanční krize se pozvolna dostávají do Česka“. STEM/MARK se zaměřil na vnímání a předpokládaný vliv finančních otřesů ve světě na české domácnosti a spotřebitele.

Data pocházejí z telefonického reprezentativního průzkumu na populaci ČR starší 18 let se vzorkem 500 respondentů realizovaného agenturou STEM/MARK v prosinci 2008. STEM/MARK dokládá, že finance zaujímají přední příčky v pozornosti Čechů. Potvrzuje to 85 % respondentů, kteří uvedli svůj zájem o finanční krizi. Spoření raději než utrácení volných finančních prostředků v době krize, zvolilo 57 % respondentů. Dopadů finanční krize na domácnost se obává 80% respondentů. Menší je míra obav o dopad krize na podnik, kde byly lidé zaměstnáni. 43 % respondentů vyjádřilo obavy o dopad krize na jejich zaměstnavatele. Jistota zaměstnání bude pravděpodobně ovlivňovat podstatnou měrou i ekonomické vyhlídky domácnosti do příštího roku. Horší ekonomickou situaci své domácnosti očekávalo 48 % lidí, stejnou 46 % a lepší pouze 7 % (Graf č. 3: Obáváte se dopadů finanční krize? Graf č. 4 : Očekáváte, že ekonomická situace Vaší domácnosti bude příští rok ve srovnání s letošním rokem?)

Průzkum o krizi přinesl poznatky o jejím dopadu na podnikovou sféru. Zajímavostí o krizi je nízká úroveň problémů finančního sektoru. Obavy z problému firem v ČR mělo 82 % dotazovaných, zatímco krachu bank se obávalo 54 % lidí.

Podle názorů respondentů průzkumu STEM/MARK bude nutné čelit finanční krizi delší dobu. 1-2 roky krize očekává 57 % respondentů, více než 2 roky předpokládá 29 % lidí. Vzdálenější časový horizont konce krize může negativně ovlivňovat budoucí výdaje domácností. Výdaje chtělo omezit v prvním půlroce 67 % lidí následujícími způsoby: otočením doprava kohoutkem na topení (71 %), konzumaci v pohostinství (58 %), úsporami nákupů vánočních dárků (60 %), výdaji za telekomunikační služby (60 %) a výdaji za dovolenou (56 %). Tato úsporná opatření patří společně do první pětice úsporných plánů domácností (Graf č. 5: Na kterých položkách budete v následujících 6 měsících pravděpodobně šetřit?).

I když se zdá, že banky v Česku nejsou finanční krizí přímo ohroženy, důvěra v bezpečnost využívání jejich služeb nebyla slepá. Za bezpečně uložené považovalo své finance u domácích bank 69 % respondentů a 21 % deklarovalo záměr vybrat raději podstatnou část svých úspor a ponechat je doma. Na pocitu bezpečnosti z produktů bankovního portfolia nejvíce ztrácející investice do fondů a akcií. 48 % lidí se domnívalo, že nejméně bezpečný způsob uložení peněz, je investice do fondů a akcií. Na druhém pólu stál nejméně zasažený a nejbezpečnější produkt stavebního spoření, kde snížení bezpečnosti deklarovalo 17 % lidí.

3.9.4 Průzkum Factum Invenio

Podle průzkumu společnosti Factum Invenio projevy krize pocítily více domácnosti s nižšími příjmy. V příjmových kategoriích do 25.000 Kč šlo o více než čtvrtinu domácností. Factum Invenio položila v rámci omnibusového šetření¹⁰⁴ série otázek týkajících se vnímání postojů a dopadů ekonomické krize na domácnosti ČR. Otázky byly pokládány začátkem března 2009 a šetření proběhlo na reprezentativním vzorku 972 obyvatel ČR starších 15 let.

Pětina obyvatel uvedla, že je krize již zasáhla a více než polovina lidí očekávala dopad v blízké budoucnosti. Obavy z krize si nepřipouštěla necelá čtvrtina lidí. Zasažení krizí očekávaly častěji ženy (56 %) než muži (48 %), přičemž více než čtvrtina mužů se domnívala, že je ani v budoucnu krize nezasáhne. U žen bylo toho názoru necelá pětina z nich (Graf č. 6: Dotkla se Vaší domácnosti současná ekonomická krize?).

Jak je již výše uvedeno, projevy krize častěji pocítily domácnosti s nižšími příjmy. V případě domácností s hrubým měsíčním příjmem do 15.000 Kč, zmínilo zasažení krizí téměř 30 % z nich a u příjmové kategorie 15 až 25.000 Kč uvedla zasažení krizí více než čtvrtina z nich (27 %). Tři pětiny domácností s hrubým měsíčním příjmem 25 až 35.000 Kč se zatím necítily být ohroženy, nějaké potíže však s krizí očekávaly a na pětinu z nich již krize dopadla. U ostatních příjmových kategorií se procento předpokládajících domácností k zasažení krizí pohybovalo mezi 47 % až 53 %. Necelá třetina domácností s nejvyššími příjmy nad 35.000 Kč neměla z dopadu krize obavy a domácnosti s nejvyššími příjmy byly v roce 2009 krizí také nejméně zasaženy. V souvislosti s krizí měli lidé obavu z neschopnosti udržet si stávající životní úroveň. Celkem 7 % populace uvádělo, že se jejich životní úroveň již snížila a dalších 53 % se obávalo schopnosti si stávající životní úroveň zachovat.

Obavy o udržení životní úrovně rostou se snižujícím se příjmem domácností a úrovní dosaženého vzdělání. Dvě pětiny domácností se obávaly, že nebudou schopny spořit a investovat, téměř shodné procento lidí mělo strach ze ztráty současných úspor. Třetina domácností se obávala snížení mzdy, ztráty zaměstnání a neschopnosti platit pravidelné platby za energie a výdaje za léky a zdravotní péči (Graf č. 7: Obáváte se v souvislosti s ekonomickou krizí neschopnosti udržet si stávající životní úroveň?).

¹⁰⁴ Pozn. autora: Omnibusové šetření má smysl, pokud potřebujete zjistit názory reprezentativního vzorku populace bez hledání hlubších souvislostí. Může se jednat o pravidelné nebo jednorázové zjišťování názorů dotazovaných

Tři pětiny domácností omezily (31 %), případně plánovaly omezit (29 %) své výdaje. Výdaje omezily domácnosti s příjmy do 25.000 Kč a lidé starší 60 let. Nejčastěji lidé redukovali výdaje za oděvy, obuv, za návštěvy restaurací a kaváren. Na přední místa v plánování redukce výdajů domácností, se dostávala vydání za dovolenou, telekomunikační služby a internet¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Ekonomika.iHNed.cz 19. 3. 2009, Nový průzkum: Ekonomická krize postihla již pětinu Čechů, Factum Invenio

3.9.5 Průzkum obavy z kriminality

Ve zprávách ČRo 1 – Radiožurnál byl zveřejněn jeden z výsledků celosvětového průzkumu hospodářské kriminality v kontextu s ekonomickou krizí. Předmětem zkoumání byla situace ve víc než třech tisících společnostech z 54 zemí světa. Téměř každá třetí společnost na světě za posledních 12 měsíců byla obětí hospodářské kriminality, 43 % postižených firem vnímalo nárůst výskytu organizovaných podvodů. Firmy se v době krize podvodů obávaly více. Polovina dotázaných firem si myslí, že společnosti v době krize čelí možnosti neférových praktik.

Výzkum zahrnoval v České republice 83 společností. Během jednoho roku se 24 % společností stalo obětí nejméně jednoho případu hospodářské kriminality. Každá desátá společnost v ČR utrpěla ztrátu přes 17 mil. Kč. Počet respondentů byl oproti zahraničí nižší. Ve vysílání radiožurnálu bývalý policejní vyšetřovatel Václav Láska za protikorupční organizaci Transparency International uvedl: „*Zůstává stále pravidlem, že většina trestných činů se nikdy neodhalí. A to nejen, že se neodhalí pachatel, ale ani se nezjistí, že trestný čin byl spáchán.*“ Připomněl, že v České republice stále chybí zejména vůle společnosti zavádět kontrolní systémy¹⁰⁶.

Špatné vzory – „Krejčířové, Pitrové & spol.“

Sociologický ústav AV ČR roku 2008 odhalil při výzkumu sociálních nerovností distanci obyčejných lidí od hospodářské kriminality. Z názoru Pankráce vyplývá, že finančně dobře jsou na tom „zbohatlíci“, kteří získali své peníze nikoli svou prací, ale podvody, „černotou“, „špinavostmi“ či „tunely“. Dávají své peníze najevo, protože ty jsou tím, co definuje jejich společenský úspěch, jejich postavení. Jsou vnímáni jako arogantní. Další respondenti uvedli vnímání této kategorie jako „darebáci, paraziti, odpad společnosti“ (Přemysl), šibalové (Servác), není možné si jich vážít (Viola, Adriana, Žofie). Mají sice majetek, ale je z nich vidět hloupost, když se snaží přiblížit vzdělaným lidem (Nataša), hrají si na „haury“ (Přemysl).¹⁰⁷ Závěr byl následující: Naši vypravěči reprodukovali „objektivní“ postavení, které těmto lidem podle většiny náleží. U některých vypravěčů výzkumníci našli hranici rozlišující poctivé a nepoctivé způsoby vydělávání peněz.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Český rozhlas, Radiožurnál, 19. 11. 2009 v 19:14, zpravy.rozhlas.cz.

¹⁰⁷ Marta Kolářová, Kateřina Vojtíšková, Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti, 2008, s. 39

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 39

3.9.6 Průzkum společnosti Ipsos

Společnost Ipsos provedla mezinárodní výzkum pro agenturu REUTERS ve 22 zemích včetně České republiky, zaměřený na vnímání dopadů globální ekonomické krize ze strany spotřebitelů. Na výzkumu online, který probíhal v prvních měsících vlády Baracka Obamy, participovalo celkem 22 tisíc respondentů ze zemí EU, USA, Kanady, jihovýchodní Asie, Číny, Indie, Austrálie, Ruska a Turecka. V každé zemi bylo na začátku května 2009 dotázáno kolem 1000 respondentů (dle věku, pohlaví, velikosti místa bydliště a vzdělání). Důvěra během období dlouhodobého poklesu od dubna 2007 byla u globálních spotřebitelů stabilizována.

Od posledního měření v listopadu 2008 došlo k jejímu poklesu pouze o 2 procentní body, především díky růstu důvěry v USA, Indii a Čínu. Naopak v EU, Brazílii a Rusku se dopady ekonomické krize projeví opožděně. Spotřebitelé vnímali ekonomickou situaci jako nadále se zhoršující. Převážná většina spotřebitelů (73 %) na ekonomickou situaci zareagovala snížením výdajů domácností. Škrty se týkaly výdajů na dovolenou, zábavu a luxusní zboží. V ČR se snížení výdajů v květnu 2009 dotklo 64 % domácností. Hlavní znepokojující problém ve všech zemích byla stabilita zaměstnání (53 %). Někoho, kdo ztratil v důsledku recese zaměstnání, znalo osobně 71 % dotazovaných, v ČR 74 % dotazovaných. (Graf č. 8: které tři z následujících témat jsou pro Vás nejvíce znepokojující ve Vaší zemi?)

3.10 Životní náklady během hypoteční krize

Ceny zemědělských výrobců ve 3. čtvrtletí 2008 oproti 2. čtvrtletí 2008 klesly o 11,5 %, ale meziročně byly vyšší o 7,3 %. Ceny průmyslových výrobců ve 3. čtvrtletí se oproti čtvrtletí 2008 zvýšily o 1,2 %, Nejrychleji rostly ceny základních kovů o 6,7 %, ceny stavebních prací vzrostly ve 3. čtvrtletí oproti 2. čtvrtletí stejně jako ceny materiálů a výrobků pro stavebnictví o 1,0 %, meziročně vzrostly o 4,7 %. Ceny tržních služeb ve 3. čtvrtletí 2008 proti 2. čtvrtletí 2008 klesly o 0,9 % v důsledku snížení cen za podnikatelské služby a služby v oblasti nemovitostí o 1,5 %. Meziroční růst ceny nákladní dopravy a skladování byl o 1,3 %, u služeb pošt a telekomunikací o 1,8 %, z toho u pošt 25,4 %. V pojišťovnictví byly ceny nižší o 1,7 %. Cenový růst zrychlil zejména v oddíle bydlení, voda, energie, paliva vlivem zvýšení cen zemního plynu od července 2008 o 9,7 %, což znamenalo zvýšení meziročního růstu ve 3. čtvrtletí na 27,7 % z 18,4 % ve 2. čtvrtletí. Čisté nájemné vzrostlo o 15,4 %, z toho v bytech s regulovaným nájemným o 23,6 % a v bytech s tržním nájemným o 3,1 %. Ceny elektřiny byly vyšší o 9,5 %, tepla a teplé vody o 11,2 %, tuhých paliv o 20,0 %. Vodné vzrostlo o 8,3 % a stočné o 9,1 %¹⁰⁹.

Ke dni 29. 05. 2009 zveřejnila Hospodářská komora České republiky průzkum zabývající se textilními obchody ve smyslu tržeb v souvislosti s ekonomickou krizí. Závěr průzkumu zněl: českým textilním obchodům klesly tržby v prvním čtvrtletí roku 2009 oproti stejnému období minulého roku o 5 %. Průzkum provedl časopis Textil Žurnál, který oslovil 250 textilních obchodů v ČR a SR. Češi v roce 2009 kvůli krizi omezili výdaje, což se podepsalo na tržbách obchodníků. V posledním čtvrtletí roku 2008 se tržby českých textilních obchodů snížily o 8 %. Tržby nejvíce klesly textilním obchodům fungujícím ve městech do 10.000 obyvatel, a to o 25 %. Obchodníci ve městech s více než 100 tisíci obyvateli v 1. čtvrtletí vykázali nárůst služeb o 0,5 %. Menší prodejny s ročními tržbami do 10 mil. Kč zaznamenaly pokles tržeb o 20 %. Největší obchodníci s tržbami přesahujícími 100 mil. Kč, utržili o 1,5% více. Textilní maloobchod v únoru vykázal pokles tržeb o 9 %. Češi se odklonili od dražšího značkového zboží a opět nakupují v obchodech s levnější nabídkou¹¹⁰.

¹⁰⁹ Zdroj: Český statistický úřad, Artur Korsitzke, PowerPointová prezentace v Brně, 28. 11. 2008 v rámci DPS, s. 7

¹¹⁰ Hospodářská komora ČR, Informace z obchodu a cestovního ruchu, 29. 05. 2009, www.komora.cz/regionalni-a-oborove-informace/oborove-informace-1/obchod-a-cestovni-ruch-1/informace-z-oboru-obchod-a-cestovni-ruch/pruzkum-textilnim-obchodum-letos-kvuli-krizi-klesly-trzby-o-5-pct.aspx, odkaz platný k 13. 02. 2010

3.11 Nezaměstnanost během hypoteční krize a Velké hospodářské krize 30. let

Ve 3. čtvrtletí roku 2008 se celková zaměstnanost zvýšila oproti stejnému období roku 2007 o 72,6 tisíc osob. Obecná míra nezaměstnanosti klesla o 0,8 procentního bodu na 4,3 % (Tabulka č. 11: Míra nezaměstnanosti dle oblastí a krajů¹¹¹). Tento počet oproti stejnému období roku 2009 vzrostl o 176 165 na úroveň v ČR 6,5 %, v prosinci 2009 byla úroveň 8 %.¹¹² Největší počet uchazečů je k 31. 12. 2009 v evidenci úřadu práce registrován po dobu kratší 3 měsíců 29 % – 7.616 uchazečů. Mezi dlouhodobě nezaměstnané (12 měsíců a déle) patří 22,8 % - 5.992 uchazečů. Podmínky pro výplatu příspěvku v nezaměstnanosti splnilo celkem 8.820 uchazečů o zaměstnání, což představuje 33,6 %.¹¹³ K 31. 1. 2010 je úřady práce evidováno 574 226 uchazečů o zaměstnání. Podíl registrovaných žen tvoří 264.867, což představuje 46,1 %.

Neobyčejně vysoká nezaměstnanost byla charakteristickým rysem krize ve třicátých letech. Již v prvních dvou letech sice rychle přibývalo osob, které nemohly najít práci, ale nezaměstnanost ještě nepřesahovala léta poválečné krize. V roce 1932 však průměrný počet oficiálně hlášených nezaměstnaných vystoupil na 554 tisíc a v následujícím roce bylo evidováno již v průměru 738 tisíc nezaměstnaných. Vrcholu dosáhla nezaměstnanost v únoru 1933, kdy se u zprostředkovatelen práce hlásilo 920 tisíc neumístěných uchazečů. Během letních měsíců sice klesla až na 623 tisíc v září, ale pak znovu stoupala. Vysoká nezaměstnanost trvala v Československu nejen v roce 1934, ale i v letech 1935 a 1936. V průběhu krize v 30. letech byla zkracována pracovní doba jako prostředek boje proti nezaměstnanosti. Dalším řešením byly veřejné investiční práce proti nezaměstnanosti a zvýšená péče o nezaměstnané¹¹⁴.

Uzavření zámoří přistěhovalcům znamenal velký obrat ve vývoji evropské populace a musel se projevit tlakem na pracovní trh. Z posledního amerického sčítání z roku 1930 bylo zjištěno, že v USA žije 491.638 osob zrozených v Československu. U 890.441 osob byl alespoň jeden rodič s mateřskou řečí českou nebo slovenskou. Celkem tedy šlo o 1.382.000 osob

¹¹¹ Pozn.: Autor vybral oblasti nejvíce postižené nezaměstnaností za krize v 30 letech

¹¹² Zdroj: Svaz průmyslu a dopravy, Eurostat, Belgie 8,1%, Bulharsko 8%, Německo 7,2%, Estonsko 14,6% (září), Irsko 13%, Řecko 9,3% (září), Španělsko 19,6%, Francie 10%, Itálie 8,8%, Rakousko 5,7%, Maďarsko 108%, Nizozemsko 4,21%, Polsko 9%, Slovensko 13,3%, Velká Británie 7,8% (říjen), Finsko 7,9%, Švédsko 7,8%

¹¹³ Zdroj: ČSÚ

¹¹⁴ Světová hospodářská krize a nezaměstnanost, poslanec Alois Tučný, 1932, s. 109

z první nebo druhé československé generace. Pokud by přistěhovalectví bylo uzavřeno dříve, mělo by Československo o 1.382.000 obyvatel více a příslušný podíl výdělečně činných by zvýšil podíl nezaměstnaných¹¹⁵.

Podle úředních údajů měla v roce 1933 tvořit armáda nezaměstnaných více než 15 % populace. Skutečný podíl byl značně vyšší. Veřejné zprostředkovatelné práce zachycovaly totiž jen část nezaměstnaných. Srovnáme-li jejich výkazy s výsledky sčítání lidu v prosinci 1930, dojdeme k závěru, že evidovaly jen 52,5 % sčítáním zjištěných nezaměstnaných obyvatel¹¹⁶. Skutečný počet nezaměstnaných v letech nejhlubší krize můžeme odhadnout na 1,1 až 1,3 mil. osob. Spolu s rodinami představovali tedy čtvrtinu až třetinu populace. Nejvíce nezaměstnaných bylo mezi mládeží. Z osob hlášených u zprostředkovatelen práce tvořili čtvrtinu mladí lidé do 24 let. Největší nezaměstnanost vykazovalo stavebnictví, textilní, sklářský, porcelánový, hutnický a strojírenský průmysl, dále hornictví, cukrovarnictví a pivovarnictví.

Většina nezaměstnaných žila v dnes již nepředstavitelné bídě. Pohraniční oblasti českých zemí měly za krize i v následujících letech největší nezaměstnanost v republice. Ze všech okresů českých zemí tvořili nezaměstnaní v roce 1934 nejvyšší procento obyvatelstva právě v německých okresech: Kraslice (36,1 %), Šternberk (30,0 %), Rumburk (29,1 %), Nejdek (25,4 %), Frýdland (23,4 %), Bruntál (22,7 %), Loket (21,4 %) a Karlovy Vary (21,3 %)¹¹⁷.

Těžký dopad krize v pohraničí osídleném německým obyvatelstvem vytvářel živnou půdu pro růst nacionálně protičeských nálad mezi německým obyvatelstvem a vzestup fašistického henleinovského hnutí.

¹¹⁵ Tamtéž, E. Schoenbaum, profesor Karlovy university, 1932, s. 91

¹¹⁶ V Čechách zachytily zprostředkovatelné práce k 30. 11. 1930 61,5% skutečně nezaměstnaných, na Moravě 49,9%, na Slovensku 21,1% a na Zakarpatské Ukrajině jen 9,9%.

¹¹⁷ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, str. 106, Sociální revue 15, 1934, s. 267

3.12 Zadluženost

„*Češi se stále více zadlužují. Půjčili si 875 miliard korun, což je 14 x víc než v roce 1997. Přesto jim aktuální dluhová past nehrozí*“, sdělil 30. 7. 2008 ředitel ČSÚ. Úvěry na bydlení stouply 44x. Nařízené exekuce stouply v roce 2007 o 40 %. Za nárůstem o 118 tisíc exekucí stojí hlavně nesplácené úvěry u bank a jiných finančních institucí. Výrazně klesla schopnost domácností odkládat peníze. Lidé uspořili v roce 1995 z příjmů 15 %. V roce 2006 oproti roku 1995 o 5 % méně. V řadě vyspělých zemí EU byla přitom situace opačná¹¹⁸.

Pod hranicí chudoby se v ČR nacházelo 43,7 % nezaměstnaných, ale jen 6,7 % důchodců; zároveň 13,2 % rodin s dětmi, ale 40,4 % neúplných rodin a 28,7 % rodin s 3 a více dětmi. Z celkového počtu osob v ČR však žilo „jen“ 9,8 % osob pod hranicí chudoby, což bylo o 54 tis. osob méně než v roce 2004, zatímco průměr za EU byl 16% osob¹¹⁹. Hospodářská krize se začala promítat do zhoršování salda státního rozpočtu. (Tabulka č. 12: Vládní deficit/přebytek, stav dluhu a související údaje)

V nynější ekonomické krizi dle Ludvíka Niedermayera, bývalého člena bankovní rady ČNB, vzrostou úroky na správu státního dluhu o 28 mld. Kč, což odpovídá výdajům na vysoké školy¹²⁰. Rozpočtový balíček zvýší inflaci o 1,3 % a zpomalí tempo růstu spotřeby domácností. Problematické jsou dlouhodobě neřešené veřejné finance spočívající v absenci penzijní a zdravotní reformy v netransparentním rozpočtovém procesu a v netransparentním rozdělování veřejných prostředků. Ekonomiku ovlivňuje zadluženost spotřebitelů k jejich příjmům a stejně tak růst nezaměstnanosti. Ekonomika byla nejvíce postižena díky svojí otevřené struktuře a 80 % závislosti na exportech.

Pro Českou ekonomiku byla současná krize především krizí „dovezenou“, což lze zdokumentovat vybranými čtvrtletními makroekonomickými ukazateli. (Tabulka č. 13: Vybrané čtvrtletní makroekonomické ukazatele) HDP očištěný o cenové, sezónní a kalendářní vlivy, oproti roku 2008 klesl ve 3. čtvrtletí 2009 v uplynulém čtvrtletí meziročně o 4,1 %, celková zaměstnanost se snížila o 2,0 %. Ve srovnání s 2. čtvrtletím roku 2009 HDP naopak mezičtvrtletně vzrostl o 0,8 %, zaměstnanost však dále klesla o 0,3 %.

¹¹⁸ ČSÚ, 31. 07. 2008, Zadluženost českých domácností roste, ale zatím není nebezpečná

¹¹⁹ V ½ 80 let bylo v Československu 7,0 % chudých domácností, oproti 9,2% v SRN, 14,8% ve Francii a 18,9% ve Velké Británii, zdroj: Vladimír rys, Česká sociální reforma, 2003, s. 78

¹²⁰ Petr Zenkler, Euroskop, 17. 10. 2009, „Švejnar a Niedermayer: Americký a Evropský přístup k řešení krize“

V úhrnu za leden až září roku 2009 bylo HDP o 4,3% nižší než za 1. tři čtvrtletí roku 2008.
(Tabulka č. 14: Hrubý domácí produkt očištěný o cenové, sezónní a kalendářní vlivy).

3.13 Ekonomika ČR během hypoteční krize

Český finanční systém zůstal od počátku globálních finančních potíží nadále izolován.¹²¹ Bankovní sektor vykazoval dobrou bilanční likviditu, nízký podíl nesplacených úvěrů a dostatek zdrojů. Bankovní systém byl dobře kapitalizovaný a zůstal i nadále ziskový. Spotřebitelská inflace byla ovlivňována cenou pohonných hmot a potravin. Vyšší vývoj inflace v roce 2008 byl způsoben vyššími dopady zavedení poplatků ve zdravotnictví, růstem regulovaného nájemného a snížením spotřebitelských cen¹²².

Česká ekonomika se nevyhnula negativním dopadům. Český trh kopíroval vývoj na světových burzách a vykázal v roce 2008 pokles o 54,1 %. Pražská burza se vyvíjela podobně jako zahraniční burzy a to prvotním významným poklesem cen akcií realitních společností¹²³ (Tabulka č. 15: Vývoj českých akcií roku 2008). Významný odliv zahraničního kapitálu v ČR byl příčinou klesajícího trendu. Přišel ve dvou hlavních vlnách. První byla v lednu 2008, kdy se hovořilo o incidentu v Societe Generale v souvislosti s jejich obchodníkem, který nestandardními obchody připravil společnost o 5 mld. EUR. Další významnější vlna přišla v září s vyvrcholením v říjnu roku 2008, kdy se naplno projevil efekt finanční krize a krach banky Lehman Brothers rozpoutal vlnu výprodejů napříč trhy¹²⁴.

Zaujal mne komentář Charlese Dallara, výkonného ředitele Institutu pro mezinárodní finance, globální sdružení velkých bank: „*Banky zažívají těžké časy. Přišly o kapitál, přišly o výnosy a - co je nejpodstatnější - přišly o důvěru. Samozřejmě se to netýká všech bank. V České republice jsou banky stabilní, kvalitně řízené a prosperující - ať už je to díky vynikající strategii nebo díky štěstí. V každém případě se jim podařilo se do značné míry vyhnout komplikacím a problémům, jimž čelí naše přední banky v New Yorku, Londýně, Frankfurtu, Paříži, Torontu, Curychu. Prozatím se tyto problémy dramaticky projeví na ekonomice USA a potenciálně se mohou projevit i na celosvětové ekonomice*“¹²⁵.

¹²¹ Pozn. autora: V důsledku opatření z doby krachujících bank jako příčina měnové krize

¹²² Zdroj: zpráva ČNB z roku 2008

¹²³ Např. akcie ČEZ od počátku roku oslabily o 41%, v 1/2 2008 obchodovaly blízko 1400 Kč/akcii, na konci října se cena dotkla úrovně 600 Kč/akcii, v prosinci 800 Kč/akcii, zdroj: Atlantik FT

¹²⁴ Atlantik FT, vývoj ekonomiky a kapitálového trhu v roce 2008, 18. 12. 2008

¹²⁵ Charles Dallar, sborník textů 2008, s. 46

Pro ČR a geografickou strukturu je negativním faktem její zahraniční obchod a vyšší ceny komodit. Také český kapitálový trh prožíval období poklesu - zejména akciové fondy byly zhruba 20 % pod úrovní roku 2008¹²⁶ (Tabulka č. 5 vypovídá o vývoji českých akcií). Toto ovlivnilo bilance investičních společností, zejména také penzijních fondů.

Reforma veřejných financí spojená se změnou nepřímých daní a regulovaných cen, přinesla své důsledky v podobě vyšší inflace okolo 7 %, která se v České republice naposledy vyskytla v roce 1998. Z turbulencí na světových finančních trzích nejsilněji a nejviditelněji zasáhl českou ekonomiku vývoj její měny. Vývoj české koruny byl zdatně ovlivněn rizikovou averzí na světovém finančním trhu¹²⁷. Česká koruna posilovala i nadále a ke konci roku 2007 kumulativně posílila v porovnání s koncem července o 6 % vůči euru a přes 12 % vůči americkému dolaru. Během 1. čtvrtletí 2007 se tento vývoj prohloubil a zhodnocení české koruny vůči euru dosáhlo 11 % a vůči americkému dolaru přes 20 %. Následně se objevily potíže českých vývozců s kurzem koruny. Nicméně závažnost byla značně oslabována faktem, že náš vývoz měl více než dvě třetiny „dovozního obsahu“. Silná koruna byla jen jedním faktorem vývozních potíží (Tabulka č. 16: Zahraniční obchod roku 2008 a 2009 v mil. Kč. v běžných cenách, Graf č. 9: Vývoj salda zahraničního obchodu 2007 – 2008).

Dalším faktorem byl pokles poptávky ze strany zahraničních odběratelů. Růst české ekonomiky kolem 6 % nebyl dlouhodobě udržitelný žádnými opatřeními hospodářské politiky. Z důvodu absence eura nás koruna v období od roku 2007 do 2008 ochránila od turbulencí měnového kurzu. Ty postihly nejen americký finanční trh, ale i řadu zemí eurozóny¹²⁸

¹²⁶ Ing. Martin Fassmann, Pokračující české reformy a nastupující světová ekonomická krize, 2008, s. 17

¹²⁷ Kamil Janáček, Sborník textů 2008, s. 35

¹²⁸ Stanislava Janáčková, Poradkyně prezidenta republiky Václava Klause, Sborník textů 2008, s. 60

3.14 Ekonomika ve světě během Velké hospodářské krize 30. let

V polovině roku 1931 se hospodářská krize prohloubila vypuknutím ostré úvěrové a měnové krize. Jejím ohniskem se stala střední Evropa a zvláště Německo. Krach dvou předních německých velkobank (Danatbanky a Drážďanské banky) a vídeňského Kreditanstaltu otřásl peněžním trhem a úvěrovými vztahy v celé Evropě¹²⁹. Západoevropský a americký kapitál se rychle stahoval ze střední Evropy. Z Německa se nový prohlubující krizový impuls rychle přenesl do Anglie, kde se nejdříve propojila úvěrová krize s krizí měnovou. V září 1931 byla Velká Británie nucena ustoupit od zlatého standardu a přistoupit k odhodnocení libry. V USA se akutní úvěrová krize protáhla až do jara 1933, kdy musely být v březnu na několik dní uzavřeny banky¹³⁰.

Svého vrcholu dosáhla hospodářská krize v roce 1932. Průmyslová výroba zaznamenala nejnižší krizovou úroveň. Objem zahraničního obchodu se zmenšil na 74 %. Panovala tíživá měnová a úvěrová krize¹³¹, kulminující na jaře 1933. Ke konci roku 1936 dosáhlo odhodnocení u anglické libry 40,4 %, amerického dolaru 40,9 %, švédské koruny 44,2 % a japonského jenu 66,2 %.

Pokles výroby a obchodu měl za následek snížení národního důchodu o třetinu, v některých zemích dokonce o 40 %. Rozpočtové schodky dosáhly obrovských rozměrů. Od poloviny roku 1933 přešla světová hospodářská krize v depresi, která v druhé polovině roku 1935 vyústila v oživení deformované přípravami na válku. V některých zemích, např. ve Francii, Belgii a v Nizozemí, se krize protáhla až do roku 1935.

Mezinárodní obchod se první dva roky krize prudce zmenšoval a pak od léta 1931 doslova zhroutil. Hodnota kapitalistického světového obchodu se snížila z 67,6 mld. dolarů na 26,2 mld. dolarů, tj. o 61,2 %. Pokles byl tedy větší než u průmyslové a zemědělské výroby. Rozklad světového obchodu byl zesílen úvěrovou a měnovou krizí. Postupně téměř ustal vývoz kapitálu. V roce 1934 představoval jen desetinu vývozu v druhé polovině 20. let. Řada velkých a množství menších bank skončila bankrotem. V letech 1929—1933 jen v USA zbankrotovalo 9 096 bank s celkovou sumou depozit 6,8 mld. dolarů.

¹²⁹ V letech 1929—1933 jen v USA zbankrotovalo 9 096 bank s celkovou sumou depozit 6,8 mld. dolarů. Velmi těžká úvěrová krize byla rovněž v Německu a Rakousku. Většina zemí mimo jiné státy ve střední Evropě trpěla naprostým nedostatkem úvěrů, Vlastislav Lacina, 1984, s. 74

¹³⁰ pozn. autora: Také za měnové krize v ČR došlo k tomuto efektu

¹³¹ Na začátku krize začalo znehodnocování měn v několika málo hospodářsky rozvinutých zemích jako Španělsku, Íránu, Argentině. V následujícím roce je následovala Brazílie, Nový Zéland a Austrálie. Na podzim 1931 došlo k odhodnocení britské libry a potom dalších 25 měn, které patřily do librové oblasti.

V době nejhlubší krize se počet nezaměstnaných pohyboval mezi 30 a 40 milióny¹³². Většina dosud zaměstnaných dělníků pracovala jen několik dní v týdnu za úměrně nižší mzdu. Zároveň se snižovala hodinová i úkolová mzda. Ve Spojených státech roku 1933 úhrn vyplácených mezd nedosahoval ani poloviny¹³³ z roku 1929.

¹³² V USA vzrostl počet nezaměstnaných na 15 miliónů, v Německu na téměř 9 miliónů. Podle údajů M. Dragileva, bylo v roce 1932 v USA bez práce 48% a v Německu 40% dělníků, v Anglii však pouze 22 %., Vlastislav Lacina, 1984, s. 76

¹³³ Reálná mzda průmyslových dělníků se snížila v průměru o 35%. V Německu podle údajů Institutu für Konjunkturforschung klesl celkový důchod dělníků a zaměstnanců o 42 %, Vlastislav Lacina, 1984, s. 76

3.15 Ekonomika ČSR během Velké hospodářské krize 30. let

Roku 1908 byl přijat zákon o starobním a invalidním pojištění zaměstnanců v soukromém sektoru. Po založení Československé republiky v říjnu 1918 zákon z roku 1924 zavedl penzijní pojištění pro všechny dělníky, současně s nemocenským pojištěním pro státní zaměstnance. Jako v mnoha ostatních evropských zemích byl však pozdější vývoj zpomalen hospodářskou krizí třicátých let. Sociální pojištění představovalo tehdy jen doplněk kolektivních nebo soukromých opatření, které pokrývaly pouze část obyvatel¹³⁴.

Rychle postupující poválečná obnova hospodářství byla narušena poválečnou hospodářskou krizí, která v letech 1921—1923 zasáhla průmysl, obchod a úvěrovou soustavu. Její účinky se zvláště v zahraničním obchodě proplétaly s důsledky měnové deflace. Nejvíce postihla krize železářství, textilní průmysl, výrobu hospodářských strojů a lihovarnictví. V československém zemědělství se na rozdíl od zámořského zemědělství v podstatě neprojevila.

Od poloviny 20. let se projevilo dlouhodobé působení deflace, která zdražovala československé zboží. Sortiment nabízeného zboží Německem se velmi podobal sortimentu československému. V modernizovaných závodech hromadně vyráběné německé zboží bylo levnější a vytlačovalo československé zboží z jeho tradičních trhů. Československý export do zemí střední, východní a jihovýchodní Evropy se stal nepříznivým zavedením agrárních cel roku 1926. Podíl obchodu s Německem, Rakouskem, Maďarskem začal klesat. Českoslovenští výrobci museli hledat pro své zboží i nová odbytiště v západní Evropě, skandinávských zemích a zámoří.

Velmi důležitou pro zahraniční obchod a vlastně pro celou československou ekonomiku byla změna poptávky na světových trzích. Zvyšovala se poptávka po strojích a strojním zařízení a zájem o spotřební zboží klesal. Československo vyváželo hlavně spotřební zboží. Na prvním místě stál textil, který představoval přes třetinu celého československého vývozu (35 %). Odbyt textilu narážel na stále větší potíže a od roku 1927 se zmenšoval.¹³⁵ Československo podobně jako některé jiné malé průmyslové státy bylo tedy ve velké míře závislé na světových trzích. Před vypuknutím světové hospodářské krize v roce 1929 procházelo 30 % národního důchodu exportem.

¹³⁴ Vladimír Rys, Česká sociální reforma, Sociologická studie, Nakladatelství Karolinum, 2003

¹³⁵ Vývoz konfekce se v letech 1924—1929 zdvojnásobil, r. 1924—1929 se vývoz obuvi téměř zosminásobil a šlo o hlavní exportní odvětví

Splácení úvěrů se s nástupem krize stalo tíživým břemenem, dluhy rychle rostly. V roce 1932 a 1933 se sice snažily průmyslové podniky zmenšit rozsah úvěrů zastavením investic, výprodejem zásob zboží a omezením provozních úvěrů, ale zastavit růst dluhů se podařilo jen menší části. Většina jich si musela znovu vypůjčovat, aby mohla udržet provoz závodů a splácet staré dluhy. Přímo hrozivě vzrostlo zadlužení v zemědělství. Charakteristickým průvodním jevem hospodářské krize byl prudký vzestup počtu konkursů a vyrovnání z 3544 roku 1929 na 6026 v roce 1932. V následujících letech byl jejich růst zastaven zásahy vlády, která se obávala nebezpečných následků.

Státní hospodaření republiky bylo sice během 20. let uvedeno do rovnováhy, ale zatěžovalo je břemeno vysokých státních dluhů, které dosahovaly ke konci roku 1929 částky 32,7 mld. Kč. K jeho úrokování a umořování musel stát v roce 1930 vynaložit 2,4 mld. Kč, což byla suma přesahující čtvrtinu rozpočtových příjmů. Poklesu příjmů se vláda snažila čelit zvýšením řady dosavadních daní i vypsáním nových daní. Přesto dosáhl v roce 1931 schodek státního rozpočtu astronomické sumy 3,1 mld. Kč a v následujících letech přes drastické úspory se pohyboval kolem 2 mld. Kč. Od roku 1931 se situace státní pokladny prudce zhoršovala. Obrovské rozpočtové schodky a půjčky vypisované k jejich pokrytí byly hlavní příčinou zvýšení státního dluhu o 6,5 mld. Kč, tj. o 34 % v rozmezí let 1929—1934. Roku 1934 dosáhl státní dluh 0,382 mld. Kč (Tabulka č. 17: Státní hospodaření v letech 1929—1934 v milionech¹³⁶).

V Československu krize nepřešla v depresi tak, jak tomu bylo např. v Německu, Anglii, USA, ale ustrnula rok na nejhlubší úrovni. Toto období představovalo závěrečnou fázi krize zhruba od března 1933 do března 1934. Průmyslová výroba zůstala na velmi nízké úrovni v průměru kolem 60 % roku 1929. Velkoobchodní ceny dále klesly o 3,2 % a nezaměstnanost dosáhla v březnu 1934 ještě 785 tisíc¹³⁷ (Tabulka č. 18: Konkursy a vyrovnání v letech hospodářské krize, Tabulka č. 19 : Počet nezaměstnaných a podporu v nezaměstnanosti dostávajících v letech 1929 – 1934). Československo zůstávalo ve vzestupu průmyslové výroby hluboko pod světovým průměrem. Vývoz se udržoval ve srovnání s předkrizovým stavem za vývozem německým, rakouským, italským, francouzským nebo anglickým.¹³⁸

¹³⁶ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, statistická ročenka RCS 1936, s. 273

¹³⁷ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, s. 106

¹³⁸ Tamtéž, s. 106

V roce 1929 měly v československém vývozu ještě zcela dominantní postavení textilní výrobky. Export textilu zůstal sloupem aktivní obchodní bilance Československa a přinášel 34 % hodnoty veškerého vývozu. Krize ho postihla zvláště těžce. Náhradní odbytiště se pro textil nepodařilo získat. V důsledku toho poklesl jeho podíl na hodnotě vývozu do roku 1934 až na 28 % a v následujících letech se ještě dále snižoval. Zmenšování podílu textilu na zahraničním obchodu bylo celosvětovou tendencí a v samotném československém obchodě se prosazovalo pomalu již od poloviny 20. let (Tabulka č. 20: Podíl důležitých průmyslových oborů na celkové hodnotě vývozu v %).

Od roku 1931 se situace státní pokladny prudce zhoršovala. Obrovské rozpočtové schodky a půjčky vypisované k jejich pokrytí byly hlavní příčinou zvýšení státního dluhu o 6,5 mld. Kč, tj. o 34 % v rozmezí let 1929—1934. Prostředky získané z tzv. investiční půjčky byly brzo vyčerpány a vláda hledala záchranu v zahraniční půjčce. Po jednání, které se vleklo téměř rok, dostalo v dubnu 1932 Československo půjčku od konsorcia francouzských bank ve výši 600 mil. Fr. Na rozdíl od Německa, Anglie, USA a dalších kapitalistických zemí nepřešla v Československu krize po dosažení krizového minima v depresi, ale ustrnula rok na nejhlubší úrovni.

3.16 Ekonomika ČR během měnové krize

Nejprve „padla“ plzeňská První kreditní a úvěrová banka. Brzy poté došlo ke střetu ČNB s naší největší soukromou bankou Agrobankou, která byla následně dotlačena až k faktické likvidaci. Vláda s ČNB a poradenskými institucemi předvíдалa pokračování rychlého růstu ekonomiky i v roce 1997. To byla zjevná chyba. Na tomto předpokladu postavila i svůj návrh státního rozpočtu pro rok 1997.

Ekonomika se na počátku roku 1997 zadrhla. Důvodem byla absence dostatečné agregátní poptávky a to bylo důsledkem provedeného měnového opatření. V lednu byl nečekaný výpadek příjmů státního rozpočtu a došlo k náhlému zastavení ekonomického růstu. Svůj „nejvyšší“ bod dosáhl kurs koruny v polovině února 1997, kdy byl - např. vůči německé marce - o 2 koruny výše než před rokem, k čemuž přispělo i poměrně velké lednové vydání eurokorunových obligací. Chybou byla pasivita k tomuto problému mezi vládou a ČNB. Na jaře 1997 už přece bylo jasné snad všem, že je vývoj kursu koruny zcela v rukou spekulantů a že to s domácí ekonomikou nemá téměř nic společného. Kurs posiloval, což jen potvrzovalo předpoklad, že se spekulanti připravují na to, aby mohli kurs koruny srazit.

ČNB po útoku měnových spekulantů ztratila zhruba 3 mld. USD měnových rezerv ve snaze udržet zahraniční kapitál. Extrémně vysoké úrokové sazby odlivu kapitálu nezabránily, ale způsobily, že měnová krize přerostla v krizi bankovní, ta následně v krizi finanční a ta nakonec ve všeobecnou krizi ekonomickou, které přetrvávala dlouho po odeznění samotné měnové krize¹³⁹. Důsledky dle Václava Klause přetrvávaly také v roce 2000. Bankovní, finanční i podnikové sektory tak vysoký úrok nezvládli. Dle vyjádření Václava Klause ekonomiku nezlomila měnová krize, ale způsob jejího léčení. Koruna byla devalvována o 10 % a fakticky došlo k zavedení floatingu¹⁴⁰

¹³⁹ Václav Klaus, Tři roky od měnové krize: Sborník textů č. 5/2000, s. 17

¹⁴⁰ Volně plovoucí kurz

4. Nedořešené systémové změny transformace

Měnová krize samotná byla vyústěním nezralosti ekonomiky, ve které probíhala transformace. Společným typickým jmenovatelem krizí pro Českou republiku je špatná vládní politika. Můžeme doufat, že nevzniknou nové nedořešené systémové změny, protože ty transformační určily všechny aspekty budoucnosti do dnešních dní. Jde především o tyto negativa:

A/ Vlastnická transformace - formální změna státního vlastnictví, kdy nebyla vytvořena motivace efektivního ekonomického vývoje. Namísto usilování o kvalifikovaný marketing s cílem modernizovat podnik, šlo převážně o ovládnutí statutárních orgánů a lukrativní pozice

B/ Mimoekonomické cíle – nedošlo k přetváření hodnotové škály vrstev české společnosti, kdy stát po 40 let zabezpečoval sociální jistoty, vysokou míru nivelace příjmů a životní úroveň bez koncepce celkové transformace sociálního systému. Nebyla řešena systémová problematika bydlení, zdravotní péče, vzdělávání atd. Přesto však ve společnosti převládala touha po kapitalistickém konzumu

C/ Závažné systémové závady - nezanedbatelná část pojistného určená k financování pojistných systémů byla používána k jiným účelům, nedošlo k vytvoření veřejnoprávních fondů k účelovému využití. Došlo k porušení principu adresnosti sociálních podpor a dávek bez efektivnosti (nákladný aparát 3 tisíc zaměstnanců). Nebyly řešeny koncepční problémy ve zdravotnictví, které se týkaly financování bodovým systémem ohodnocováním zdravotních výkonů. Tento systém stimuloval výdaje, objevil se nový fenomén krachujících soukromých zdravotních pojišťoven. Popisovaný systém se dostal na pokraj finančního kolapsu. Sféra bydlení s regulací nájemného proti renovaci a údržbě bytového fondu, zastavení bytové výstavby, systém státní podpory pro lidi s vysokými příjmy, školné, infrastruktura nepočítající s nárůstem dopravy.

K výše uvedenému stavu docházelo v důsledku právně nekoncepční úpravy transformace, k opuštění dřívějších administrativních nástrojů centrální regulace bez náhrady účinných tržních nástrojů. Demonopolizace státních podniků (zákon o podniku) vytvořila podmínky obohacování managerů na úkor státního vlastnictví, destabilizace a roční provizorium centrální regulace. Tyto skutečnosti vyvolaly chaos dodavatelsko-odběratelských vztahů bez podmínek hospodaření pro rok 1990 (daňová povinnost, pravidla dělení zisku, negativa devalvace Kč atd.).

5. Protikrizová opatření během hypoteční krize ve světě

Na rozdíl od velké hospodářské deprese, kdy jen v USA zemřelo v přímém důsledku krize 10 mil. lidí, svět dnes nestojí, na rozdíl od českých vyznavačů neomylné ruky trhu, se založenýma rukama. Evropští politici jako A. Merkelováči, N.Sarkozy pořádají semináře a hovoří o „Novém kapitalismu“, zásadní přeměně ekonomického systému. Myslí tím především to, že takový ekonomický systém, jaký existoval až dodnes, je nadále neudržitelný. Opatření na zmírnění dopadů krize pokrývají řadu oblastí: na podporu likvidity bank, na podporu dlužníků a vkladů, na podporu stimulace poptávky v ekonomice (např. v USA bylo v prvním pololetí roku 2008 státem rozdáno domácnostem 100 mld. USD), na podporu masivní podpory veřejných investic, aktivní přípravy regulace finančních trhů a opatření směřující ke změně v odměňování vrcholných managerů firem.

Cílenou snahou Evropy je vybudovat konkurenceschopnou ekonomiku založenou na znalostech, která podporuje trvale udržitelný hospodářský růst, plnou zaměstnanost a sociální soudržnost. Současně platné a prosazované jsou následující priority: zajištění plné zaměstnanosti, vytvoření nové ekonomické dynamiky, zavedení bezpečných a trvale udržitelných důchodových systémů, rozvoj evropské strategie pro odstranění sociálního vyloučení, snižování chudoby a rozdílů mezi evropskými regiony a územími, kontrola kvality veřejných výdajů a dlouhodobá udržitelnost veřejných financí, včetně stimulace evropského výzkumu a podpory investic do lidských zdrojů¹⁴¹.

Evropský projekt Hefaistos jde však dále v cílových skupinách: dlouhodobě nezaměstnaní jako chronicky neumístění, kde selhala pomoc pracovních úřadů, občané se zdravotním postižením, duševně nemocní, lidé předdůchodového věku, lidé s nízkým vzděláním, lidé bez běžného sociálního a rodinného zázemí – po návratu z výkonu trestu, po dlouhodobé nemoci, bezdomovci, mladí z dětských domů, etnické menšiny, matky s malými dětmi, mladí lidé bez zajištění práce a bydlení, noví absolventi škol bez praxe, lidé z venkova i měst, které nízké příjmy směřují do chronické chudoby, přistěhovalci nebo uprchlíci¹⁴².

¹⁴¹ Martin Potůček a kol., Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu 2004, s. 36, 37

¹⁴² Jozef Slobodník, sociální ekonomika, 7. - 8. 6. 2006, s. 16

6. Protikrizová opatření vlády ČR během hypoteční krize

Česká vláda dlouhou dobu popírala jakoukoli krizi. Ještě v prosinci 2008 tvrdila, že se krize české ekonomice vyhne. Důsledkem chybných ekonomických očekávání byl chybně sestavený státní rozpočet¹⁴³, který s ekonomickou krizí nepočítal. Dále snižovala daně a pojistné, čímž výrazně omezila jak příjmy veřejných rozpočtů, tak i možnosti aktivního protikrizového zásahu vlády.

Personální krize vlády vedla k vytvoření poradenské skupiny NERV složené především z představitelů finančního kapitálu. Na rozdíl od evropské praxe nejsou názory zástupců zaměstnanců při přípravě antikrizových opatření brány vůbec v potaz. Dle ČMKOS návrhy NERV krizi neřeší, jsou příliš nákladné a ve skutečnosti málo účinné. Považují je za pokračování politiky Modré šance ODS. Vláda pokračovala ve snižování daní a pojistného a to s vědomím možného důsledku spočívajícího ve vytvoření krize veřejných rozpočtů. Dopady takového rizika by vedly dle ČMKOS k nutnosti privatizace důchodů, nemocenské, podpor v nezaměstnanosti, zdravotnictví a veřejného školství (zavedení školného). Pod záminkou boje proti krizi se připravovala novela zákoníku práce, ve kterém se měla oklestit ochrana zaměstnanců umožňující zaměstnavatelům co nejnadnější a nejrychlejší „vyhození z práce“.

Hlavní opatření vládního „antikrizového“ balíčku je další snižování pojistného na sociální pojištění¹⁴⁴. Předpoklad, že tímto opatřením se ochrání zaměstnanci s nízkými příjmy před propuštěním je iluzí. Vláda se ve svém „protikrizovém“ balíčku vůbec nezabývala bojem proti daňovým únikům, lepším výběrem daní a dalšími formami narůstající ekonomické kriminality¹⁴⁵, což byl základ opatření evropských vlád. Jedinou možností, jak zabránit prohlubování krize v ČR je zastavit další snižování daní. Toto snížení totiž odčerpá prostředky pro veřejné investice, vzdělávací a sociální systémy.

Mezi opatření vlády by mělo patřit: zastavení privatizace v oblasti státního majetku, lepší koordinace hospodářské a měnové politiky, účinná opatření pro obnovení úvěrování podnikatelské sféry. Rovněž rozšíření ekonomické diplomacie a zvýšení reálné podpory vlády pro české vývozce na trhy méně postižené krizí. Také zvýšení veřejných investic

¹⁴³ Tato skutečnost se opakuje, byla jednou z příčin tzv.: „Měnové krize“.

¹⁴⁴ Toto plošné opatření promrhá miliardy korun a firmám, které se ocitly v hluboké krizi, přesto nepomůže

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 8

do infrastruktury (včetně infrastruktury měst a obcí), což bylo jedním ze základních opatření vlády během krize 30. let stejně jako do podpory zelených a chytrých investic. Mezi další opatření patří také odstranění nedořešených problémů transformace spočívající v absenci sociálních bytů, např. rozvinutím programů na výstavbu v průběhu dvou let alespoň 50 tisíc bytů se státní podporou a s nízkým nájemným pro mladé rodiny a osoby v penzijním věku, které nemohou najít důstojné bydlení za přiměřené náklady, vytvoření fondu na mzdové vyrovnání pro zaměstnance, kteří nemohou pracovat na plný úvazek v důsledku krize. Lidé, kteří budou pracovat jen část pracovního týdne, by měli dostávat mzdové vyrovnání z prostředků státu, pokud by si zvyšovali kvalifikaci. Dále zajištění ochrany občanů před spekulanty, projednávání a koordinace protikrizových opatření vlády se sociálními partnery v Radě hospodářské a sociální dohody¹⁴⁶.

Sociální systém ČR není dimenzován na období krize. ČMKOS požaduje zvýšit podpory v nezaměstnanosti a prodloužit dobu pobírání dávek, stejně tak i dávek pomoci v hmotné nouzi. Je nutné posílit terénní sociální práci a vybudovat záchytná sociální střediska ve velkých městech. Je nutné změnit regulaci cen bytů. Dále co nejrychleji stanovit opatření, která jednoznačně definují lichvu a zabrání finančním spekulantům parazitovat na svízelné finanční situaci zaměstnanců¹⁴⁷. Je nezbytné připravit systém refinancování hypoték v případech, ve kterých se občané vlivem krize dostali do platebních problémů. Dále rovněž zajistit ochranu agenturních zaměstnanců s pracovními smlouvami na dobu určitou. Vyčlenit minimálně 2 % HDP na řešení důsledků krize a podpory hospodářského růstu.

Vládní selhání v ekonomice se projevuje v nevhodné, neúčinné a škodlivé hospodářské politice. Tím spíše se ukazuje jako řešení pojetí „sociální ekonomiky“ (dále SE), jež se uplatňuje např. v Kanadě. Vláda vyhlásila program podpory SE v únoru 2004. Podle ní je SE podnikatelský neziskový segment ekonomiky, který se snaží zlepšit sociální, ekonomické a ekologické podmínky v komunitách. Zahrnuje družstva, nadace, úvěrová družstva, neziskové organizace, dobrovolnický sektor, charity a podniky SE. Federální rozpočet Kanady počítá s výdaji na posilování kapacit SE. Podniky sociální ekonomiky (sociální podniky) fungují jako jiné soukromé obchodní společnosti a produkují výrobky a služby pro tržní ekonomiku, avšak řídí se a zisk přerozdělují podle sociálních a ekologických cílů. Jedním z těchto cílů je zlepšování podmínek pro život jednotlivců

¹⁴⁶ Zdroj: ČMKOS, Ekonomická krize, Pohled ČMKOS, 11. 03. 2009

¹⁴⁷ Je již praxí romské komunity prokázáno parazitování lichvářů na romské společnosti.

a skupin. Nehovoří se tedy výhradně o „společensky znevýhodněných skupinách“. Sociální podnik se nepozná podle toho, že podporuje přímo tyto skupiny, nýbrž podle toho, že má neziskový charakter a sleduje sociální a ekologické cíle¹⁴⁸. V Itálii je SE velmi rozvinutá díky sociálním družstvům, dalším neziskovým organizacím, nadacím, bankám a katolické církvi. Tyto všechny jsou spolu s veřejnou správou klíčovými hráči na poli SE. Italské právo od roku 1997 obsahuje zvláštní kategorii tzv. Onlus organizací, tedy neziskových organizací založených pro sociální účely. Od roku 1985 se jejich počet zvýšil z 650 na 5 000, z nichž polovina je zaměřena na sociální pomoc a péči. Začala vznikat zejména v souvislosti s krizí italského státu blahobytu na konci 80. let. V první řadě sociální družstva naplňují zájem komunity na uspokojování potřeb obyvatel a začlenění občanů do života většinové společnosti¹⁴⁹.

Možný rozvoj SE v ČR naráží na řadu neřešených aspektů a problémů. Neexistuje dobrý systém průběžného financování projektů SE, zaměřující se převážně na zdravotně postižené občany a málo na ostatní společensky znevýhodněné skupiny obyvatel. Problematika není řešena komplexně, legislativa je roztroušena do různých zákonů (např. problematika občanských poradenských středisek, zákon o daních z příjmu, o zaměstnanosti). Chybí statut veřejné prospěšnosti, neziskovosti pro obchodní společnosti, které by se jinak mohly stát řádným sociálním podnikem. Jde o to, koncipovat sociální ekonomiku jako základní nástroj, který pomůže řešit otázky zaměstnanosti, vzdělávání, společenského uplatnění a začleňování znevýhodněných skupin obyvatel, např. pomocí operačního programu strukturálního fondu EU „Rozvoj lidských zdrojů a zaměstnanost“ pro období 2007-2013¹⁵⁰.

Mezi vládní selhání v ekonomice patří zejména následující důsledky:

- Zájmy státních úředníků, kteří se snaží maximalizovat své zisky z politiky, což může mít vliv na efektivnost rozhodování. Vládní selhání je způsobeno nedostatkem informací pro rozhodování či neschopností při rozhodování nebo v důsledku lobování

V současné době je klasickým příkladem hlasování o státním rozpočtu. Politik sleduje vlastní zájmy, chce maximalizovat vlastní užitek z nabytého postavení a volí legislativní cestu vyhovující voličům, státním úředníkům i za cenu deficitního financování (započatého od roku 1993 napříč politickým spektrem).

¹⁴⁸ Oldřich Čepelka, Sociální ekonomika, Praha, 7-8. 06. 2006, s. 47

¹⁴⁹ Tamtéž s. 48

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 51

- Vzájemné působení ekonomiky a politiky neboť politici se zajímají o moc a vláda může ekonomiku manipulovat tak, aby získala maximum přízně voličů.

Proto nepopulární opatření jsou pouze krátkodobá a soustředěná do počátku volebního období. Pravicově orientované strany prosazují minimalizaci státních zásahů do ekonomiky. Levicové strany v demokratických společnostech uznávají dominantní roli tržního mechanismu s důrazem na sociální spravedlnost, čímž ospravedlňují větší podporou státních zásahů do ekonomiky.

- Časová zpoždění v hospodářské politice v rámci činnosti rozhodování vlády a státních orgánů při realizaci a účinnosti, způsobují nesoulad v aplikaci mezi legislativní teorií a praxí. Vztah teorie s praxí by měl být v rovnováze.

7. Protikrizová opatření vlády ČSR během Velké hospodářské krize 30. let

Krach na newyorské burze koncem října 1929¹⁵¹ nevyvolal v Československu v atmosféře volebního boje do parlamentu větší pozornost¹⁵². Nacházíme o něm většinou jen krátké zmínky v burzovních zprávách. Politická reprezentace byla překvapena a zaskočena hloubkou a ničivostí krize. Teprve poměrně pozdě v letech 1932 a 1933 hledala východisko z krize. Jako nejlepší lék proti krizi doporučovali sociální demokraté plánovité zásahy státu do ekonomiky. Někteří sociálně demokratičtí teoretikové mluvili dokonce o plánovitém hospodaření. V praxi však sociální demokraté prosazovali především tzv. produktivní péči o nezaměstnané v podobě nouzových veřejných a komunálních staveb. Zaměření navrhované státní investiční činnosti bylo vyloženě nevýrobní. Celkem se sociálně demokratické návrhy pohybovaly ve směru pozdějších teorií J. M. Keynese týkající se rozvinutí investiční činnosti a používající státní regulaci jako prostředek k překonání hospodářské krize. Pokud šlo o měnovou politiku, přikláněli se sociální demokraté stále více k politice odhodnocení Kč, která slibovala zmenšit tíži státního dluhu a usnadnit vývoz.

Programové prohlášení nového ministerského předsedy z 3. listopadu 1932 zdůrazňovalo nutnost účinných zásahů státu proti krizi. K tomuto účelu byla vytvořena koaliční rozpočtová sedma, která provedla rozsáhlé škrty ve státním rozpočtu, nejvíce v položkách týkajících se potřeb širokých vrstev obyvatelstva. Byly sníženy výdaje na školství, kulturu, vědu, sociální a zdravotní péči i investiční výdaje všeho druhu. V rámci úspor nebyl dále státním zaměstnancům vyplacen vánoční příspěvek a zčásti došlo i k snížení jejich platů. Vysoké výdaje na mocenskopolitický aparát zůstaly však zachovány.

V prvních letech krize přistoupila vláda ke zvyšování starých a vypisování nových daní. Rostly především nepřímé daně, které se za krize staly pilířem příjmů státní pokladny. Jejich podíl na státních příjmech se v rozmezí let 1927—1935 zvýšil (daň z obratu z 19 na 24 % a spotřební daň z 14 na 19 %)¹⁵³. Nepřímé daně hradili v cenách výrobků spotřebitelé a následky schodkového hospodaření se tak přesunovaly na široké vrstvy

¹⁵¹ Od 3. září do 13. listopadu se snížil tzv. Dow-Jonesův index kursů průmyslových akcií z 381 na 198,8, V. Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, s. 70

¹⁵² První stránky novin tento signál vypuknutí krize nezaregistrovaly. Brzy po volbách se však konec hospodářské konjunktury a nástup hospodářské krize staly předmětem novinových úvah nejen opozičního, ale vládního tisku. V koaličních jednáních při sestavování vlády se o tomto tématu mluvilo a vládní prohlášení nové vlády F. Udržala obsahovalo již pasáž o vypuknutí hospodářské krizi, přičemž za její základ považovalo krizi v zemědělství. Ve vládních kruzích však převládala názor, že jde o běžný krizový výkyv, který bude brzy překonán

¹⁵³ V. Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, s. 167

obyvatelstva. Zároveň se zvyšováním daní zahájila vláda energické vymáhání daňových nedoplatků, které podle ministerstva financí dosahovaly 4,7 mld. Kč. V praxi postupovaly berní úřady aktivně a často přímo až nemilosrdně u malých daňových poplatníků.

Velcí podnikatelé nadále dlužili na daních milionové sumy a hledali cestu k jejich odpisu. Drastickými úsporami v oblasti zdravotní, sociální, školské a kulturní a také zvětšením daňového břemene se podařilo vládě katastrofální schodek státního hospodaření sice podstatně zmenšit, ale zdaleka ne odstranit. Vypisování státních půjček k jeho krytí vedlo k neobyčejně rychlému vzestupu státního dluhu na horentní sumu 39,9 mld. Kč v roce 1935. Zmocnění vlády mělo původně trvat jen do 15. listopadu 1933, ale bylo každoročně prodlužováno až do konce června 1937. Na jeho základě bylo vydáno celkem 306 nařízení. Dalšími oblastmi, kde vláda nejčastěji zasahovala, byly finance (61 nařízení) a sociální péče (54 případů). V obou oblastech vládní nařízení sloužila hlavně k přenášení důsledků krize na pracující vrstvy obyvatelstva. Krátce po přijetí zmocňovacího zákona byly pronikavě sníženy podpory v nezaměstnanosti a další rok i dávky nemocenského, invalidního a starobního pojištění.

Po úsporných opatřeních a přijetí zmocňovacího zákona stála před Malypetrovou vládou otázka, jakou hospodářskou politiku praktikovat pro hospodářské oživení. Do popředí se dostaly tři základní problémy: 1) stabilizovat peněžní trh při současném uspokojení požadavků státu, 2) obnovit pohyb kapitálu a fungování úvěrového systému, 3) rozšířit export. Dosavadní dílčí pokusy o řešení těchto problémů se ukázaly neúčinnými a ve vládě se šířila bezradnost¹⁵⁴.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 170,171

8. Protikrizová opatření vlády ČR během Měnové krize

V tomto období se vláda se snažila zvýšit kredibilitu vlády i celé české ekonomiky. Vznikl tzv. „první balíček“ škrtaající rozpočtové výdaje o 25 mld. Kč¹⁵⁵ a došlo k urychlení některých legislativních opatření pro zprůhlednění finančních trhů.

Škrty rozpočtových výdajů brzdily agregátní poptávku, stavební investice a celé stavebnictví. Svou roli v následném vývoji sehrála i krize v jihovýchodní Asii, která vedla k zneklidnění zahraničních investorů na celém světě. ČNB nechtěla na rozdíl od politické reprezentace preventivně devalvovat korunu. Vláda se pokusila o tzv. druhý balíček, který způsobil další rozpočtovou restrikcí (o dalších cca 18 miliard Kč) a další pokusy o formulaci návrhů některých reforem. Došlo k výměně ministrů financí a průmyslu a obchodu. Měnová krize ve velmi propojeném globalizovaném světě byla způsobena souhrnem: fixního měnového kursu, nezkušeností bankovních a finančních institucí, otevřeností ekonomiky, špatnou platební bilancí (souhrn dovozu a vývozu ČR) a deficitem státního rozpočtu¹⁵⁶.

¹⁵⁵ který bylo třeba zrealizovat za 8 nikoli za celých 12 měsíců

¹⁵⁶ Tři roky po měnové krizi. Centrum pro ekonomiku, Václav Klaus, 2000, s. 10,11,15,16

9. Vývoj české ekonomiky - obavy z krize

V roce 2009 byl očekáván pokles HDP o 5 %, nakonec byl zaznamenán ve výši 4,4 %. Předpověď týkající se poklesu průmyslové výroby, stavebnictví a služeb byla správná. Pokles se týkal všech odvětví. Odborníky byl předpovězen vzestup nezaměstnanosti na 10 %, a to již v polovině roku 2008. Ve 2. čtvrtletí 2008 byla zaznamenaná nezaměstnanost ve výši 4,2 % (220,1 tisíc osob), v 1 čtvrtletí 2009 ve výši 5,8 % (302,8 tisíc osob)¹⁵⁷. Byl předpokládán nárůst deficitu státního rozpočtu s tím, že v závěru roku bude nutné provést restriktce (snížení, omezení) rozpočtových výdajů. Předpověď týkající se problémů rozpočtů obcí a regionů se také vyplnila, stejně jako skutečnost neskončení krize a její pokračování v dalším roce. Došlo k výraznému zpomalení růstu reálných mezd, v některých konkrétních případech podniků či dokonce oborů došlo i k očekávanému nominálnímu poklesu.

Pokles mezd je průvodním projevem hospodářské krize v celé Evropě. MasterCard provedl r. 2009 výzkum zaměřený na chování spotřebitelů v Evropě v souvislosti s hospodářskou krizí. Chování spotřebitelů se změnilo nejvýrazněji od druhé světové války. Lidé více přemýšlejí o výdajích. Jsou citlivější na ceny potravin, pohonných hmot a odkládají odchod do důchodu. Přes dvě třetiny Evropanů chce utrácet jen za to, co si mohou dovlít a plánují více šetřit. 78 % dotázaných evropských spotřebitelů plánuje utratit méně na každodenních výdajích. „*I když díky recesi nerostou ceny komodit tak rychle, obavy spotřebitelů ohledně cenové dostupnosti základního zboží přetrvávají*“. 65 % Evropanů chtělo v roce 2009 více šetřit, aby si vynahradili ztráty z roku 2008. Tehdy zažili šok z pádu nemovitostí, bankovního a akciového trhu¹⁵⁸.

V České republice dosud nebyla přijata adekvátní opatření navrhovaná v sociální oblasti. Došlo k očekávanému nárůstu chudoby a s tím spojenému nárůstu negativních jevů ve společnosti (bezdomovectví, kriminalita, drogová závislost, vytváření ghett chudoby ve městech atd.). V důsledku ekonomické krize došlo ke zhoršení ekonomického růstu kombinovaného se snižováním daní, což vytvořilo nebezpečnou situaci ve veřejných rozpočtech. Kvůli pokračování tohoto vývoje byl přijat roku 2009 „redukční balíček“.

¹⁵⁷ Zdroj: Český statistický úřad

¹⁵⁸ Broker Consulting a.s., ČTK, Průzkum: Chování spotřebitelů se kvůli krizi výrazně mění, 12. 05. 2009, www.bcas.cz/aktuality/ostatni/pruzkum-chovani-spotrebitelu-se-kvuli-krizi-vyrazne-meni/, odkaz platný k 13. 2. 2010

Sociální politika se nedá konat z pozice moci tzv. „shora“. Jako příklad uvedu moderní sociální službu města Vyškova, Centra sociálních služeb a partnera projektu Hefaistos. Zde restrukturalizovali státní správu a místní samosprávu. Centrum se skládá z pečovatelské služby standardní péče o seniory a zdravotně postižené v jejich domácím prostředí. Další složkou je Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Spolupracuje přímo s ústavu sociální péče pro tělesně postižené v Habrovanech. V poslední době si dává za úkol řešení psychologických aspektů dlouhodobě nezaměstnaných a obtížně zaměstnatelných. Zájmovou složkou je klub důchodců. Roku 2006 otevřeli Azylový dům pro matky a ženy v krizi¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Zdeněk Leznar, ředitel Centra sociálních služeb o.p.s. Vyškov, Sociální ekonomika, Praha 7. - 8. 6. 2006, s. 21

10. Ekonomika a morálka

Ekonomika a morálka předurčuje vývoj ekonomiky ve státě. Z výzkumu AV ČR vyplývá, že existují normy, které jsou sice méně nepřijatelné (kolem 60 % obyvatel této země vylučuje, že by se jich kdy dopustili), avšak jsou uskutečňovány tak často, že jde vlastně o nejvýraznější narušování norem. Váha těchto prohřešků je v očích veřejnosti stále ještě velká. Jejich uskutečňování je velmi vysoké. Patří sem především šizení na daních. Tuto činnost uskutečňuje odhadem kolem 60 % obyvatel naší země. Při tom je vlastně pro stejný podíl populace nepřijatelná. Opětovně jde o zakořeněnou morálku jako pozůstatek centrálně plánovitěho pojetí komunistické ekonomiky, kdy všechno bylo všech. Důsledkem byla neochota skutečně právního pojetí transformace, tak jak navrhoval Jan Švejnar. Dalším pozůstatkem je neoprávněné požadování sociální podpory od státu, což odsuzuje zhruba 60 % obyvatel (nepřichází v úvahu, že by pro ně byla i v nejmenším přijatelná), a něco přes 40 % populace odhadem ji běžně užívá (podle vyjádření dotazovaných)¹⁶⁰.

Příčinami je opětovně návyk spočívající ve zvyku povinnosti státu v sociální politice, který v příčinném vztahu způsobil návyk pasivity. Pasivita způsobuje nezakořenění sociální ekonomiky v občanské společnosti.

¹⁶⁰ Libor Prudký, Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky, 2009, s. 269

11. Vývoj ekonomiky a hospodaření státu ČR

Ke konci srpna 2009 hospodařil český stát se schodkem 89,6 mld. Kč. Schválený rozpočet pro celý rok 2009 počítal s deficitem 38,3 mld. Kč. Hospodaření státu v období od ledna do srpna byl nejhorší od roku 1993. Koncem srpna 2008 vykázal státní rozpočet přebytek 5,3 mld. Kč. Pro rok 2009 byl rozpočet schválen na základě tehdy nerealistického odhadu vývoje ekonomiky. Kvůli hospodářské krizi tak ministerstvo nakonec očekávalo deficit rozpočtu kolem 165 mld. Kč.

Hospodaření státu zhoršoval především výpadek daňových příjmů. Téměř o 35 % meziročně se snížily příjmy z daně z příjmu právnických osob na 48,6 miliardy korun. Stát očekával růst o 2,5 procenta. Výpadek těchto příjmů podle ministerstva financí ovlivnilo zrušení povinnosti platit zálohy na daň z příjmů pro firmy zaměstnávající maximálně pět zaměstnanců. Inkaso spotřebních daní kleslo o 1,6 % na 77,7 mld. Kč. Plány státu kalkulovaly s růstem o téměř 15 %. Proti plánům klesly i příjmy z pojistného na sociální zabezpečení o 17 mld. na 239,3 mld. Kč.

Koncem srpna klesly celkové příjmy rozpočtu meziročně o 47,5 mld. Kč na 643,9 mld. Kč. *"Na meziročním poklesu se podílely především příjmy z daní a poplatků a příjmy z pojistného na sociálním zabezpečení,"* uvedlo ministerstvo. Příjmy z daní a poplatků klesly o více než desetinu na necelých 305 mld. Kč. Naplánovaný rozpočet přitom počítal s růstem o více než 9 %. Naopak celkové výdaje státu meziročně stouply o 47,4 mld. na 733,5 mld. Kč. Na sociální dávky stát vynaložil koncem srpna 283,3 mld. Kč, meziročně o 19,4 mld. více. Na důchodech stát vyplatil 223 mld. Kč, což je téměř o 19 mld. Kč více než před rokem. Na důchodovém pojištění přitom stát ke konci srpna získal pouze necelých 213 miliard korun. Stát od ledna do konce srpna zaplatil na úrocích ze svého dluhu 32,6 mld. Kč¹⁶¹.

Politická a právní úprava vymezuje a koordinuje hospodářský život skrze hospodářskou politiku. Hospodářská politika představuje množinu nástrojů, cílů a opatření v jednotlivých oblastech ekonomické reality. Takovou realitou byl schodek rozpočtu ve výši 38,3 mld. Kč naplánovaný pro rok 2009. Předěšlý rok byl předpokládáný růst ekonomiky o 4,8 %.

¹⁶¹ Zdroj: ČTK

Prognóza ministerstva financí odhadovala roku 2009 propad ekonomiky o 4,3 %.
V posledním čtvrtletí 2009 se ekonomika propadla o 4,2 %¹⁶².

¹⁶² Ekonomika, 1. 9. 2009 14:56, autor: ČT24,

12. Sociální ekonomika

Do ekonomiky patří prvek sociální. Nezbytnou součástí společenského života je sociální ekonomika. Reaguje na nerovnosti, které mezi lidmi a regiony vytváří tržní ekonomika. Tržní ekonomika je založena na svobodném podnikání za účelem dosažení zisku. Neumí řešit sociální dopady.

V rámci ekonomiky se utvářejí odvětví reagující na problémy spojené s globalizací, např. změny požadavků na pracovní sílu. Nemůžeme opominout sociální soudržnost, kdy bylo výzkumem Akademie věd ČR potvrzeno, že jednotlivé společenské skupiny naší společnosti mezi sebou vytyčují nepřekonatelné hranice s absencí dialogu, s absencí úsilí o trvale udržitelnou solidaritu mezi občany a jejich skupinami.

Odvětví sociální ekonomiky má zmírňovat sociální rozdíly ve společnosti. Má zapojovat znevýhodněné osoby různých kategorií do pracovního procesu a do společnosti. Tohoto cíle lze dosáhnout cestou ekonomických, právních a organizačních opatření. Zaměstnanci v oblasti sociální sítě navazují kontakty s osobami na okraji společnosti (nebo mimo) a běžné ekonomiky. Při výkonu své práce zjišťují, že vyjmenovaná opatření v naší zemi chybí. Potýkají se s nedostatečným financováním, nedostatečností legislativní úpravou.

Ve Španělsku, Kanadě, Chorvatsku se ukazuje, že sociální ekonomika pomáhá vytvořit sociálně vyloučeným skupinám podmínky pro vlastní příjem, zlepšuje schopnost integrace do společnosti. Vytváří motivaci pro plnohodnotný život. Jedním z cílů je snížit a odstranit závislost osob na sociálních a jiných dávkách participací členů vyloučených skupin. Dosáhnout jejich podílení se na příspěvku do společnosti. Cílem je vytvoření nových pracovních míst, především v sektoru služeb a zvyšování kvalifikace a tím snížení nezaměstnanosti¹⁶³. Trh nemůže zabezpečit potřebné funkce k dosažení ekonomických a sociálních cílů společnosti. Stát tak činí pouze plošně.

¹⁶³ Ladislav Jakl, Sociální ekonomika, Praha, 7- 8. 6. 2006, s. 22, 23

Závěr

V rámci transformace ekonomiky ČR na globalizovanou tržní ekonomiku se změnila struktura české společnosti. Stejně důsledky byly zaznamenány od počátku a během vývoje kapitalismu při přerodu hospodářského systému na počátku minulého století. Tehdy se také mluvilo o krizi morálky, manželství, literatury, umění. Změně způsobu tehdejšího života zejména jeho zrychleného tempa, změně kvality konzumu jako přesunu od nezbytných potřeb k potřebám zbytným a nově o rozvrstvení struktury zaměstnanců. Motivy zisku a konzumu byly tehdy a jsou i nyní největší hodnotou společnosti. Došlo k devastaci tradičních hodnot. Celospolečenské změny způsobily posun v žebříčku hodnot. Prohloubily se ekonomické a jiné rozdíly mezi bohatými a chudými.

Základní rolí státu je zmírňovat nerovnost. Globalizace vytváří nová sociální napětí mezi vlastníky kapitálu, vysoce kvalifikovanými pracovníky, méně kvalifikovanými pracovníky a nezaměstnanými. Sociální služby nepůsobí motivačně. Představují vysoké administrativní náklady a vedou na rozdíl od pojetí sociální ekonomiky k pasivitě. V době plné síly hypoteční krize v ČR se pod hranicí chudoby nacházelo 43,7 % nezaměstnaných, ale jen 6,7 % důchodců, dále 13,2 % rodin s dětmi, ale 40,4 % neúplných rodin a 28,7 % rodin s 3 a více dětmi. Z celkového počtu osob v ČR však bylo „jen“ 9,8% osob pod hranicí chudoby, což je o 54 tis. osob méně než v roce 2004, zatímco průměr za EU byl 16 % osob. Pod hranicí 60 % průměrného příjmu žije necelá desetina Čechů.

Tuto skutečnost podrobují kritice teorií „Hypotéza životního cyklu“ od Franca Modigliani. Teorie však nepočítá s ekonomickou krizí a s eventualitou nezaměstnanosti. Z celkových životních zdrojů má člověk v ČR s hrubým příjmem na osobu měsíčně 13.471 Kč¹⁶⁴ a na rok 161.652 Kč. Přitom roční náklady dle ČSÚ, statistiky rodinných účtů, hrubého peněžní vydání v průměru na domácnost na osobu ročně činí částku 147.912 Kč. Jakmile člověk přijde o práci, dochází u něj k sociálnímu propadu, podobně jako u lidí s životním minimem pro jednotlivce ve výši 3.126 Kč měsíčně.

V roce 1930 byla nezaměstnanost dle sčítání v ČR ve výši 186.844 osob, roku 1933 ve výši 738.310 osob, roku 2004 ve výši 8,3 %, ve 2 čtvrtletí roku 2008 ve výši 220,1 tisíc osob

¹⁶⁴ Zdroj: ČSÚ

(4,2 %), v 1. čtvrtletí roku 2009 ve výši 302,8 tisíc osob (5,8 %) a k 31. 1. 2010 úřady práce evidovaly 574.226 uchazečů o práci.

Nejčastěji zmiňovanými sociálními kategoriemi při odpovědi na otázku, kdo je v naší společnosti „dole“, byli „nezaměstnaní“, „bezdomovci“, „nízko příjmoví zaměstnanci“, „Romové“, „důchodci“ a „matky s dětmi“. Už samotný výčet naznačuje, že kategorie jsou velmi heterogenní a jen těžko by se mezi nimi dalo najít nějaké jednoduché pojítko. Negativně vnímaní a hodnocení jsou - „bezdomovci“, „Romové“ a „nezaměstnaní“. Vypravěči k nim vyjadřovali různou míru sociální distance. Východisko spočívá v sociální mobilitě skrze dostupnost práce a skrze dosažené vzdělání.

Ve Španělsku, Kanadě a Chorvatsku se ukázalo, že sociální ekonomika pomohla vytvořit sociálně vyloučeným skupinám podmínky pro vlastní příjem. Pomohla zlepšit schopnost integrace do společnosti. Vytvořila motivaci pro plnohodnotný život. Jedním z cílů je snížit a odstranit závislost osob na sociálních a jiných dávkách právě participací členů vyloučených skupin dosažením jejich podílení se na příspěvku do společnosti. Cílem je vytvoření nových pracovních míst, zvyšování kvalifikace a tím snížení nezaměstnanosti. Sociální ekonomika dopady globalizace trhu na liberalizovaný trh optimalizuje a humanizuje. Reaguje na nerovnosti, které mezi lidmi a regiony vytváří tržní ekonomika. Tento systém pojetí ekonomiky by se měl implementovat do ČR.

Občané ČR zažili dopady transformace, dopady měnové krize. Proto je v příloze č. 3 přiložena prezentace vytvořená pro účely vyučovací hodiny v předmětu Ekonomika na téma: „Ekonomika ČR, výkonnost české ekonomiky, problémy české ekonomiky“ pro rámec vyučování v rámci praxe ve Střední uměleckoprůmyslové škole textilní, v níž jsem absolvoval praktickou část svého vzdělávání na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, prostřednictvím IMS. Z čerpaných průzkumů v mé bakalářské práci je patrné následující: V souvislosti s krizí má neschopnost udržet si stávající životní úroveň 7 % dotazovaných, 12 % neví, 17 % se rozhodně obává, 36 % spíše se obává, 21 % se neobává, rozhodně se neobává 9 %. V bakalářské práci je obsažena realita hospodářských krizí ve srovnání Velké hospodářské krize 30. let s krizí transformační, s krizí měnovou, jejich důsledky a obavy z nich. Přitom sociální a příjmová realita i bez ekonomické krize, není příznivá.

Resumé

Bakalářská práce je zpracována na základě nosné myšlenky studie Ohlinovy vydané Společenstvím národů:

„Na krizi se hledí jako na zjev čistě hospodářský a nikoliv jako na zjev sociologický. Rozebírají se momenty technické povahy a stranou se ponechává člověk jakožto skutečný subjekt hospodářského dění. Mluvit o současné krizi a ponechati stranou politiku, stát společnost a rodinu ve všech jejich vztazích k životu, znamená ponechati stranou jedny z nejpodstatnějších momentů o vývoji hospodářství rozhodujících“

Před samotným pojednáním o ekonomických krizích považuji za nutné pojednat ve své práci o existenci obyčejného člověka ve společnosti, rozvrstvení naší společnosti, o bídě a životních nákladech. Nejdříve popisuji globalizaci z pozice trhu práce, nezbytná je zmínka o liberálním a keynesiánském pojetí ekonomiky v souvislosti s transformací ekonomiky v souvislostech se sociálními změnami ve struktuře lidské společnosti, změny života a vyskytnutí se prvku nezaměstnanosti. Globalizace tímto směrem v České republice prohloubila nerovnosti, způsobila v zahraničním vlastnictví českých podniků zvyšující se pohyb krátkodobého kapitálu, což byla příčina vzniku krize ve 30. letech minulého století.

Zmiňuji se o přeměně komunistické společnosti v postmoderní společnost dychtící po konzumu, penězích a zisku s příznačným plýtváním všemi zdroji. Zaznamenávám sociální propad nekvalifikovaných členů společnosti, což byl důvod vstupu státu do ekonomiky za účelem zmírnění nerovnosti. V důsledku transformace ekonomiky došlo k sociální nerovnosti. Nerovnost se přiosťřila do napětí a vzrůstal počet nezaměstnaných. Průměrné mzdy byly v roce 1993 oproti roku 1989 o 18 % nižší, došlo k znehodnocení úspor obyvatel, ekonomika se výrazně zpomalovala, ceny se zvýšily o 56 % a koruna devalvovala o 64 %. Došlo a stále dochází k prohlubování sociální nerovnosti.

Pojednávám o výzkumu Sociologického ústavu AV ČR z roku 2008 se zaměřením na rozdíly a nerovnosti lidí. Výzkum zahrnuje vnímání a náhled lidí na společnost. Respondenti vymezili společnost na „bezdovovce“, „Romy“, „nezaměstnané“, „normální - nezávislé, avšak živící stát“, „špatné vzory – Krejčířové a Pitrové“. Po popisu reálného stavu lidské společnosti v ČR se věnuji „Hypotéze životního cyklu“ Franca Modigliani, abych dokumentoval, že i bez krize je životní úroveň postačující pouze na úhradu nutných životních potřeb. V případě nezaměstnanosti následuje sociální propad

do bídy. Nepochybně klíčem pro životní spokojenost a lepší šanci na trhu práce je dosažené vzdělání.

V bakalářské práci srovnávám dopady a důsledky nejvýznamnějších krizí tržní ekonomiky: hospodářské krize ve 30. letech, krize vyvolané transformací ekonomiky z centrálně plánované na tržní, krize měnové. V této souvislosti pojednávám o průzkumech s respondenty, týkajících se obav z nynější ekonomické krize z pozice vzdělanosti, z pozice udržení si stávající životní úrovně, z pozice sledování vývoje krize v době vánočních svátků, z pozice budoucích výdajů na domácnost a z pozice obav z kriminality. Pojednávám o životních nákladech během hypoteční krize ve zdražení zboží a služeb. V souvislosti s krizí jako příklad uvádím průzkum zveřejněný Hospodářskou komorou ČR, zabývajícího se tržbami v textilních obchodech v roce 2009.

Vliv na ekonomiku se projevil v nezaměstnanosti. K tématu nezaměstnanost patří téma zadlužování jedinců, zadlužování státu a téma chudoby.

V komparaci pak popisují realitu – skutečnost ekonomiky krize 30. let ve světě, v Československu, v ekonomice ČR během měnové krize, v souvislosti nedořešených systémových změn transformace s přesahem až na dnešní ekonomiku. Nezbytné v této souvislosti je pojednání o protikrizových opatřeních proti hypoteční krizi ve světě a v ČR, ve srovnání s opatřeními vlády ČR během krize 30. let minulého století a společně s opatřením vlády během Měnové krize.

V závěru práce pojednávám o obavách vývoje české ekonomiky v roce 2009 s uvedením výzkumu společnosti MasterCard, zaměřeného na chování spotřebitelů v Evropě. Vývoj ekonomiky předurčuje morálka v ekonomice. K vývoji a obavám ekonomiky i bez krize patří téma schodkového hospodaření státu.

Jediné řešení stávající hospodářské situace v souvislosti se sociálním rozdělením české společnosti spatřuji v pojetí „sociální ekonomiky“, pro jejíž vybudování v ČR chybí finanční prostředky a právní úprava. Avšak největší zábrana je v lidech, v jejich lhostejnosti a neaktivitě spočívající v životním stylu a v návyku plošných sociálních dávek.

Anotace

Cílem této práce je vypracovat obecnou koncepci ekonomické krize z hlediska globalizace, teorie světového systému a z hlediska otevřené České společnosti. Práce pojednává o projevech a dopadech současné ekonomické krize z naznačených hledisek, srovnáním projevů, důsledků a řešení historicky zaznamenaných ekonomických krizí z 30. let minulého století, krizí v důsledku a pojetí transformace a krizí měnovou, regulačním působením trhu a státu. Pohled na krizi je uskutečněn z hlediska životního standardu, kvality života, vzdělání, morálky, kriminality, spokojenosti v životě, prioritními problémy v oblasti sociální soudržnosti, sociálních služeb, zaměstnanosti a ekonomického vývoje. Obsahem práce je řada výzkumů jak lidé krizi vnímají, jak ji hodnotí, jak se jí bojí, jakou naději vidí na zlepšení, zda ji hodnotí jen z hlediska dopadu na jejich vlastní život nebo je zajímá celospolečenský dopad. V závěru práce je načrtnuté řešení spočívající v pojetí „sociální ekonomiky“.

Synopsis

The aim of this work is to develop a general concept of the economic crisis in terms of globalization, world system theory and in terms of open Czech society. Work deals the manifestations and impacts of the current economic crisis from the perspectives outlined, a comparison of symptoms, consequences and solutions of economic crisis ever recorded at 30 last century, due to the crisis and the concept of transformation and monetary crisis, the regulatory effects of market and the state. Look for crisis is made in terms of living standards, quality of life, education, morality, crime, life satisfaction, the priority problems of social cohesion, social services, employment and economic development. The research work is a series of studies of how people perceive a crisis, as it evaluates how she fears, what hope to see improvements whether it assesses only the impact on their lives or are interested in the societal impact. In conclusion, this work is sketched out a solution consisting of the concept of "social economy".

Seznam použité literatury:

1. FRANTIŠEK BOUC, Lidové noviny, Průzkum: *Finanční krize nechává Čechy v klidu*. 21. 11. 2008
2. NADĚŽDA ČADOVÁ a kol., *Jak je v Česku vnímána práce*. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha 2006, ISBN 80-7330-103-2
3. ZDENĚK DEYL, *Sociální vývoj Československa 1918-1938*. Ústav Československých a světových dějin, Praha, Academia 1985
4. MARTIN FASSMANN, *Pokračující české reformy a nastupující světová ekonomická krize*. Pohledy - edice Studie-analýzy-prognózy, Českomoravská federace odborových svazů, Sondy, Praha 2008, ISBN: 978-80-86846-25-5
5. DANA HAMPLOVÁ, *Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory*. © Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004, ISBN 80-7330-063-X
6. JIŘÍ HEJDA, EVŽEN ŠTERN, *O naší a světové krizi*. Sbírnka přednášek pořádaných Českou společností Národohospodářskou v období 1931-32, Svazek III., Praha 1932
7. TOMÁŠ KATRŇÁK, *Třídní analýza a sociální mobilita*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Sociologická řada, Brno 2005, ISBN 80-7325-067-5
8. MARTA KOLÁŘOVÁ, KATEŘINA VOJTÍŠKOVÁ, *Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti*. © Sociologický ústav AV ČR, Praha 2008, ISBN 978-80-7330-155-2
9. VLASTISLAV LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu (1929-1934)*. Československá Akademie věd, Ústav československých a světových dějin, Academia Praha 1984
10. LIBOR PRUDKÝ a kol., *Inventura hodnot*. Výsledek sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky, Academia Praha 2009, ISBN 978-80-200-1751-2
11. VLADIMÍR RYS, *Česká sociální reforma*. Sociologická studie, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0588-0

Další položky seznamu

12. *Tři roky od měnové krize: Sborník textů č. 5/2000*. Praha, CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha 2000, ISBN 80-902795-3-8

13. *Americká finanční krize, Hrozba pro světovou ekonomiku*. Sborník textů č. 71/2008, Centrum pro ekonomiku a politiku, Vydává CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, ISBN 978-80-86547-65-7
14. Sociální ekonomika, *Sborník materiálů z mezinárodní konference projektu HEFAISTOS*. Pod záštitou pana Vladimíra Špidly, člena Evropské komise, Praha 7. – 8. června 2006
15. *Velký sociologický slovník*, II. svazek P-Z, Vydání 1., Vydalo Karolinum ve spolupráci Sociologického ústavu AV ČR, Hana Maříková, Miloslav Petrušek, Alena Vodáková, Alena Vodáková (za kolektiv), Vydavatelství Univerzity Karlovy, Praha, 1996, ISBN 80-7184-310-5
16. Výzkumný projekt VaV-ZVZ MS6-2 zadaný Ministerstvem práce a sociálních věcí, Praha 2004, Ministerstvo práce a sociálních věcí, vedoucí pracoviště: Martin Potůček, vedoucí projektu: Pavel Machonin, *Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu*. ISBN 80-86552-86-1
17. Sociální ústav ČSR – číslo 56, *Světová hospodářská krize a nezaměstnanost*. Praha 1932, Lidové knihtiskárny A. Němec a spol.
18. Sociologický ústav AV ČR, Centrum pro výzkum veřejného mínění, *Tisková zpráva ev90220, Finanční krize očima české veřejnosti*. 12. 01. – 19. 01. 2009

Další položky seznamu

19. Atlantik finanční trhy, a.s., *Vývoj ekonomiky a kapitálového trhu v roce 2008 a jeho budoucnost v roce 2009*. Souhrn 2008, 18. Prosince 2008, www.atlantik.cz
20. Českomoravská konfederace odborových svazů Ekonomická krize, pohled ČMKOS, 11. 03. 2009, www.cnb.cz
21. www.cnb.cz Česká národní banka, Na Příkopě 28, 115 03 Praha 1
22. www.csu.cz Český statistický úřad, Analýzy, Na padesátém 81, 100 82 Praha 10
23. Hospodářské noviny, *Ekonomika.iHNed.cz*, 19. 3. 2009, *Nový průzkum: Ekonomická krize postihla již pětinu Čechů*. ekonomika.ihned.cz/c1-35896570-novy-pruzkum-ekonomicka-krize-postihla-jiz-petinu-cechu, odkaz platný k 13. 2.2009
24. Ipsos Tambor, *Vnímání globální ekonomické krize*. 5. 06. 2009, <http://www.ipsos.cz/cz/177-vnimani-globalni-ekonomicke-krize/>, odkaz platný k 13. 2.2009

SEZNAM PŘÍLOH

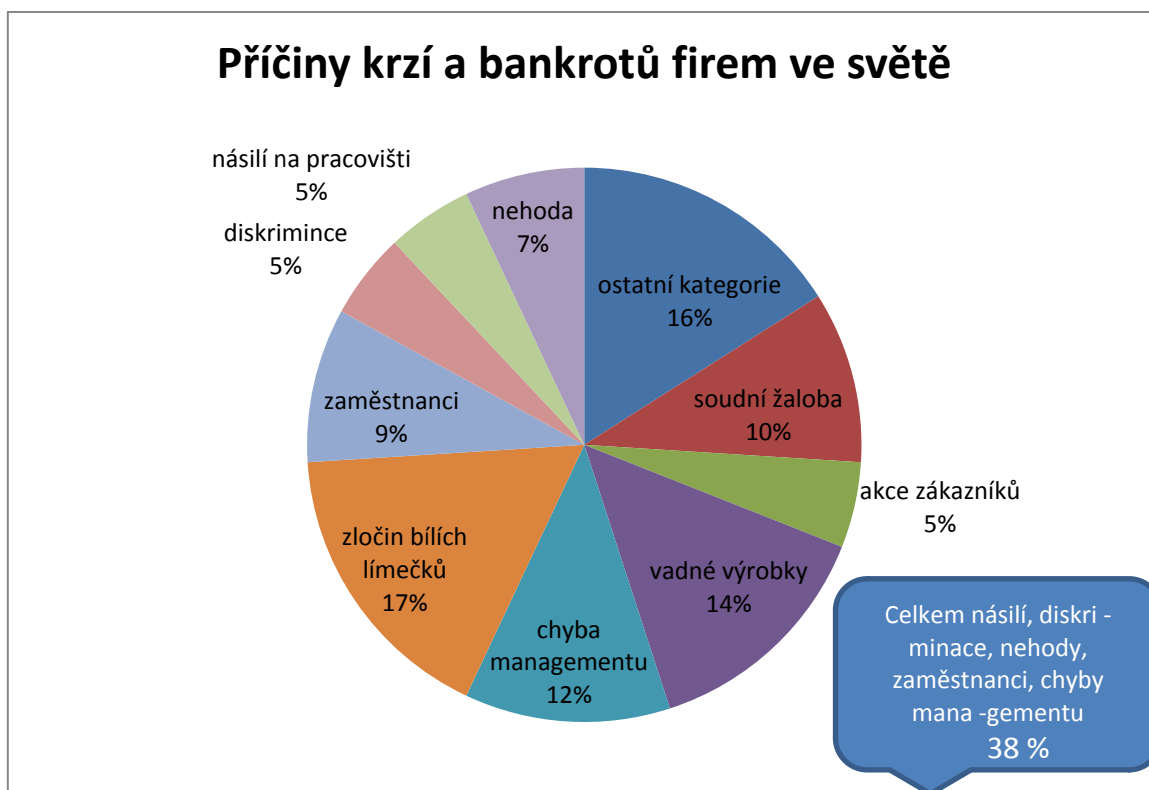
- Příloha č. 1
- Graf č. 1 - Příčiny krizí a bankrotů firem ve světě
 - Graf č. 2 - Názory, zda finanční krize ovlivní osobní situaci obyvatel, popřípadě jejich domácností
 - Graf č. 3 - Obáváte se dopadů finanční krize?
 - Graf č. 4 - Očekáváte, že ekonomická situace vaší domácnosti bude příští rok ve srovnání s letošním rokem
 - Graf č. 5 - Na kterých položkách budete v následujících 6 měsících pravděpodobně šetřit?
 - Graf č. 6 – Dotkla se vaší domácnosti současná ekonomická krize?
 - Graf č. 7 – Obáváte se v souvislosti s ekonomickou krizí neschopnosti udržet si stávající životní úroveň?
 - Graf č. 8 – Které tři z následujících témat jsou pro vás nejvíce znepokojující ve vaší zemi?
 - Graf č. 9 – Vývoj salda zahraničního obchodu 2007-2008
- Příloha č. 2
- Tabulka č. 1 - Hlavní ekonomické ukazatele 1990 – 1993
 - Tabulka č. 2 - Výdaje na sociální zabezpečení 1990-1995
 - Tabulka č. 3 - Vývoj hlavních makroekonomických indikátorů 1993-1995
 - Tabulka č. 4 - Pracovní a sociální příjmy domácnosti, rok 2008
 - Tabulka č. 5 - Zadluženost domácností (bankovní a nebankovní, poměr k HDP v %)
 - Tabulka č. 6 - Zahraniční obchod Československa v letech 1920-1929 (mil. Kč v běžných cenách)
 - Tabulka č. 7 - Zahraniční obchod Československa v letech 1928 - 1934 (v mil. Kč běžných cen)
 - Tabulka č. 8 - Názory, zda finanční krize ovlivní osobní situaci obyvatel, popřípadě jejich domácností
 - Tabulka č. 9 - Očekávané dopady na osobní situaci v důsledku finanční krize
 - Tabulka č. 10 - Zájem o situaci okolo světové finanční krize (rozdíly podle vzdělání v %)
 - Tabulka č. 11 - Míra nezaměstnanosti dle oblastí a krajů
 - Tabulka č. 12 - Vládní deficit/přebytek, stav dluhu a související údaje
 - Tabulka č. 13 - Vybrané čtvrtletní makroekonomické ukazatele
 - Tabulka č. 14 - Hrubý domácí produkt očištěný o cenové, sezónní a kalendářní vlivy
 - Tabulka č. 15 - Vývoj českých akcií roku 2008
 - Tabulka č. 16 - Zahraniční obchod roku 2008 a 2009 v mil. Kč. (běžné ceny)
 - Tabulka č. 17 - Státní hospodaření v letech 1929—1934 v milionech
 - Tabulka č. 18 - Konkursy a vyrovnání v letech hospodářské krize

Tabulka č. 19 - Počet nezaměstnaných a podporu v nezaměstnanosti dostávajících v letech 1929—1934
 Tabulka č. 20 - Podíl důležitých průmyslových oborů na celkové hodnotě vývozu (v %)
 Tabulka č. 21 - Nezaměstnanost 4 evropských států
 Tabulka č. 22 - Hodinová mzda dospělých dělníků, přepočítaná na Kč
 Tabulka č. 23 - Soupis nezaměstnaných podle zprostředkovatelen k 1. 12. 1930
 Tabulka č. 24 - Stát na podporách nezaměstnanosti vyplatil

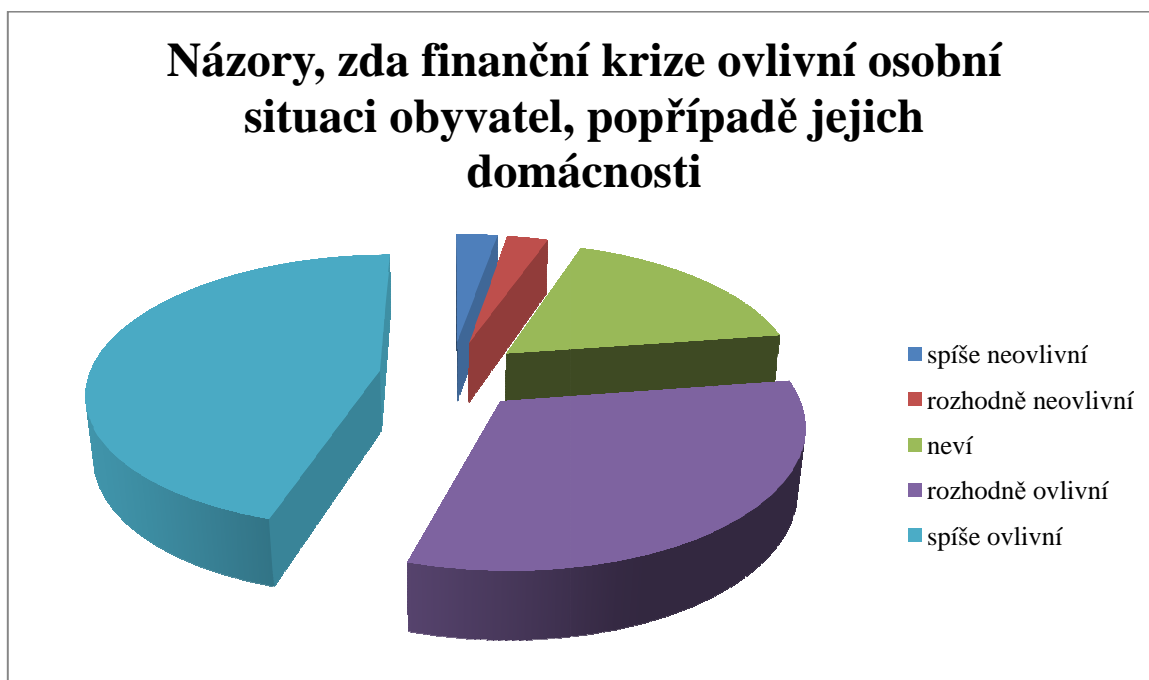
Příloha č. 3 Ekonomika ČR, výkonnost České ekonomiky, problémy České ekonomiky
 Osnova
 Základní pojmy
 Peněžně tržní mechanismus
 Neviditelná ruka
 Keynesovská varianta
 Agregátní poptávka
 Mechanismus s centrálním plánováním
 Smíšený hybridní ekonomický systém
 Transformace ekonomiky
 Druhá transformace mechanismu fungování ekonomiky
 Zkratkovité uvažování
 Problém rychlosti vlastnické transformace
 Ministerstvo vedené V. Klausem
 Sociální hlediska – Cenová liberalizace
 Struktura čistých peněžních vydání domácností v ČR
 Ekonomická rovnováha, ale za jakou cenu?
 HDP
 Hrubá mzda
 Inflace
 Problém restrukturalizace
 Restituce
 Trh práce
 Míra registrované nezaměstnanosti v ČR
 Nedořešené systémové změny transformace
 Mimoekonomické cíle
 Závažné systémové vady
 Příčiny hospodářské krize
 Zpráva o finanční stabilitě 08/09: Hodnocení rizik
 Závěr

Příloha č. 1

Graf č. 1¹⁶⁵

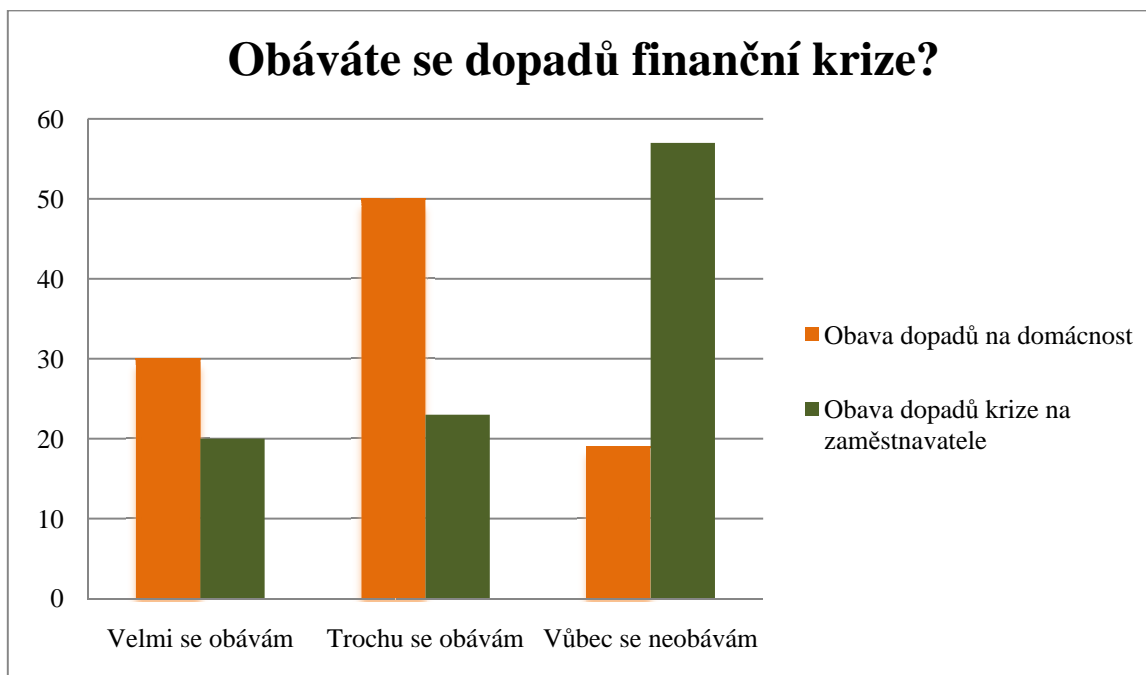
Graf č. 2¹⁶⁶

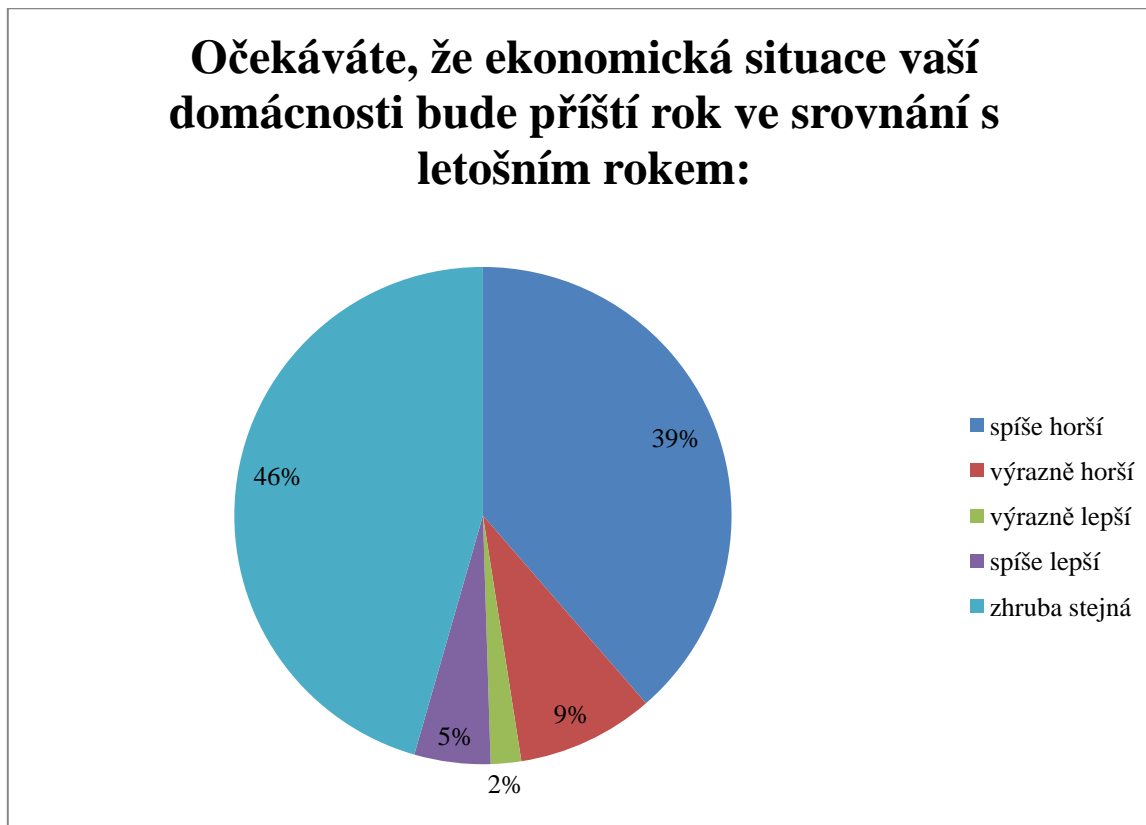
¹⁶⁵ Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha 2006, Jak je v Česku vnímána práce, str. 15

¹⁶⁶ Průzkum AV ČR ev90220 – leden 2009

Graf č. 3: Obáváte se dopadů finanční krize? ¹⁶⁷

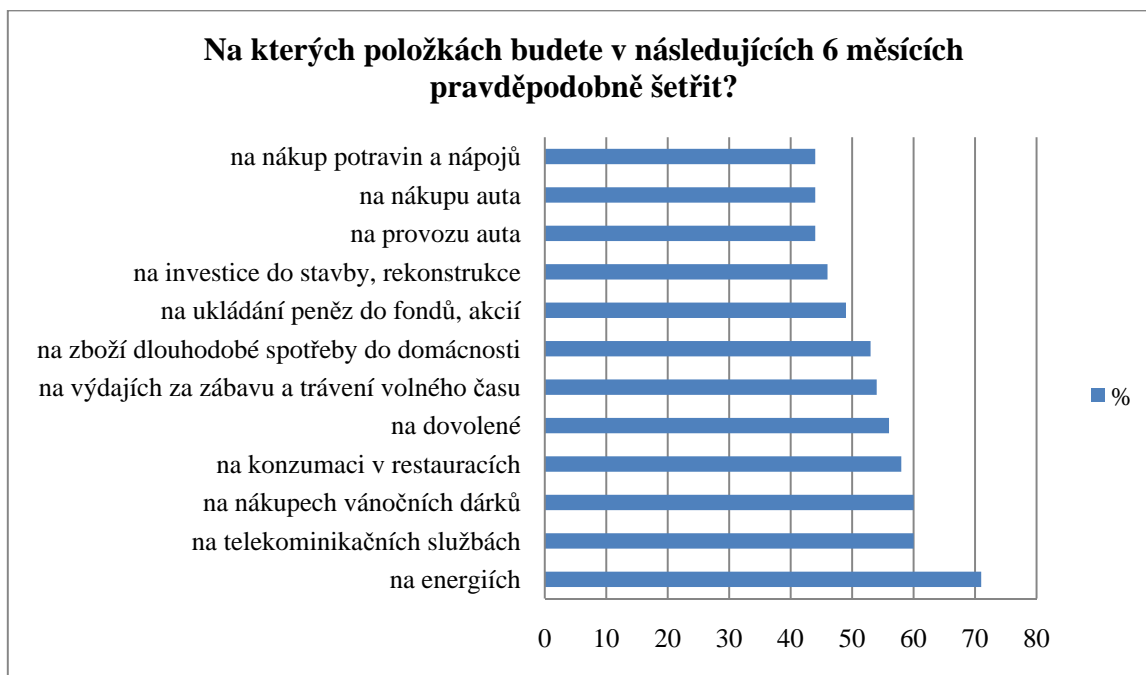
Graf č. 4 : Očekáváte, že ekonomická situace vaší domácnosti bude příští rok ve srovnání s letošním rokem:¹⁶⁸

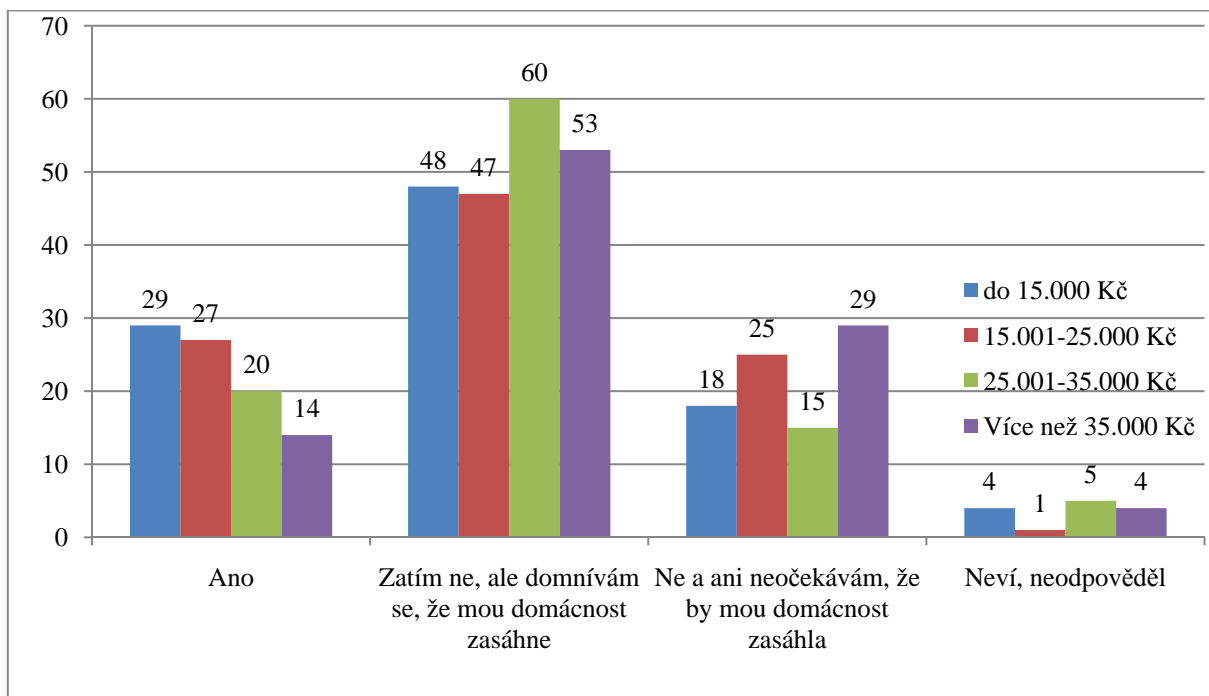
¹⁶⁷ Průzkumu STEM/MARK – tisková zpráva STEM/MARK z 18. 12. 2008

¹⁶⁸ Tamtéž

Graf č. 5: Na kterých položkách budete v následujících 6 měsících pravděpodobně šetřit?¹⁶⁹

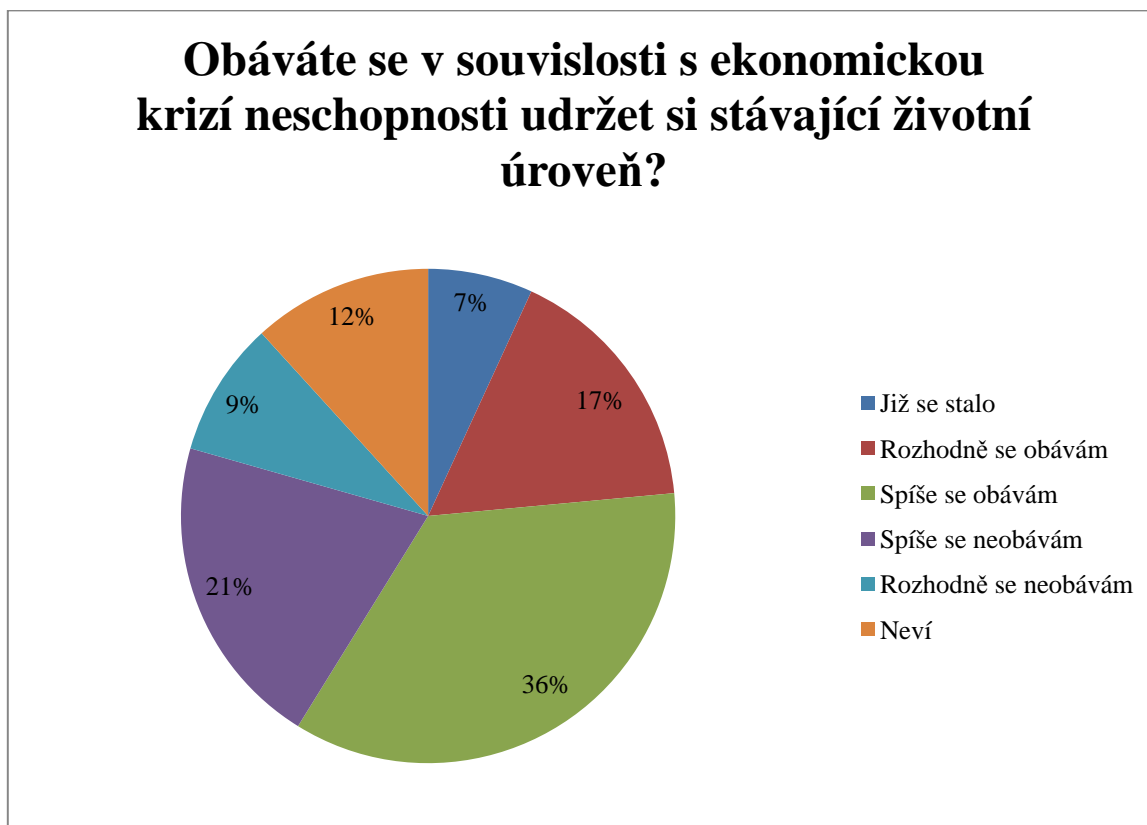
Graf č. 6: Dotkla se Vaší domácnosti současná ekonomická krize? (data v % dle příjmu domácnosti)¹⁷⁰

¹⁶⁹ Tamtéž

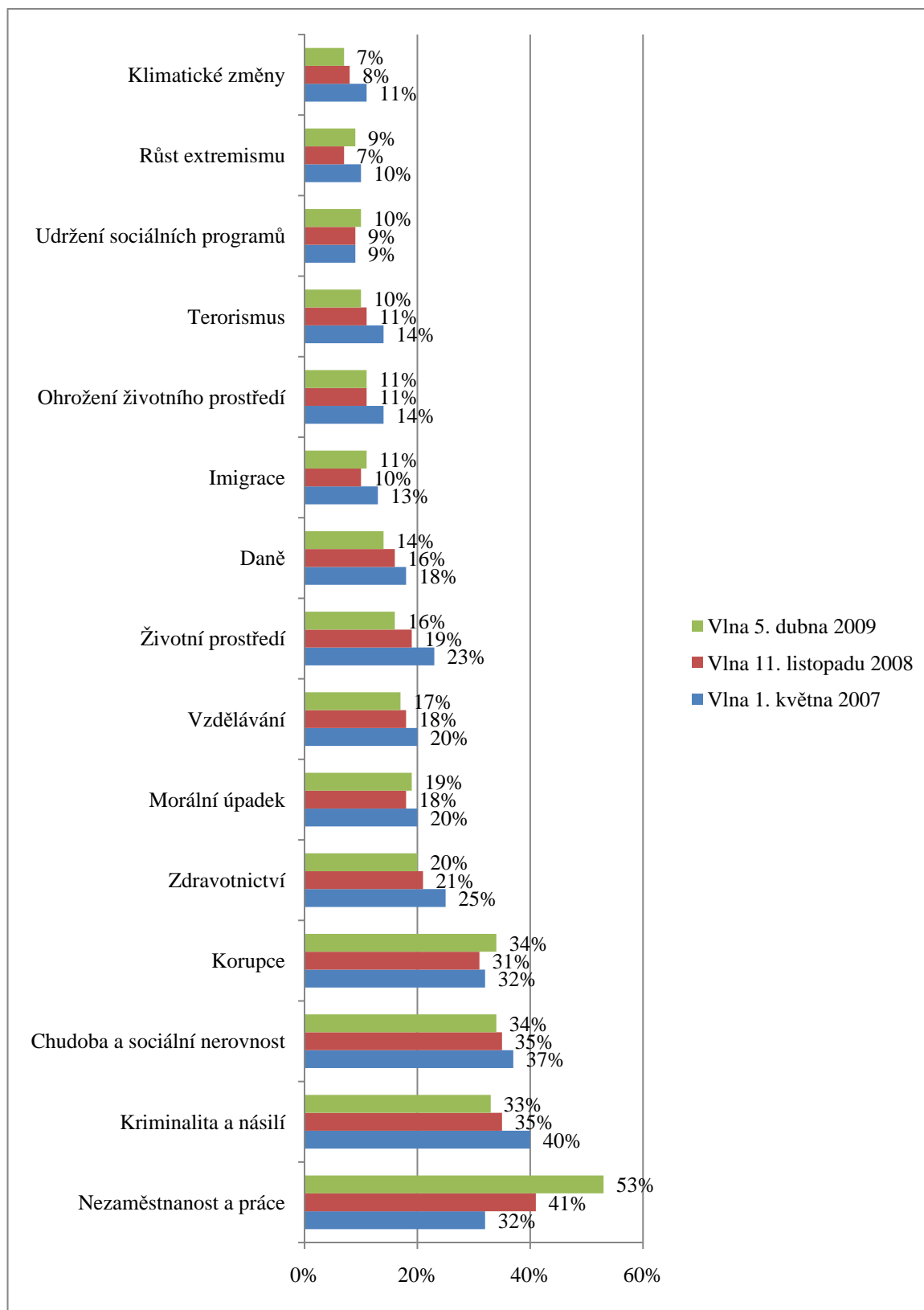
¹⁷⁰ Průzkum Factum Invenio, Ekonomia.iHned.cz 19. 03. 2009

Graf č. 7: Obáváte se v souvislosti s ekonomickou krizí neschopnosti udržet si stávající životní úroveň?¹⁷¹

¹⁷¹ Tamtéž

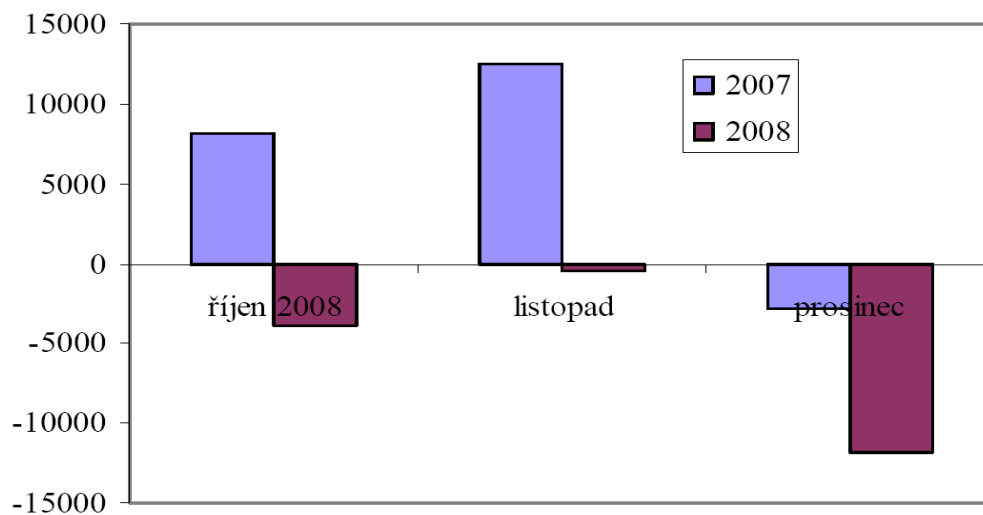
Graf č. 8: které tři z následujících témat jsou pro Vás nejvíce znepokojující ve Vaší zemi?¹⁷²

¹⁷² Průzkum spol. Ipsos pro agenturu REUTERS ve 22 zemích, EU, ČR, USA, CAN, jihovýchodní Asie, Čína, Indie, Austrálie, Rusko, Turecko

Graf č. 9: Vývoj salda zahraničního obchodu 2007 - 2008¹⁷³

Vývoj salda zahraničního obchodu 2007 - 2008
(v mld Kč)

¹⁷³ Zdroj: ČNB

Příloha č. 2

Tabulka č. 1 Hlavní ekonomické ukazatele 1990 – 1993

v %	HDP	Inflace	Nezaměstnanost
1990	- 3,0	10,0	1,0
1991	- 15,9	57,7	6,6
1992	- 8,0	10,8	5,1
1993	-0,9	20,8	4,3

Tabulka č. 2 Výdaje na sociální zabezpečení 1990-1995¹⁷⁴

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
V miliardách Kč	80,8	108,8	114,9	128,7	149,4	171,4
V % HDP	14,2	15,2	14,6	14,1	14,4	14,1
Růst:						
nominální	100,0	134,6	142,2	159,3	184,9	212,1
reálný	100,0	87,9	83,6	77,3	81,5	85,9
V % podle odvětví:						
důchody	56,3	51,5	55,5	57,7	57,4	62,4
nemocenské	11,1	8,5	8,8	9,3	10,8	10,5
rodinné přídatky	14,8	12,3	11,7	11,4	12,1	11,0
zaměstnání	0,0	2,3	2,7	1,7	1,7	1,4
vyrovnávací příspěvek	10,5	18,8	12,6	10,2	7,1	3,5
státní sociální pomoc	6,6	4,4	6,1	7,1	7,7	7,7
Ostatní	0,6	2,3	2,6	2,7	3,1	3,5
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁷⁴ Zdroj: Vladimír Rys, Česká sociální reforma, 2003, str. 148, Pramen: Jiří Večerník, Markets and People, Avebury 1996, p. 202, podle statistik výzkumného ústavu MPSV

Tabulka č. 3: Vývoj hlavních makroekonomických indikátorů 1993-1995¹⁷⁵

	Česká republika	Maďarsko	Polsko
Míra nezaměstnanosti	%	%	%
1993	3,5	12,6	16,4
1994	3,2	10,9	15,5
1995	2,9	10,9	14,9
Míra inflace			
1993	20,8	22,5	35,3
1994	10,0	18,8	32,2
1995	9,1	28,2	27,8
Růst HDP			
1993	-0,9	-0,6	3,8
1994	2,6	2,9	5,2
1995	4,8	1,6	7,0

Tabulka č. 4: Pracovní a sociální příjmy domácnosti, rok 2008

Domácnost	6 – 15 tis. Kč	Menší než 6 tis. Kč	Příjem domácnosti menší než 1,2x ŽM
2 rodiče, 1 závislé dítě	59,0	22,4	4,2
2 rodiče, 2 závislé děti	48,1	40,7	6,7
1 rodič, 1 závislé dítě	37,6	59,0	27,5
2 rodiče, 3 a více dětí	17,0	79,5	23,0

Tabulka č. 5: Zadluženost domácností (bankovní a nebankovní, poměr k HDP v %) ¹⁷⁶

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
CZ	6,6	7,3	7,6	8,9	9,6	11,5	14,6	18,6	20,6	24,8
AT	44,2	46,2	47,1	47,8	48,6	49,0	51,2	54,3	53,5	53,4
DE	69,4	72,2	72,2	72,8	71,8	71,8	70,5	69,4	67,0	57,9
PT	44,9	54,0	54,0	60,3	68,3	73,4	77,8	83,0	87,7	91,0
HU	3,8	4,5	5,6	8,1	11,6	15,9	20,0	22,5	26,9	29,2
PL	6,1	6,4	6,4	7,4	12,4	12,8	15,8	17,1	20,2	-
SI	-	-	-	15,8	15,6	16,1	16,8	19,4	22,3	25,7
SK	5,2	6,0	5,8	6,9	9,1	10,4	11,0	16,3	21,7	-
EA-18	45,6	47,9	48,6	49,9	51,1	52,9	54,7	57,6	59,7	59,9

¹⁷⁵ Zdroj: Vladimír Rys, Česká sociální reforma, 2003, str. 105, pramen Central European Cooperation in Statistics, květen 1996

¹⁷⁶ Zdroj: Eurostat, národní centrální banky, výpočty ČNB.

Tabulka č. 6: Zahraniční obchod Československa v letech 1920-1929 (mil. Kč v běžných cenách)¹⁷⁷

Rok	Dovoz	Vývoz	Obrat celkem
1920	23912	28 515	52427
1921	23 524	29213	52 737
1922	13 436	19 510	32946
1923	10821	13782	24603
1924	15 855	16981	32836
1925	17 616	18 788	36404
1926	15277	17755	33032
1927	17 960	20133	38093
1928	19191	21205	40396
1929	19926	20497	40459

Tabulka č. 7: Zahraniční obchod Československa v letech 1928 —1934 (v mil. Kč běžných cen)¹⁷⁸.

Rok	Obrat mil. Kč	1929= 100	Vývoz mil. Kč	1929 = 100	Dovoz mil. Kč	1929 =100	Bilance
1928	40396	99,8	21 205	103,5	19191	96,1	+2014
1929	40459	100,0	20497	100,0	19 962	100,0	+ 535
1930	33184	82,0	17472	85,2	15712	78,7	+ 1 760
1931	24883	61,5	13119	64,0	11764	58,9	+1355
1932	14830	36,7	7343	35,8	7487	37,5	- 144
1933	11686	28,9	5855	28,6	5831	29,2	+ 24
1934	13662	33,8	7280	35,5	6382	31,2	+ 898

Tabulka č. 8: Názory, zda finanční krize ovlivní osobní situaci obyvatel, popřípadě jejich domácnosti¹⁷⁹

	dobrá životní úroveň	ani dobrá, ani špatná životní úroveň	špatná životní úroveň
rozhodně ovlivní	11	22	51
spíše ovlivní	32	38	30
spíše neovlivní	42	24	6
rozhodně neovlivní	3	2	0

¹⁷⁷ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, str. 31, Československá statistika, sv. 154, s. 25

¹⁷⁸ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, Československá statistika sv. 154. Zahraniční obchod Československé republiky v roce 1937, I. díl, Praha 1938, s. 20. Uváděn jen obchod se zbožím.

¹⁷⁹ Průzkum AV ČR ev90220 – leden 2009

Tabulka č. 9: Očekávané dopady na osobní situaci v důsledku finanční krize ¹⁸⁰

Očekávané dopady na osobní situaci v důsledku finanční krize	%
Nezaměstnanost, propouštění, nebude práce	29
Zdražování, vyšší životní náklady (bydlení, energie apod.)	28
Pokles životní úrovně, budou se muset uskrovnit, šetřit, budou se mít hůře	12
Snížení platu, zmrazení mezd, důchodů, pokles příjmů	10
Špatná finanční situace, nedostatek peněz, malý příjem	10
Méně zakázek, zákazníků, snížení poptávky	2
Ztráta sociálních jistot, nejistota, obavy z budoucnosti	2
Znehodnocení, ztráta úspor	2
Znehodnocení, ztráta cenných papírů, podílových listů, obligací, akcií	2
Jiná odpověď	2
Neví	1

Pozn.: Odpovídali pouze respondenti, kteří se domnívají, že finanční krize bezprostředně ovlivní jejich osobní situaci, případně situaci jejich domácnosti

Tabulka č. 10: Zájem o situaci okolo světové finanční krize (rozdíly podle vzdělání v %) ¹⁸¹

	Základní vzdělání	vyučení	Střední s maturitou	Vysokoškolské vzdělání
Velmi se zajímá	7	13	15	19
Spíše se zajímá	45	52	57	68
Spíše se nezajímá	29	30	24	13
Vůbec se nezajímá	18	4	3	0

Pozn.: Procenta ve sloupci. Dopočet do 100% tvoří odpověď „nevím“

¹⁸⁰ Průzkum AV ČR ev90220 – leden 2009

¹⁸¹ tamtéž

Tabulka č. 11: Míra nezaměstnanosti dle oblastí a krajů¹⁸²

kraje	1993	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ČR	4,3	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3	4,4
Karlovarský	4,7	6,4	9,4	10,9	10,2	8,2	7,6
Olomoucký	4,8	9,6	12,0	10,0	8,2	6,3	5,9
Ústecký	4,6	13,0	14,5	14,5	13,7	9,9	7,9
Jihomoravský	4,2	8,0	8,3	8,1	8,0	5,4	4,4
Liberecký	3,3	6,1	6,4	6,5	7,7	6,1	4,6
Moravskoslezský	5,8	14,7	14,5	13,9	12,0	8,5	7,4
Středočeský	4,4	5,2	5,4	5,2	4,5	3,4	2,8

 Tabulka č. 12: Vládní deficit/přebytek, stav dluhu a související údaje¹⁸³

Česká republika	2005	2006	2007	2008
Čisté půjčky	- 106.749	- 84,902	- 23,875	- 77.366
Hrubý konsolidovaný vládní dluh	885.381	948.276	1.023.784	1,104,915
Úroky (dle ESA 95, konsolidované)	34.551	35.509	40.244	39.651
Hrubý domácí produkt v tržních cenách	2.983.862	3.222.369	3.535.460	3.688.994

 Tabulka č. 13: Vybrané čtvrtletní makroekonomické ukazatele¹⁸⁴

		Čtvrtletní 2007			Čtvrtletí 2008			2009	
		2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.
Hrubý domácí produkt	v mil. Kč, b.c.	887 358	897 520	926 109	874 239	943 072	941 864	937 214	878 011
Hrubý domácí produkt	v % s. c., r/r	105,5	106,0	106,5	103,5	104,9	104,1	99,4	96,7
Konečná spotřeba	v % s. c., r/r	104,2	103,8	102,1	101,8	103,0	103,0	101,7	103,6
Z toho domácností	v % s. c., r/r	106,4	106,0	100,9	102,8	103,1	102,8	102,5	103,0
Tvorba hrubého kapitálu	v % s. c., r/r	107,5	109,2	111,8	99,7	96,6	94,8	100,5	86,1
Z toho fixního	v % s. c., r/r	111,8	111,0	107,7	100,5	100,0	101,4	97,9	96,6
Vývoz zboží a služeb	v % s. c., r/r	116,1	116,1	113,9	114,5	115,0	108,6	90,9	79,1
Dovoz zboží a služeb	v % s. c., r/r	115,8	115,8	111,6	112,4	110,6	104,1	92,9	80,2

¹⁸² Pozn.: Autor vybral oblasti nejvíce postižené nezaměstnaností za krize v 30 letech, Zdroj: Český statistický úřad

¹⁸³ Zdroj: ČSU, v milionech

¹⁸⁴ tamtéž

Tabulka č. 14: Hrubý domácí produkt očištěný o cenové, sezónní a kalendářní vlivy¹⁸⁵

		Meziroční index		Mezičtvrtletní index	
		Q/Q4 (R/R-1)		Q/Q-1	
		nově	změna	nově	změna
		v %	v p.b.	v %	v .p.b.
2008	1. čtvrtletí	103,1	+0,2	100,3	+0,2
	2. čtvrtletí	103,5	-0,5	100,7	-0,5
	3. čtvrtletí	102,2	-0,7	100,2	-0,3
	4. čtvrtletí	100,5	0,0	99,3	+0,6
	Rok	102,3	-0,3	x	x
2009	1. čtvrtletí	95,8	+ 0,3	95,6	+ 0,4
	2. čtvrtletí	95,3	+ 0,8	100,2	+ 0,1

Tabulka č. 15: Vývoj českých akcií roku 2008

SPAD	Od počátku roku	YTD v USD
AAA Auto	- 80,2%	- 82,4%
CME	- 79,6%	- 81,8%
CEZ	- 40,6%	- 42,8%
ECM	- 79,1%	- 81,3%
Erste	- 72,3%	- 74,5
KB	- 33,1%	- 35,3%
NWR	- 83,4%	- 85,4%
Oreo	- 91,9%	- 94,1%
Pegas	- 69,2%	- 71,4%
PMCR	- 18,5%	- 20,7%
Telefonica	- 19,1%	- 21,3%
Unipetrol	- 63,5%	- 65,7%
VIG	- 58,9%	- 60,1%
Zentiva	+ 10,8%	8,6%

¹⁸⁵ Zdroj: ČSÚ, 9. 12. 2009, HDP ve 3. čtvrtletí: mezičtvrtletně + 0,8, meziročně -4,1%

Tabulka č. 16: Zahraniční obchod roku 2008 a 2009 v mil. Kč. (běžné ceny)¹⁸⁶

Období	2008			2009			index	
	vývoz	dovoz	bilance	vývoz	dovoz	bilance	vývoz	dovoz
	celkem							
01. - 12.	2 473 736	2 406 489	67 246	2 125 104	1 971 913	153 191	85,9	81,9

Tabulka č. 17: Státní hospodaření v letech 1929—1934 v milionech¹⁸⁷.

	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Rozpočtové příjmy	10444	9645	9133	8368	7379	7492
Rozpočtové výdaje	10275	9928	12260	10258	9588	8880
Schodek	+169	283	3127	1890	2209	1388
Státní dluh	32 670	33354	34654	35437	37325	38151

Tabulka č. 18: Konkursy a vyrovnání v letech hospodářské krize¹⁸⁸.

Rok	Celkem	Konkursy	Vyrovnání
1929	3544	650	2894
1930	5187	885	4302
1931	5635	1053	4582
1932	6026	1442	4584
1933	5112	1584	3538

Tabulka č. 19 : Počet nezaměstnaných a podporu v nezaměstnanosti dostávajících v letech 1929 -1934¹⁸⁹.

Rok	Nezaměstnaní	Nezaměstnaní podporovaní Odborovými organizacemi			
		celkem	v sklářství	kovoprůmyslu	textilu
1929	41671	23 763	1428	1993	13165
1930	105 439	51372	3 985	11458	23 458
1931	291 327	102 372	10372	22532	42181
1932	554 049	184 555	20421	42656	59391
1933	738 310	247613	24464	54645	78060
1934	676 994	245 953	22399	47939	74886

¹⁸⁶ Zdroj, ČSÚ

¹⁸⁷ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, statistická ročenka RCS 1936, s. 273.

¹⁸⁸ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, s. 99

¹⁸⁹ Vlastislav Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, statistická ročenka RČS 1934, s. 208; 1936, s. 200, 201.

Tabulka č. 20: Podíl důležitých průmyslových oborů na celkové hodnotě vývozu (v %) ¹⁹⁰.

Druh zboží	1928/29	1931	1932	1934
Textil	34,4	31,6	28,3	27,9
Z toho				
bavlněné zboží	14,2	12,0	10,7	8,3
vlněné zboží	10,3	8,7	6,3	7,8
Papír	2,2	3,0	3,2	3,2
Kůže	6,8	9,3	7,2	4,8
Zboží ze dřeva	1,6	1,5	1,4	1,6
Sklo	6,3	7,4	8,3	8,2
Hliněné zboží	2,5	2,4	2,4	2,5
Železo, obecné kovy	11,3	12,5	9,4	15,6
Stroje, vozidla	2,6	2,5	2,8	2,6
Chemické látky	1,5	1,9	2,6	1,7

Tabulka č. 21: Nezaměstnanost 4 evropských států ¹⁹¹

	1901 - 1905	1906 - 1910	1911 – 1914 (čtvrtletí)
Itálie	1.546.000	1.969.000	1.461.000
Uhry	550.000	685.000	409.000
Rakousko	464.000	640.000	417.000
Francie	24.000	29.000	21.000

Tabulka č. 22: Hodinová mzda dospělých dělníků, přepočítaná na Kč: ¹⁹²

	Anglie	Německo	Amerika	ČR
Stavební průmysl	13,10	12	60	5,20
Kovoprůmysl	10,30	10	21,90	3,44
Nábytkářství	12,40	10,80	17	4,70
Knihtisk a knih	13	8,80	32,20	6,80
Elektrotechnika	13,50	12,20	---	3,70
Doprava	10,80	11,80	24,50	4,30
Potravinářství	10	10	24,40	4,80

¹⁹⁰ V. Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, s. 112

¹⁹¹ Zdroj: Světová hospodářská krize a nezaměstnanost, 1932, s. 94

¹⁹² Zdroj: Světová hospodářská krize a nezaměstnanost, 1932, s. 114, Mezinárodní úřad práce, Přehled dělnických mezd z r. 1930

Tabulka č. 23: Soupis nezaměstnaných podle zprostředkovatelen k 1. 12. 1930¹⁹³

	Počet zprostředkovatelen práce	Na 1. veř. zprostředkovatelnu práce připadá průměrně	
		Obyvatel	km2
V zemi České	230	30.899	226
V zemi Moravskoslezské	53	67.229	504
V zemi Slovenské	24	138.787	2.039
V zemi Podkarpatoruské	4	181.337	3.164
V celé republice	311	47.351	451

Tabulka č. 24: Soupis nezaměstnaných podle sčítání lidu k 1. 12. 1930¹⁹⁴

	Podle sčítání lidu	Podle zprostředkovatelen práce
V zemi České	186.844	114.831
V zemi Moravskoslezské	61.776	30.756
V zemi Slovenské	39.245	8.260
V zemi Podkarpatoruské	6.622	652
celkem	294.487	154.499

Tabulka č. 25: Stát na podporách nezaměstnanosti vyplatil ¹⁹⁵

roku	přímo	Prostřednictvím podniků / zkrácený provoz 24 h. týdně
1919	254.178.762	6.363.718
1920	80.401.205	14.876.980
1921	64.184.884	11.971.961
1922	150.590.961	58.807.857
1923	311.034.119	78.905.402
1924	118.170.457	17.795.304
1925 do 31.03.	28.655-646	5.514.764
úhrnem	1.007.215.964	193.935.986

¹⁹³ Zprostředkovatelnou práce zachytili pouze 52½, úhrn nezaměstnaných činil 294.487 k 1. 12. 1930 a to kvůli řídké síti zprostředkovatelen práce, Zdroj: Světová hospodářská krize a nezaměstnanost, s. 133,

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 144

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 139

Osnova

- ☐ Základní pojmy
- ☐ Peněžně tržní mechanismus
- ☐ Mechanismus centrálním plánováním
- ☐ Smišený ekonomický mechanismus
- ☐ Transformace ekonomiky
- ☐ Ministerstvo financí vedené V. Klausem
- ☐ Sociální hlediska cenové liberalizace
- ☐ Hrubý domácí produkt
- ☐ Inflace
- ☐ Problém restrukturalizace
- ☐ Restituce
- ☐ Trh práce
- ☐ Nedořešené systémové změny transformace
- ☐ Ekonomická krize

Základní pojmy

Mechanismus fungování ekonomiky

- Právní a institucionální uspořádání vztahů lidí ve výrobě
- Rozdělování a spotřeba materiálních statků a služeb

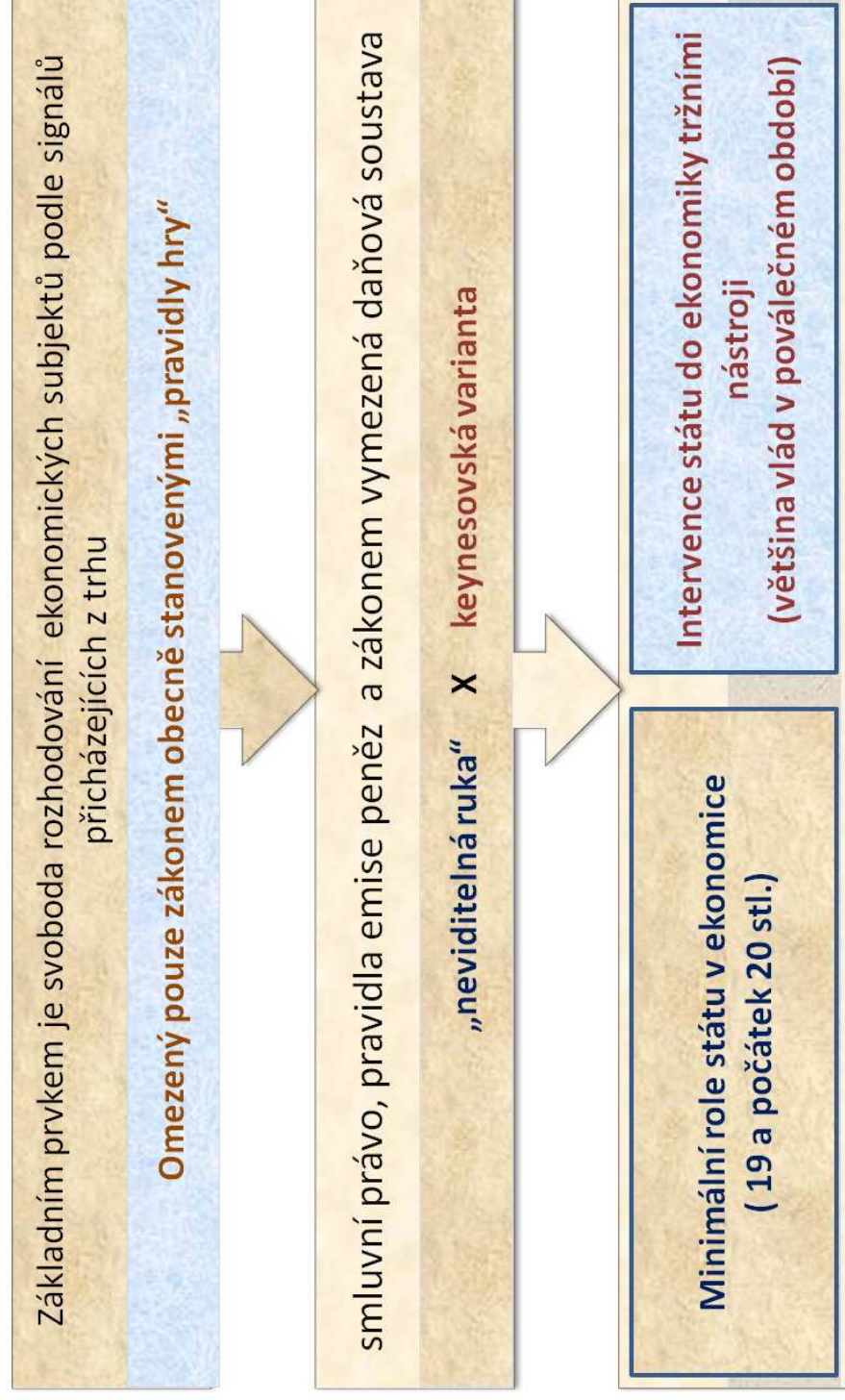
vymezuje

- postavení a roli ekonomických subjektů ve společnosti
- Podnik, domácnost, stát

fungování společnosti

- vazby na systém fungování politické moci
- Mechanismus formování sociálních struktur

Peněžně tržní mechanismus

Neviditelná ruka

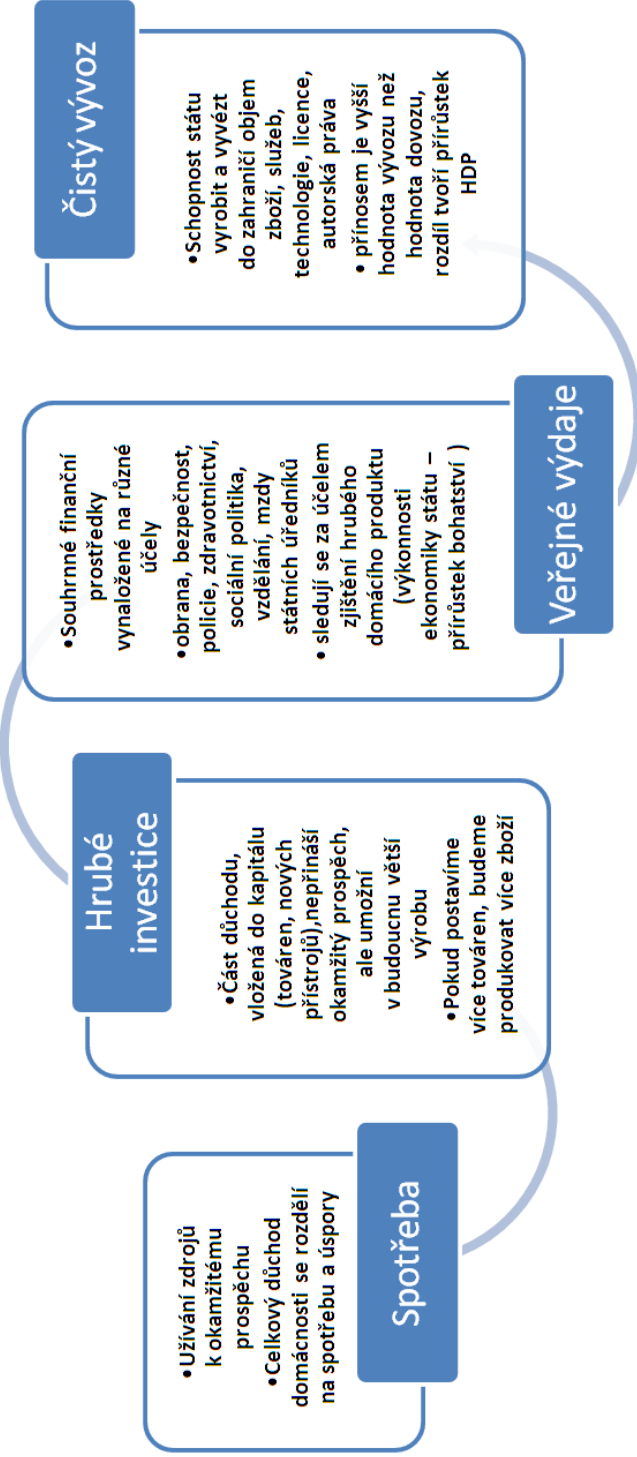
- Úplná flexibilita cen na trhu zboží i výrobních faktorů, vedoucí k automatickému obnovování ekonomické rovnováhy
- Nechtěné afekty výrobních zdrojů v tvorbě důchodů, ve využití faktorů výroby, zejména pracovní síly.

Keynesovská varianta

- maximální využitím faktorů výroby
- Primární je stimulovat agregátní poptávku

Agregátní poptávka

- v ekonomické teorii úhrn výdajů všech subjektů (domácnost, firma, stát, dovozci...), při klesajícím průběhu s inflací klesá bohatství, růst cen se zpožďuje za růstem cen produktů, investoři nemají jistotu
- poptávka nemůže klesnout pod minimum dané životními potřebami
- stát stimuluje výrobní faktory (zdroj statků půda (přírodní zdroje) – práce (lidská činnost,mzda) – kapitál (výsledek výroby, úspory, hodnoty, technologie, zisk) a dochází k udržení agregátní poptávky na úrovni ve fázi deprese či k brzdění oživení ekonomiky
- proticyklickými zásahy (např. transferové příspěvky spotřebitelům – systém sociálních dávek, vládní výdaje, odstupňovaná daň z příjmu, zásahy do zásoby peněz, zásahy do růstu peněz – ČNB, výdajová a příjmová stránka státního rozpočtu)

Mechanismus s centrálním plánováním

Základní systémový prvek

- Direktivní centrální (makro-ekonomický) plán
- Transformovaný soustavou plánových ukazatelů do podniků

Plánování se státním vlastnictvím podniků

- Soustava národního hospodářství jako „superpodnik“ jako bezpečnější ekonomika
- Subjekt (podnik) ztrácí subjektivitu jako výkonný článek realizuje centrálním plánem zadané úkoly (30tá a 50tá léta 20 stl.) v naturálních veličinách.

Kombinace centrálního plánování se soukromým vlastnictvím

- Po roce 1936 do roku 1948 fungovala v hitlerovském a poválečném Německu
- Shodnost ekonomických stereotypů neefektivního chování, jak podniků v soukromém vlastnictví, tak podniků státních v decentralizovaném centrálně plánovaném modelu

Smíšený hybridní ekonomický mechanismus

Kombinuje
systémotvorné prvky
ekonomiky tržní i
centrálně plánované
(regulované)

Typ přechodný
Kombinuje systémově
nekonsistentní prvky

Směr přeměny je vždy
determinován
mimoekonomickými, m
ocensko-politickými
faktory

Různé formy válečného
hospodářství v
standardních tržních
ekonomikách

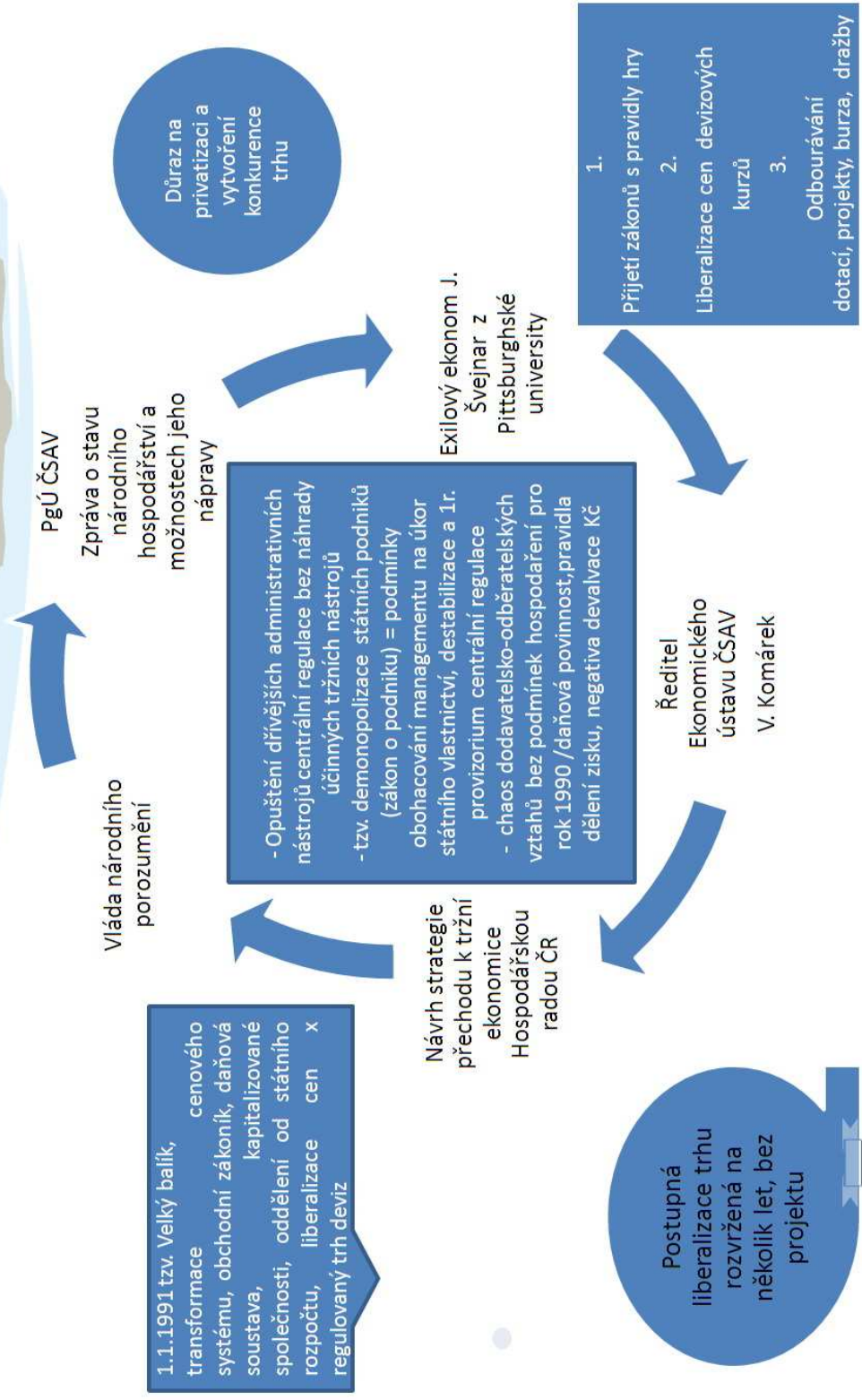
Bezprostředně
poválečná ekonomika
ČSR

Transformace ekonomiky

➤ Ekonomická reforma znamená jakoukoliv změnu v mechanismu fungování ekonomiky, při které dochází k souběžné proměně systémotvorných a regulativních prvků

1. Soustava národního hospodářství v poválečné historii Československa (1945-1953) při proměně smíšeného systému na netržní mechanismus s centrálním plánováním a téměř 100 % zestátněním podnikání
1. Po listopadu 1989, kdy mírně decentralizovaný systém centrálního plánování státně vlastněných podniků je transformován na peněžně tržní mechanismus s postupně privatizovanou podnikovou sférou a s zavedením tržních instrumentů regulativních prvků hospodářské politiky

Druhá transformace mechanismu fungování ekonomiky

1. Zdrojem zkratkovitého uvažování o přímé privatizaci jako klíčové operace transformace ekonomiky státního socialismu na ekonomiku peněžně tržní, jejíž rychlost rozhoduje o úspěchu, byla

2. Absence rozlišení vlastníka individuálního (drobný podnikatel) a kolektivního (a.s.), z toho vyplývající různé vlastnosti a motivace, velký časový odstup a vytvoření tržního prostředí (liberalizace trhů), zformování nových vlastníků, vytvořily

neznalost
a nerespektování
analýz
industriálních
ekonomik (jako
byly monopoly)

neznalost
a nerespektování
analýz
prokazujících
oddělení
a osamostatnění
instituce
vlastnictví od
řízení
(managementu)
ve velkopodniku
v podobě
akciové
společnosti

přerozdělování
státního
majetku

nefunkční

právně
nepostžitelné

Problém rychlosti vlastnické transformace

- Neumožnil prodej státních podniků soukromým investorům (obvyklé v tržních ekonomikách)
- Ekonomové u přímé privatizace viděli jedinou možnost v masové kupónové privatizaci

Nedostatek
domácího
kapitálu

- provedení způsobily zahájení první vlny 1 rok po liberalizaci trhu zboží, 2 vlna po více jak 2 letech s dokončením v roce 1994

Náročná
příprava

- Po celou tuto dobu byly podniky zařazené do kupónové privatizace starými státními podniky, v nichž nikdo reálně neodpovídal za výsledky podnikového hospodaření
- V této situaci docházelo k liberalizaci státních podniků (od 1. ledna 1990) s peněžním vymezením základního jmění na bázi zůstatkové hodnoty jeho majetku

Chaos

Ministerstvo financí vedené V. Klausem

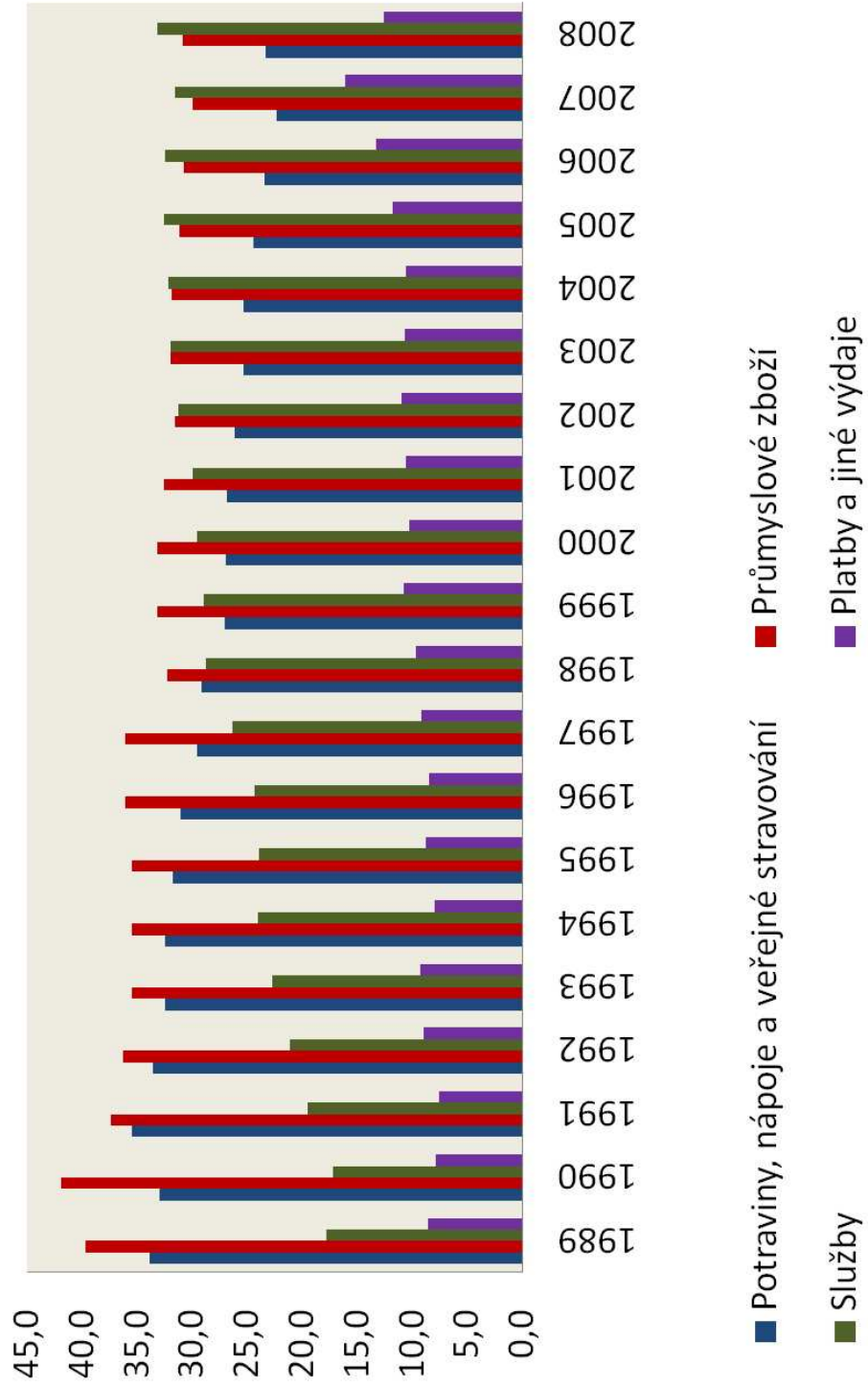
- Vypracování *transformačního scénáře* „Strategie ekonomické reformy“ z 20.04.1990 ve spolupráci e Státní plánovací komise (č.j. : 90663/90-II), předkladateli V. Dlouhý, V. Klaus, J. Tošovský a další
- Základem bylo usilování o relativně *rychlý postup* v liberalizaci cen a směnitelnost měny
- *Převedení* státních podniků na akciové společnosti, zavedení majetkových kupónů
- *Prodej* domácím i zahraničním investorům
- *Transformace* daňové soustavy, institucionální změny státního a hospodářského aparátu
- Liberalizace zahraničního obchodu, *otevírání* čs. *ekonomiky světa* způsobili prudký vzestup cenové hladiny, redukci domácí poptávky, hluboký pokles výroby, devalvaci koruny
- Vznik „malé privatizace“ jako nestandardní způsob rozdělení zestátněných podniků mezi občany
- Nesprávný *předpoklad*, že soukromé vlastnictví zaručuje samo o sobě racionalitu a efektivnost

Cenová liberalizace se uskutečnila k 1. lednu 1991

- Okamžitý přechod na ceny efektivní nabídky a poptávky byl spojen s důsledky pro výrobu (nabídku) i pro spotřebitele
- Proto došlo k kompenzaci důsledků na sociálně slabší vrstvy obyvatelstva
- Spolu se probíhající vysokou mírou devalvace koruny se spotřebitelské ceny zvýšily v prvním půlroce o 50 %, aniž by se zvýšily mzdy
- Měnová reforma se uskutečnila liberalizací cen, znehodnocením měny, zadržáním výše mezd a mírným zvýšením sociálních příjmů
- Zaznamenala zvýšení spotřebitelských cen o 56 % a devalvaci měny v ročním průměru o 64 % v tvrdý šok pro životní úroveň obyvatelstva
- Umožnila však udržet pevný kurz.
- V roce 1993 byla kupní síla průměrné mzdy v ČR o 18 % nižší než v roce 1989
- Došlo k znehodnocení úspor obyvatelstva

Struktura čistých peněžních vydání domácností v ČR

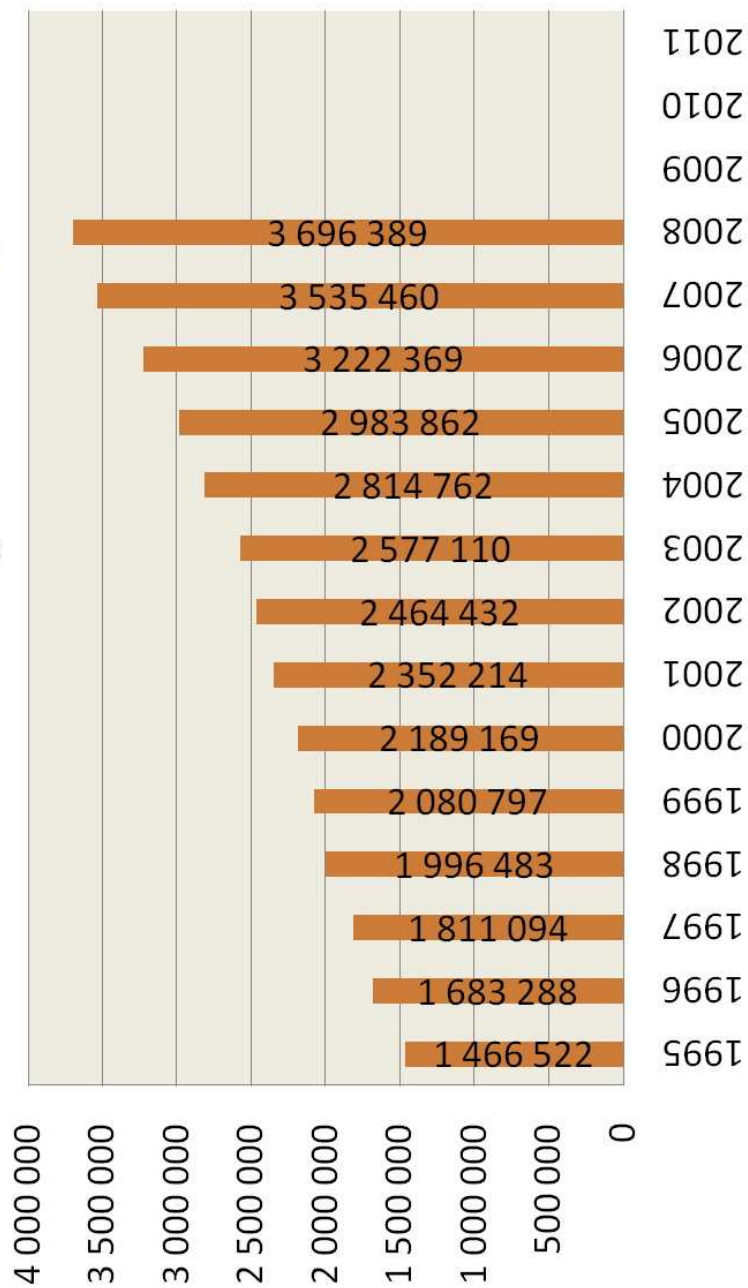

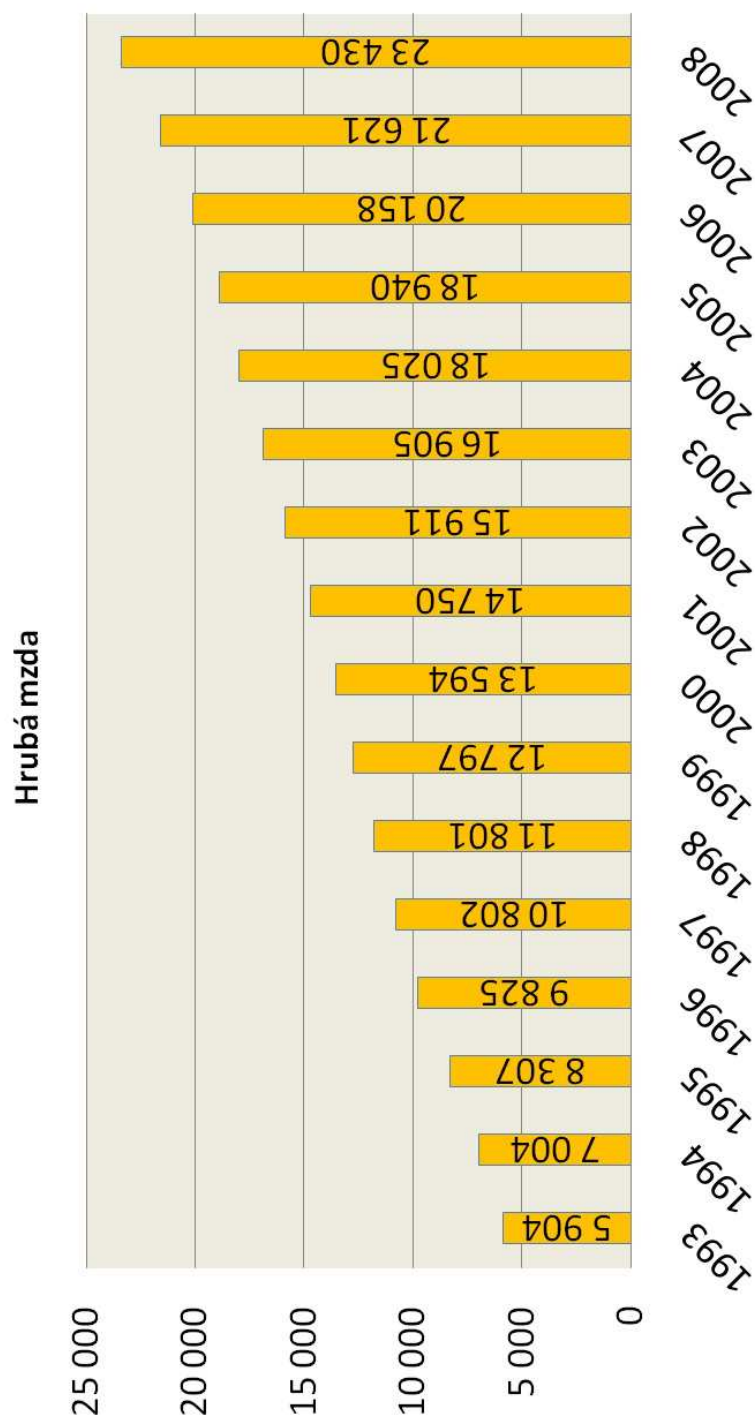
- Došlo však k nižší produkci a spotřebě. V roce 1993 oproti roku 1989 se hrubý domácí produkt snížil o 20 %, průmyslová výroba o 36 % a strojírenství o 57 %. Téměř $\frac{3}{4}$ podniků by při uplatnění zákona o konkursu a vyrovnání musely na žádost věřitelů vstoupit do konkurzního řízení. V roce 1993 byla zavedena daň z přidané hodnoty s cenovým růstem o 20,8 %.
- Na tomto poklesu se vedle cenové liberalizace podílel i rozpad trhů RVHP (podíl čs. exportu v roce 1988 byl 48 %) a devalvace měny, která měla příznivé proexportní účinky udržením konkurence schopnosti na zahraničních trzích (důsledek transformační devalvace zaměřené za klasickou, růst cenových hladin)
- Nedošlo k restrukturalizaci výroby,
- Vyrovnaná obchodní bilance se změnila v roce 1994 v trvalý schodek v roce 1995 ve výši 101,7 mld. Kč.

HDP (Gross Domestic Product) je celková peněžní hodnota statků a služeb vytvořená za dané období na určitém území. V makroekonomii pro určování výkonnosti ekonomiky státu (představuje přírůstek bohatství).

HDP - běžné ceny, mil. Kč

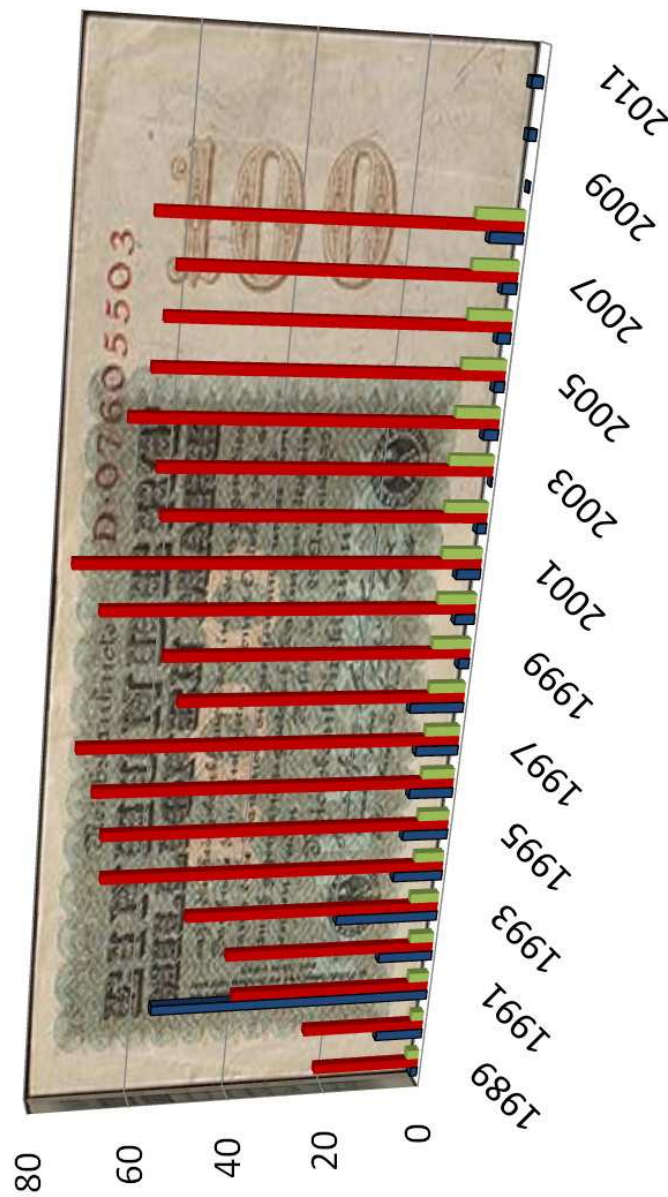
Hrubá mzda se skládá se základní mzdy za daný měsíc (po odečtení dnů dovolené a nemoci) a dále z příplatků, prémie, odměn nebo náhrady za dovolenou. Tyto položky jsou každý měsíc jiné a proto i hrubá mzda není stejná. ČNB předpokládá zvýšení průměrné měsíční mzdy r. 2009 o 2,6 %, r. 2010 o 2,2 %, r. 2011 o 3,9 %

Inflace je ekonomický jev označující všeobecný růst cenové hladiny (snížení kupní síly peněz). Opačným jevem je **deflace**, tedy pokles cenové hladiny, **dezinflace** je snižování míry inflace. Změnu cenové hladiny za určité období udává míra inflace. Vypočítává ji Český statistický úřad.

Míra inflace, vývoj cen vybraných výrobků v ČR

(průměrné ceny za jednotku v prosinci příslušného roku)

■ míra celkové inflace v % ■ Vepřový bůček 1 kg v % ■ Pivo 10° světlé lahvové 0,5 litru v %

Problém restrukturalizace

1. Koncepce přímé privatizace nepripouštěla možnost restrukturalizace státních podniků před jejím uskutečněním
2. Nevzala na vědomí důsledky centrálně plánované ekonomiky s jejím přerozdělováním zisku, soustavy plánových cen, odpisovou politiku

Startovní podmínky podniků před vstupem na liberalizovaný trh byly nevyrovnané

Vedle překapitalizovaných podniků (těžký průmysl, strojírenství) existovaly podniky hluboce pod- kapitalizované (spotřební a potravinářský průmysl).

Vedle podniků rentabilních existovaly podniky vysoce zadlužené ne vlastní vinou, ale pro nedobytnost pohledávek ze zakázek uložených státním plánem.

Liberalizace trhu bez vlastnické transformace státních podniků způsobila během prvních měsíců po cenové liberalizaci situaci hrožící bankrotem. Všechny vstupovaly do tržních podmínek bez vlastního provozního kapitálu, který byl v CPE nahrazen úvěrem na tzv. trvale se obracející zásoby . Vláda zakládá konsolidační banku a uvolňuje 50 mld. Kč na řešení situace těchto podniků, u úvěrů snížila úroky na 8 % na splácení 8 let.

Restituce

Návrat zestátněného majetku původním vlastníkům
Transformační scénář ze září 1990 s nimi nepočítal

1. Nedokonale zformulované zákonodárství
2. Zkomplikování procesu vlastnické transformace

6. Četné pokusy o podvody a korupci (doklady o českém občanství, o trvalém pobytu, padělky dokladů, falešné závěti)

V souvislosti ze zákony o „nápravě křivd v minulosti“ (zákony o soudních a mimosoudních rehabilitacích)

3. Místo produktivního rozmnožování existujícího majetku se hlavním zájmem stalo rychlé zbohatnutí bez produktivního podnikatelského úsilí

7. Transformace zemědělských družstev
8. U státních statků došlo k ochromení , nečinnosti, k likvidaci

Stanovena nepřekročitelná hranice od 25. února 1945
Restituce se vztahuje na přímé vlastníky a dědice

4. Zastavení vlastnické transformace a rozplývání existujícího majetku
5. Soudní pře s početnými dědici po 40-ti letech od znárodnění

9. Zbývající majetek bez zájemců o odkoupení byl převeden do správy Pozemkového úřadu
10. Problém s ochranou a údržbou krajiny

Trh práce

1. krok - zrušení centrálního přidělování pracovníků prostřednictvím státního plánu vytvořením podmínek pro volný pohyb pracovníků sil, čímž se vyskytl do té doby neznámý jev nezaměstnanost s velmi mírnou podobou. Nejvyšší úrovně dosáhla koncem roku 1991 (4,13 %), většinou se však pohybovala v rozmezí od 0,3 do 3,5 %. V roce 2003 poklesla zaměstnanost proti roku 1989 o 575 tisíc osob, průměrná nezaměstnanost v tomto roce byla 157 tisíc osob.

2. krokem byla postupná liberalizace cen se značným zpožděním částečně až po roce 1992. V závislosti na vývoji životních nákladů byly centrálně regulované valorizace. Pokles reálných mezd nesměl za čtvrtletí poklesnout o 10 %. Tato centrální regulace skončila až v r. 1995. Regulací se podařilo zabránit inflačnímu růstu (zdrojem inflace byly systémové změny a měnová reforma).

3. krokem byly vytvořeny základy trhu ve vytvoření tripartitního jednání (vláda, podnikatelé, odbory) a zákon o kolektivním vyjednávání. Byla budována síť Úřadů práce jako záchranné sociální sítě. V roce 1991 překročil počet registrovaných podnikatelů hranici 1. mil. osob. Přestože se v roce 1993 snížil počet pracujících v průmyslu proti 1990 o 15,5 %, průmyslová výroba klesla o dvojnásobek 32 %, to svědčí o přezaměstnanosti.

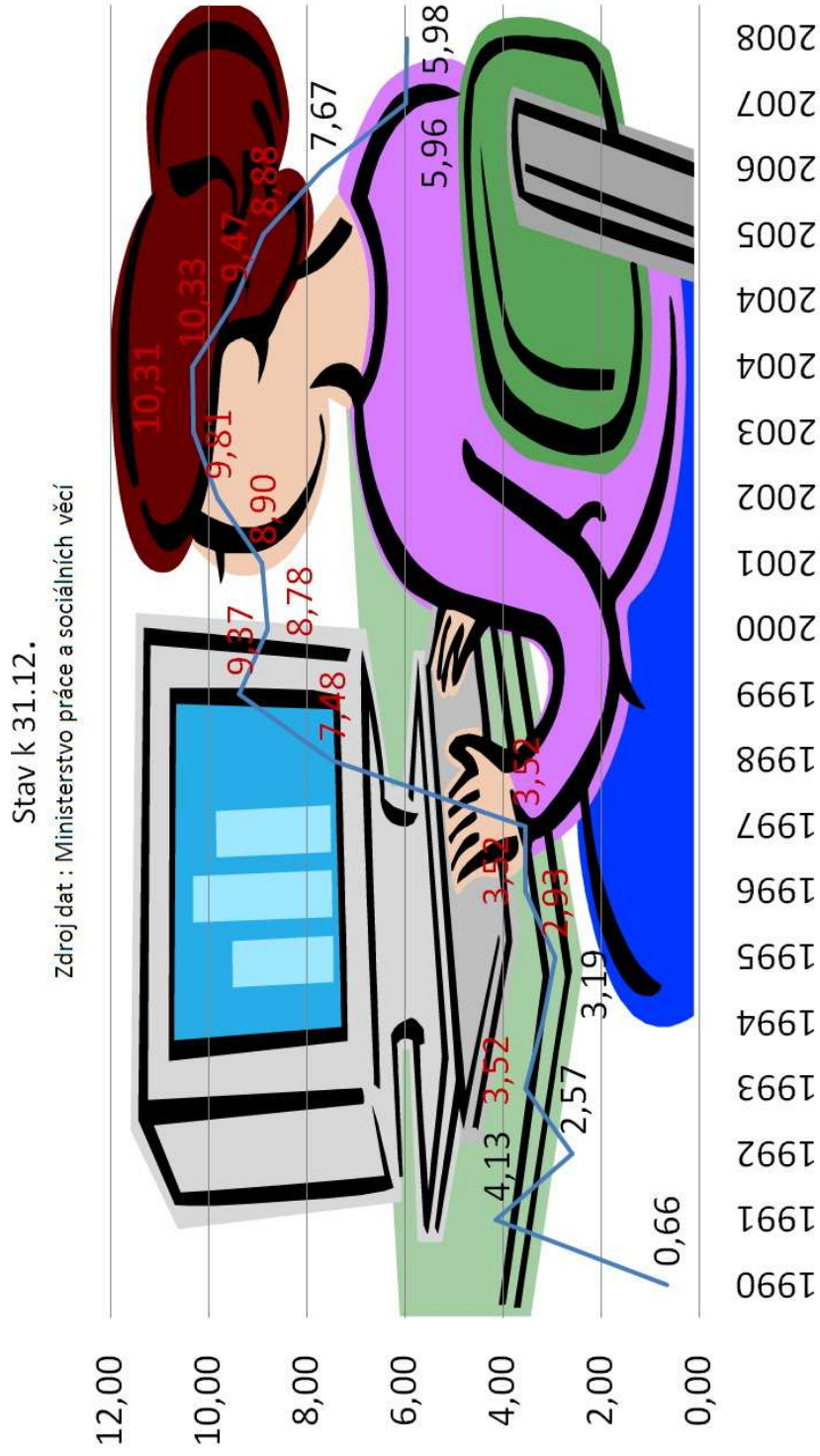
Regionální aspekt

V r. 1993 byla území, kde bylo možno nabídnout 30-60 nezaměstnaným 1 volné místo. V Praze bylo 1 uchazeči možno nabídnout 10-20 míst.

Agrární nezaměstnanost

V letech 1989-93 se počet pracovníků snížil na polovinu, míra 7-10 %. Zaměstnanci měli minimální mzdu a kupní síla v prvních třech letech transformace se snížila o 36 %. Vznik sociálních skupin ohrožených chudobou.

Míra registrované nezaměstnanosti v ČR (stav k 31.12.)

Nedořešené systémové změny transformace
A. Vlastnická transformace

Formální změna státního vlastnictví

- Nevytvořila motivaci efektivního ekonomického vývoje
- Místo dlouhodobé strategie, kvalifikovaného marketingu usilujícího o modernizaci šlo převážně o ovládnutí statutárních orgánů a lukrativní pozice podniků

B. Mimoekonomické cíle

Přetváření hodnotové škály ve vrstvách české společnosti

- Po 40 let stát zabezpečoval sociální jistoty (zaměstnanost, sociální zabezpečení v nemoci, ve stáří, bydlení atd.), vysokou míru nivelace příjmů a životní úrovně bez koncepce celkové transformace sociálního systému
- Neřešena systémová problematika bydlení, zdravotní péče, vzdělávání
- Touha po kapitalistickém konzumu

C. Závažné systémové závady

- Nezanedbatelná část pojistného určena k financování pojistných systémů byla používána k jiným účelům, nedošlo k vytvoření veřejnoprávních fondů k účelovému využití
- Princip adresnosti sociálních podpor a dávek bez efektivity (nákladný aparát 3 tis. zaměstnaných).
- Koncepční problémy ve zdravotnictví – problém financování
- Bodovým systémem ohodnocování zdravotních výkonů stimuloval výdaje + krachující soukromé zdravotní pojišťovny = pokraj finančního kolapsu. Nízká úroveň odměňování.
- Sféra bydlení s regulací nájemného x renovaci a údržbě bytového fondu, zastavení bytové výstavby, systém státní podpory pro lidi s vysokými příjmy.
- Školné
- Infrastruktura = nárůst dopravy

Příčiny hospodářské krize

Krize je ozdravným procesem chyb, jež vznikaly v období růstu a byly tolerovány

- Nedostatečný dohled nad finančními trhy, přenášení rizika na jiného, slábl podíl finančních služeb podléhajících dohledu
- Politický zájem na stimulování růstu a blahobytu, zájem na široké dostupnosti vlastnického bydlení, deformování tržního prostředí zásahy politiků
- Uvolněná měnová politika (v USA i jinde), nízká inflace, nízké úrokové sazby
- Psychologické příčiny krize obsahují povahové rysy člověka : zbožná přání, naivita, neznalost, lhostejnost, nedbalost, chamtivost, arogance
- Vytvoření nadbytečných výrobních kapacit a dluhů, které tyto kapacity vytvořily, snaha o vyšší výnosy
- Tržní očekávání vede k zveličeným reakcím systému – důvod pro stabilizační politiku
- Reálnou ekonomiku ovlivňuje vysoká zadluženost spotřebitelů k jejich očekávaným příjmům, růst nezaměstnanosti (boj o přežití cestou snižování nákladů a propouštění - restrukturalizace), růst zadlužení veřejných financí
- V ČR byly dopady finanční krize omezené díky příznivé situaci domácího finančního systému, ale způsobily pokles likvidity peněžního trhu, trhu vládních dluhopisů (penzijní fondy, pojišťovny), ochlazení trhu s nemovitostmi, dopady na akciový trh
- Ekonomika byla nejvíce postižena díky svojí otevřené struktuře a 80 % závislosti na exportech
- Pro českou republiku je současná krize předešlím krizí „dovezenou“

Zpráva o finanční stabilitě 08/09: hodnocení rizik

červen 2009

- Finanční krize a recese v západních ekonomikách bude pokračovat a prohlubovat
- Přetrvává výjimečně vysoká míra nejistoty pro podnikatelské subjekty, finanční instituce a domácnosti
- Bankovníctví bude čelit nárůstu kreditního rizika, mírný nárůst nesplácených úvěrů domácností, ale vysoký nárůst nefinančních podniků, pokles úvěrů nefinančním podnikům
- Hospodářská krize se promítá do zhoršování salda státního rozpočtu
- Rozpočtový balíček zvýší inflaci o 1,3 procenta, zpomalení tempa růstu spotřeby domácností dopady ČNB analyzuje
- Problematické jsou dlouhodobě neřešené veřejné finance
 - I. absence penzijní a zdravotní reformy
 - II. netransparentní rozpočtový proces
 - III. nejasnost fungování fondů, míst rozdělujících veřejné prostředky a krácení např. grantové agentury a nedostatečné monitorování jejich efektivnosti

Závěr

